

Németh József Lajos

**A rendszerváltástól
a NATO-csatlakozásig I. (1989–1999)**

Németh József Lajos

A rendszerváltástól
a NATO-csatlakozásig I.
(1989–1999)

©Németh József Lajos, 2022 ISBN 978-615-82245-0-5
Első kiadás

Az elektronikus változatok (pdf, ePuB) kiadója a szerző.
A könyvet lektorálta: Dr. Somkuti Bálint, a hadtudományok PhD fokozatos. Ez a könyv a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával valósult meg.
A kiadás a Diversitas Kiadó segítségével jött létre.

A borítón látható fekete-fehér felvételek a Fortepan internetes oldalról származnak, mindkét fotó adományozója Szigetváry Zsolt. A színes felvételek a stock.adobe.com weboldaltól származnak.

Tartalom

Előszó.....	5
„A biztonságpolitika ezerarcú fogalom”.....	8
Prof. dr. Gazdag Ferenc, professzor emeritus.....	8
„Emlékezetem szerint, a védelmi szektorban a katonapolitika fogalom használata dominált”.....	25
Prof. dr. Matus János, DSc.....	25
A biztonságpolitikai gondolkodásmód kétarcú volt”.....	39
Prof. dr. Szenes Zoltán. ny. vezérezredes, professor emeritus.....	39
„A biztonságpolitika katonapolitika részének a végrehajtása volt az én valós feladatomban”.....	55
dr. Végh Ferenc. ny. vezérezredes.....	55

Előszó

Ezt az interjúkötetet nem történészként, hanem kutatóként adom úgy közre, mint a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíj 2011–2014-es időszakának egyik nyertese. Teszem ezt két okból: egyrészt meggyőződésem, hogy az utánam következő kutatói generációk is okulhatnak belőle; másrészt, mint olyasvalaki, aki az első hazai egyetemi szintű(osztatlan) biztonságpolitikai képzésben (ZMNE, 1998–2003) megszerzett tudását folyamatosan fejleszteni kívánja. Ez a – viszonylag rövidnek mondható – kiadvány csupán négy interjút tartalmaz, abból a mintegy tucatnyiból, amiket a fent említett kutatási időszak alatt készítettem a címben feltüntetett időszakot át- és megélt kutatóval, vagy katonai vezetővel. Ezek tehát primer források, amik az ún. irányított interjúk módszertana alapján készültek. Ennél a pontnál hangsúlyoznom kell, hogy a fent említett módszertan felettébb idő- és munkaigényes, hiszen magában foglal számos szervezési folyamatot, és feltételezi az interjúztató szakmai felkészültségét is.

Az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj az egyik, ha nem a legnívósabb lehetőség a posztdoktori kutatásokat támogató pályázatok és források sorában, ez a tény már önmagában is megköveteli a tudományos munka iránti alázatot csakúgy, mint a türelmet és a kitartást.

Ami a konkrétumokat illeti, a fent említett pályázati időszakra beadott pályázatom témáját a következőben határoztam meg: „A biztonságpolitikai gondolkodás jellemzői Magyarországon az 1989–1999 közötti időszakban, különös tekintettel a Magyar Honvédség átalakítását célzó törekvésekre”; hiszen ekkora (2010-ről beszélünk) már elmondhattuk, hogy a hazánkban a biztonságpolitika szerves részét képezte külpolitikai cselekvéseinknek, s egyúttal keretet biztosított a védelempolitikai erőfeszítéseknek is. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy addigra már kialakultak és megszilárdultak azok az elméleti és gyakorlati alapok, amelyek szükségessé és lehetővé teszik a hazánkat érintő (érő) biztonságpolitikai kockázatok, kihívások, veszélyek és fenyegetések értékelését és a megfelelőnek vélt válaszadást. *Pályázatomban azt a célt tűztem ki – támaszkodva biztonságpolitikai szakmai ismereteimre és a hazai, valamint nemzetközi szakirodalom anyagaira –, hogy (elsősorban primer források alapján) meghatározzam a biztonságpolitikai gondolkodás jellemzőit Magyarországon az 1989–1999 közötti időszakban, különös tekintettel a Magyar Honvédség átalakítását célzó erőfeszítésekre.*

A pályázat benyújtásához rendkívül fontos ösztönzést kaptam Prof. dr. Kende György, DSc, ny. ezredestől, míg az interjúk szervezésében és

lebonyolításában felbecsülhetetlen érdemei voltak dr. Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornoknak. E sorok csupán szerény lehetőséget adnak számomra az irányukban megnyilvánuló köszönetem és hálám kifejezésének. A közölt interjúk hangrögzítéssel készültek, ezek archiválásáról – a jövő nemzedék számára – természetesen gondoskodni fogok. A hangrögzítést követően egyetemi kollégáim vállalták, hogy a kazettákra másolt hanganyagot legépelik. Ez a csapat a következő személyeket foglalta magában: István Krisztina; Juhász Erika; Lutár Éva továbbá Jurcsó Gusztáv. Hálásan köszönöm nekik is!

Ahogy említettem, a mostani kiadvány „csak” négy interjút tartalmaz, de ezek értékét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy olyan személyekről van szó, akik valóban ott voltak a tanulmányozott időszak „sűrűjében”.

Az interjúkat az alanyok nevének ABC-sorrendjében ismertetem, többnyire annak megfelelő sorrendben és témakörökben, ahogy az alábbi előzetes kérdések elhangzottak (természetesen az megkerülhetetlen volt, hogy egy-egy témánál bővebb/másabb megközelítést alkalmazzak):

SZEMÉLYES

1. Rövid életrajz, fénykép.
2. Mi volt az Ön helye/szerepe a hazai biztonságpolitikai döntés-előkészítésben és/vagy döntéshozatalban?
3. Melyek voltak az Ön pályájának a hazai biztonságpolitikai gondolkodással kapcsolatos főbb vonásai, eredményei, problémái?
4. Mely iratokról, dokumentumokról (esetleg tárgyi emlékekről) tud a hazai biztonságpolitikai gondolkodás 1989–1999 közötti időszakára vonatkozóan?
5. Mikor találkozott először a „biztonságpolitika” kifejezéssel? Honnan eredezteti ezt a kifejezést?
6. Mikor találkozott először a „védelempolitika” kifejezéssel? Honnan eredezteti ezt a kifejezést?
7. Kiket tekint az adott korszak legjelentősebb szakembereinek és miért?

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

8. Ön szerint melyek voltak a legjelentősebb biztonságpolitikai kockázatok, kihívások, veszélyek és fenyegetések a rendszerváltozás időszakában (1989–1991)?
9. Ön szerint melyek voltak a legjelentősebb biztonságpolitikai kockázatok, kihívások, veszélyek és fenyegetések a Balkánon lezajlott háborúk időszakában (1991–1995)?

10. Ön szerint melyek voltak a legjelentősebb biztonságpolitikai kockázatok, kihívások, veszélyek és fenyegetések a hazánk NATO-csatlakozását megelőző időszakban (1995–1999)?

A BIZTONSÁGPOLITIKAI GONDOLKODÁS JELLEMZŐI

11. Ön szerint mely tényezők tekinthetők a hazai biztonságpolitikai gondolkodás erősségének/gyengeségének a tárgyidőszakban?
12. Milyen belső tényezők határozták meg a hazai biztonságpolitikai gondolkodást?
13. Milyen lehetőségek rejlettek a biztonságpolitika hazai alkalmazásában?
14. Hogyan ítéli meg a politikai döntéshozók és katonai vezetők közötti együttműködést a különböző biztonságpolitikai kérdések kapcsán a tárgyidőszakban? (Pontozza 1–10-ig!)

MAGYAR HONVÉDSÉG

15. A Honvédség átalakítását célzó törekvésekben Ön szerint mekkora szerepet játszottak a biztonságpolitikai megfontolások? (Pontozza 1–10-ig!)
16. Ön szerint mennyire vette figyelembe a politikai vezetés a biztonságpolitikai szakértők javaslatait a Honvédség átalakításában? (Pontozza 1–10-ig!)
17. Mit tekint az átalakítások pozitív eredményének?
18. Mit tekint az átalakítások negatív eredményének?
19. Az átalakítási folyamatok tervezésében/szervezésében és lebonyolításában milyen mértékben jelentek meg a vonatkozó aktuális szakmai/akadémiai/tudományos eredmények? (Pontozza 1–10-ig!)

A kéziratot 2022. május 31-én zártam le.

Dr. Németh József Lajos

„A biztonságpolitika ezerarcú fogalom”

Prof. dr. Gazdag Ferenc, professzor emeritus

Gazdag Ferenc 1946. szeptember 24-én született az osztrák határ melletti Felsőrönökön. Egyetemi tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán végezte történelem-filozófia szakon. 1981–2004-ig ugyanezen intézmény oktatója. 1992–2000-ig a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet igazgatója volt, majd 2000 májusától a Külügyminisztérium Fegyverzetellenőrzési és Biztonságpolitikai Főosztályát vezette. 2003 augusztusától a Kodolányi Főiskola tanára. 2005-ben egyetemi tanárrá nevezték ki. 2007-től a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Biztonságpolitikai tan-

székének vezetője, 2012-től a Nemzeti Közszolgálati Egyetem egyetemi tanára, majd 2016-tól professzor emeritusa.

1985-ben védte meg kandidátusi disszertációját az atlanti központú nyugat-európai biztonságpolitikai rendszer kialakulásáról. A '80-as évek második felében monográfiákat írt oktatási célokra (*Franciaország története 1945–1988, Európai integrációs intézmények*). Az európai integráció oktatásának egyik első képviselője volt az ELTE-n.

1992-től volt az Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet igazgatója, vezetése alatt az intézet Magyarországon és külföldön egyaránt elismert kutatóhellyé vált, amely, mint tárcaintézet, főként alkalmazott kutatásokat végzett a HM és a KÜM igényeinek kielégítésére. A '90-es évek során az intézet főként a magyar NATO-csatlakozás előkészítésén dolgozott. Több éves munka után 1997-ben adta ki szerkesztésében a *Biztonságpolitika* című kötetet, (bővített további kiadásai 2004-ben és 2011-ben jelentek meg) amely a politológia és a hadtudomány határterületén kialakult diszciplína alapjait vetette meg.

2000 és 2003 között a Külügyminisztériumban a Fegyverzetellenőrzési és Biztonságpolitikai Főosztályt vezette, a gyakorlatban alkalmazva kül- és biztonságpolitikai ismereteit. A főosztály hatáskörébe tartoztak a multilaterális nemzetközi biztonságpolitikai intézmények. Koordinálta a magyar nemzeti biztonsági stratégia elkészítését.

Számos külföldi felsőoktatási intézményben tartott előadásokat, vendég-tanárként pedig oktatott a Sorbonne-Nouvelle, Paris-III és a Sorbonne-8

Saint-Denis egyetemeken. Nemzetközi konferenciákon közel 100 előadást tartott.

Akadémiai doktori disszertációját (*Európai integráció és külpolitika*) 2005-ben védte meg. 2008-tól tagja az European Security and Defence College Executive Academic Boardjának. 2012-től a Magyar Akkreditációs Bizottság Társadalomtudományi Bizottságának elnöke, 2018-tól az Országos Doktori Tanács Felügyelő Bizottságának tagja. 2020-ban a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével tüntették ki.

N. J. L.: Mi volt a helye, szerepe a hazai biztonságpolitikai döntés előkészítésben és/vagy a döntéshozatalban?

G. F.: Szeretném a kutatási projektben megfogalmazott kérdések sorrendjét megváltoztatni. Ezért a 4. kérdéssel kezdeném.

N. J. L.: Mikor találkozott először a „biztonságpolitika” kifejezéssel? Honnan eredezteteti ezt a kifejezést?

G. F.: Azt elég nehezen tudnám megmondani, hogy mikor és milyen formában találkoztam először a biztonságpolitika kifejezéssel, de azt mondhatom, hogy ez a fogalom tartósan velem maradt. Mivel az én könyveimből tanítják a Biztonságpolitika szakon ezt a tárgyat, benne a biztonságpolitika fogalmát, etimológiáját és rendszertani helyét is, hadd legyen nagyon rövid, s általános. A biztonság az emberi társadalmak egyik legrégebbi, s alapvető fontosságú fogalma, mivel mind az egyének, mind közösségeik fennmaradásához és fejlődéséhez szükséges feltételek biztosításáról van szó. Az értelmezési skála ehhez illeszkedve a létezés fizikai feltételeinek garantálásától a társadalmi rendszerek stabilitásáig terjed, s történeti korszakokként jól azonosítható formákat ölt. A biztonság, illetve a biztonságfogalom tartalmi elemeivel részleteiben a mesterszakon oktatott tankönyv¹ teljes első fejezete foglalkozik, eltekintenek ennek megismétlésétől.

Maga a fogalom ezerarcú. A Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet lefordította és kiadta Heinz Gartner könyvét², amelyben az osztrák szerző közel száz definíciót sorakoztatott fel. Nyilván nagyon nehéz a gyakorlatban operálni ilyenfajta fogalmi zűrzavar esetén. A magyar politikai közéletben a fogalom inflálódása aggasztó méretű.

De vissza a kérdésre, hogy mikor és hogyan találkoztam a biztonságpolitika fogalmával. A '80-as évek elején a Külügyi Intézet munkatársaként francia külpolitikával foglalkoztam, majd az ELTE Bölcsészettudományi Karának Legújabbkori Egyetemes Tanszékén oktattam, döntően Nyugat-Európa második világháború utáni történetét. Esedékes volt a kandidátusi fokozat megszerzése, s ekkor botlottam bele abba kérdésbe, hogy a második világháború után miként és milyen lépéseken keresztül alakult ki a Nyugat-Európát és az USA-t egy struktúrába foglaló rendszer? Melyek voltak a főszereplők (USA, Franciaország, Nagy-Britannia, Szovjetunió) szándékai, milyen intézmények jöttek létre, milyen eredmények születtek? A disszertáció címe a következő lett: „Az atlanti központú nyugat-európai szövetségi rendszer kialakulása 1947–54. Az 1954-es párizsi egyezmények.” Mindaz,

¹ Gazdag Ferenc (szerk.): Biztonsági tanulmányok – biztonságpolitika. Budapest, 2011.

² International Sicherheit. Definitionen von A–Z. 2005.

ami a világháború utáni évtizedben Nyugat-Európában, illetve az USA-ban történt, az közvetlenül a biztonságpolitika terrénumára tartozik, annál is inkább, mert az ekkor felállított intézmények (NATO, Nyugat-európai Unió, Varsói Szerződés), illetve a német kérdés kezelésével megbízott rendszerek némelyike mindmáig létezik és működik.

A hidegháborús nemzetközi biztonság alapvető folyamataival tehát elég régen találkoztam, akkoriban a biztonságpolitika fogalma a mai formájában még nem is volt használatos. A koppenhágai iskola csak 1983-ban teszi majd közzé a Barry Buzan féle szektorális biztonság fogalmára vonatkozó köteteit. A figyelmem is másfelé irányult: a „*Franciaország története 1944–1988*” kötetten dolgoztam, s ennek ugyan vastagon voltak nemzetközi biztonságot érintő vonatkozásai, de összességében mégiscsak másfelé tájékozódtam.

1990-ben Joó Rudolf hívott a Honvédelmi Minisztériumba, mellette dolgoztam bő egy évig (1990–91), azután a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet igazgatójaként a biztonságpolitika kutatásával s a diszciplína fejlesztésével töltöttem egy jó évtizednyi időt. A Külügyminisztériumban (2000–2003) az általam vezetett főosztály (Fegyverzetellenőzési és Biztonságpolitikai Főosztály) kifejezetten a nemzetközi biztonság gyakorlati vonatkozásait kezelte, s 2007-től pedig a ZMNE Biztonságpolitikai tanszékének voltam a vezetője. Összegezve úgy gondolom, hogy mind oktatási, mind kutatási, mind pedig rövid idejű hivatali munkám egyaránt a magyar biztonságpolitika művelői közé sorol.

N. J. L.: Mi volt az Ön helye/szerepe a hazai biztonságpolitikai döntéselőkészítésben vagy döntéshozatalban? Melyek voltak az Ön pályájának a hazai biztonságpolitikai gondolkodással kapcsolatos főbb vonásai, eredményei, problémái?

G. F.: Hadd kezeljem együtt ezt a két kérdést, lévén, hogy nagyon szorosan összetartoznak. Summázva: a válaszolom, hogy a biztonságpolitikai és ritkábban a védelempolitikai döntéselőkészítéshez főként a szakmai és nemzetközi háttér felrajzolásával járultunk hozzá, a magyar biztonságpolitikai gondolkodás fejlődésében pedig Magyarországon az egyik úttörő szerepet játszottuk. A többes számot magyaráznom kell: nem a királyi többes stilisztikai jellemzőjeként szeretném alkalmazni (a továbbiakban sem), hanem amiatt használom a többes számot, mert a tevékenységről és a teljesítményről tett értékeléseimbe folyamatosan beleértem a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet egészét, valamennyi munkatársamat. Helyetteseimet: Nagy Lászlót, Ujj Andrást, Szabó Lászlót, utódomat: Tálás Pétert és – természetesen – a kutatókat. Katonákat és civileket egyaránt.

1990-től dolgoztam a Honvédelmi Minisztériumban Joó Rudolf helyettes államtitkár munkatársaként, de egészen 2004-ig maradtam az ELTE oktatója is. A HM-ben a legnehezebb feladatom a későbbi intézetem, a Védelmi Kutatóintézet „visszavitele” volt a honvédelmi tárca ernyője alá. Az intézet ugyanis ekkor az ugyancsak frissen felállított (1991) Teleki Alapítványhoz tartozott a Külügyi Intézettel, a Magyarságkutató Intézettel és a Dunatáj Intézettel együtt. Az alapítványi működés teljesen új működési forma volt ekkoriban; ez a demokratikus átalakulás folyamatában ugyanúgy egy nyugati mintakövetés volt, mint az összes rendszerváltó országban. Háttérben az a koncepció állt, hogy a kül- és biztonságpolitikai, valamint és a védelmi kutatások egy helyre koncentrálódjanak (egyetemekre vagy alapítványokba), s hogy a szaktárcáktól ily módon független háttérintézetek szállítsák az elméleti és koncepcionális muníciót a politikai döntéshozatal számára. A katonai–védelmi dimenzióban, továbbá ezen intézmények lettek volna hivatva kifejleszteni a fegyveres erők politikai ellenőrzésének modelljeit, azaz a civil kontroll politikai strukturális formáját. Ebből a koncepcionális háttérből hozta létre az Antall-kormány 1991-ben a Teleki Alapítványt, s a fáma szerint Für Lajos miniszter a Kőszegvári Tibor által alapított HM Katonapolitikai és Védelmi Kutatóintézetet „ajánlotta be” a Teleki Alapítványba. Nagyon hamar kiderült azonban, hogy az alapítványi intézményi működés és a Védelmi Kutatóintézet által bevitt katonai üzemmód nem illeszthető össze. Látva a problémákat, a HM az intézet visszafogadását határozta el.

A Védelmi Kutatóintézet visszavételének végrehajtásában a fő jogi nehézség abból fakadt, hogy az alapítványokra vonatkozó törvény arról rendelkezett ugyan, hogy miként lehet bevinni vagyont, vagy intézményt egy alapítványba, de arról nem, hogy miként lehet onnan bármit kivinni. A megoldás végül az lett, hogy minden érintett intézményi és politikai fél egyetértésével, és immár az új elnevezéssel, a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet visszakerült a Honvédelmi Minisztériumhoz. 1992-ben nevezték ki az Intézet igazgatójává.

Még egy szerkezeti megoldást említeni kell. Az SVKI több ízben cserélt fenntartót, azaz felügyeletét és működtetését – váltakozva – a Honvédelmi Minisztérium és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem gyakorolta. Visszatekintve annyi mondható, hogy mindkét megoldásnak voltak előnyei és hátrányai egyaránt: az egyetem nehezen, vagy csak jelentős késéssel tudta adaptálni a kutatási eredményeket, a tárcaintézeti működéshez pedig az SVKI nem rendelkezett operatív információkkal. Az egyetemi működés ugyanakkor nagyobb publicitást adott az elkészült munkák prezentációjának a hazai nyilvánosságban.

Előzmények híján, valamint a konkrét politikai kihívások nyomására az SVKI-nak egyidejűleg kellett alap kutatásokat és alkalmazott kutatásokat is végeznie. A rendszerváltozás, illetve a szovjet csapatok kivonása (1991. június 19.) után visszanyert teljes magyar függetlenség kihívásai minden dimenzióban elementárisak voltak. Többek között olyan kérdésekre kellett választ keresni, mint hogy melyek lesznek az új magyar külpolitika irányai, hol fogja keresni a biztonsági garanciákat a Varsói Szerződés és a Szovjetunió felbomlása után, hogyan kezeli a német egység következményeit, s milyen viszonya lesz a szomszédaival, különösen az új államokkal (Ukrajna, Szlovákia, jugoszláv utódállamok). Egy függetlenné vált országnak a legelső külpolitikai feladata kellett volna legyen egy új kül- és biztonságpolitikai stratégia elfogadása, azonban az ország környezetében olyan léptékű és gyorsaságú változások mentek végbe, hogy a *Biztonsági és Védelempolitikai alapelvek* című dokumentumot a parlament csak 1993 tavaszán tudta elfogadni. Az Alapelvek fő irányainak kijelölésében és a konkrét szövegezésben is az SVKI kezdetektől részt vett, ahogy részese volt az 1998-as, hasonló nevű dokumentumnak is. Visszatekintve jó látni, hogy az SVKI a továbbiakban is egyik központi eleme maradt a biztonságpolitika tervezésének.

Az alap kutatások vonatkozásában még egy körülményt és további két irányt feltétlen jelezni kell: Az első magának a biztonságnak, s a biztonságpolitikának a fogalma. Magyarországon, ugyanúgy, mint a többi poszt-szocialista országban is, a biztonságpolitika fogalma a rendszerváltás előtt egy döntően katonai természetű fogalom volt. A bipoláris nemzetközi rendszerben – a két blokk katonai szembenállása miatt – a biztonságot szinte kizárólag katonai értelemben használták, s mindazok, akik ezen a területen dolgoztak, szinte kivétel nélkül katonák voltak. Ez teljesen érthető. Például a rendszerváltozás térségünk biztonságát alapjaiban érintő egyezményének, a hagyományos fegyverek csökkentéséről és ellenőrzéséről szóló CFE szerződésnek mind a végrehajtása, mind a verifikációs mechanizmusa kifejezetten katonai szakértelmet kívánt. Ebből mi sem maradtunk ki, az intézet több mint egyharmada hivatásos katona volt, és nagyon jó együttműködésünk volt a CFE hazai végrehajtását koordináló szervezettel, a Haderőcsökkentési Információs és Ellenőrző Központtal. Az SVKI nagyon jól tudta használni az Ellenőrző Központ évi jelentéseit, illetve a – rajta keresztül elérhető – részes államokra vonatkozó információkat.

A Varsói Szerződés felbomlásával, a Szovjetunió szétesésével a bipolaritás ugyan megszűnt, de senki nem tudta, hogy milyen lesz a posztbipoláris nemzetközi rendszer. Ami egyre erőteljesebben nyilvánvaló lett, az a

biztonságfogalom kibővülése, vagyis a katonai dimenzió túl területek bevonása. Az intézet kutatói az új irány meghatározásában a Barry Buzan-féle koppenhágai iskola szektoriális, kibővülő koncepcióját alkalmazták, s ez a szemlélet közvetlenül is érzékelhető az 1993-as *Alapelvek* szövegezésében, amely azt mondja ki, hogy a térségünk „átmeneti helyzetéből eredő kockázatok a biztonság komplex gazdasági, politikai, katonai, emberi jogi, környezeti és egyéb dimenzióit is kifejező intézményrendszer és valamennyi érintett állam együttműködése képes megfelelő módon kezelni.”

A második problémakör az úgynevezett civil kontroll ügye. A rendszerváltozással kialakuló demokratikus berendezkedés egyik rendkívül fontos eleme volt a fegyveres erők irányításának és ellenőrzésének, rövidebben az úgynevezett civil kontroll kiépítésének feladata. Bonyolult, s a nyugati partnerek által kiemelten hangsúlyos kérdéstről volt szó, mivel a politikai intézményrendszer kiépítésében olyan strukturális mechanizmust kellett kialakítani, amely egyidejűleg tartotta szem előtt a nemzetbiztonsági érdekeket, és válaszolni tudott a demokratikus értékek megőrzésére is. Joó Rudolf ösztönzésére az SVKI is folytatott kutatásokat a témakörben, elsősorban a nemzetközi minták felmutatásával. Az intézet kiadványában, a *Védelmi Tanulmányokban* sorra közzé tettük e vizsgálatok eredményeit. A kutatómunkát az intézet munkatársai jobbára az adott ország kutatóintézetében végezték. Az egyik közülük a német megoldás volt, amelyet a németek maguk „*Innere Führung*”-nak neveznek, s koncepcióban a „katona = egyenruhás állampolgár” elven nyugszik. A második helyen az olasz megoldások bemutatása volt, a harmadik a francia republikánus modell, és természetesen – a szakirodalomban leginkább ismert –, angolszász eljárások. Ez utóbbiak jelentőségét csak növelte, hogy a magyar fegyveres erők komplett átvilágítását ekkoriban folytatták le az angolok, s jelentésükben rengeteg korrigálandó területet tártak fel. A civil kontrollra vonatkozó kutatások összegzése végül egy külön kötetben jelent meg 1997-ben *A haderő demokratikus irányítása* címmel. A kötetből kiemelésre kívánkozik még Szemerényi Réka tanulmánya, részint amiatt, hogy az egész régióknak állapotát mutatta be, különös tekintettel a már folyó NATO-csatlakozási tárgyalásokra, részint pedig azért, mert a kutatásokat mindvégig a londoni International Institute for Strategic Studies nevű intézményben végezte. A John Chipman vezette intézménnyel a későbbiekben egyébként gyümölcsöző, több konferenciát is eredményező kapcsolat épült ki.

Az egy külön vizsgálat tárgya lehet, hogy végül is Magyarországon miént jött létre egyfajta hibridstruktúra a fegyveres erők irányítása és ellenőrzése terén. Egészen a NATO-csatlakozásig teljes erővel zajlott az a játszma,

amiben a politikai szféra a civil kontrollból csak az ellenőrzés-értelmezést preferálta, s szívesen elfeledkezett a kontroll szó másik tartalmi eleméről, az irányításról. A fegyveres erők gyors ütemű képességvesztése okán az SVKI-nak kemény konfrontációja volt az akkori HM-államtitkárral, Waschler Tamással, aki egy időre kitiltotta az intézetet a nyilvánosságból. A konkrét oknak a *Csillagosok, katonák* című, Tálás Péterrel együtt írt tanulmányunk bizonyult.

A harmadik terület a nemzetközi intézmények kérdése volt. A hidegháború végén összeomlottak a szovjet blokk strukturális pillérei (KGST, Varsói Szerződés), s a rendszerváltó országok kivétel nélkül a győztesnek tekintett nyugati intézmények felé fordultak. Ekkor egyáltalán nem volt világos a hazai publikum számára, hogy az áhított nyugati intézmények egyfajta munkamegosztásban működnek, amiben a politikai, a biztonsági, a katonai és a gazdasági funkciók organikusan kapcsolódnak. Jól mutatja ezt a tájékozatlanságot az Európai Unióhoz való viszony alakulása. A keleti blokk országaira az EU-nak egyáltalán nem volt szüksége, a demokráciára és a piacgazdaságra való áttérés rá vonatkozó részét Brüsszel az úgy nevezett társulási megállapodásokkal kívánta letudni. Bár a magyar–EU társulási szerződésnek (1991) csak a preambulumba került be – oda is csak kifejezett magyar követelésre –, hogy Magyarország mielőbb tagja akar lenni az EU-nak, mégis Antall József parlamenti előadásából az a benyomás keletkezett, hogy küszöbön áll a magyar csatlakozás. A politikai ábrándoktól erősen eltérően a csatlakozási sorrend egészen más lett, 1990-ben az Európa Tanács, 1996-ban az OECD, 1999-ben a NATO, s csak 2004-ben került sorra az Európai Unió.

Az intézményes biztonsági garanciák keresése ugyanakkor folyamatos volt, s a kitört jugoszláv háború (1991. június) csak fokozta ezeket az igényeket. Kirívó példája volt a politikai szféra reagálásának Horn Gyula felvetése, aki még külügyminiszterként 1990. februárban azt találta mondani egy konferencián, hogy Magyarország gyorsan tagja lesz a NATO politikai szervezetének. Ott ültem az ominózus előadáson, s volt abban valami abszurd, hogy a következő külügyminiszternek, Jeszenszky Gézának kellett emlékeztetni, hogy hát ne siessünk annyira előre. Az országban még szovjet csapatok állomásoznak.

Az SVKI alapkutatási tevékenységének tehát hangsúlyos oldala lett az euro-atlanti intézmények bemutatása is. Sorban jelentettük meg a köteteket Dunay Pállal közös szerkesztésben a Nyugat-európai Unióról (1994), az EBESZ-ről (1995), az OECD-ről, a NATO-ról (1997) és az Európa Tanácsról (1999). Az utóbbi két kötetnél már Tálás Péter és Kovács Péter

volt segítségemre. Ahogy a '90-es évek során, elsősorban a jugoszláv válság miatt, kiderült, hogy a NATO-kapcsolódás sürgetőbb, további kiadványokat is készítettünk. A biztonsági szféra részesei nem kis részben az SVKI kiadványaiból tájékozódhattak a NATO történetéről, a NATO-stratégiákról, s általánosságban a NATO által használt frazeológiáról. Ez utóbbiakhoz szolgáltak alapul a NATO Handbook és a NATO logisztikai kézikönyvének magyar kiadásai. Bár kívülről nem nagyon látszott, de a NATO frazeológia magyarítása egyáltalán nem volt könnyű. Mindenesetre a NATO Információs és Kommunikációs osztályának vezetője Peter Jenner nemcsak tanácsaival segített bennünket, hanem a kiadványok költségeit is fedezte, a hazai éves tervezésen alapuló költségvetéstől radikálisan különböző flexibilitással.

Volt néhány nem szokványos eleme a csatlakozási előkészítésnek. A Pfp programot (Partnerség a Békéért) 1994-ben hirdette meg a NATO, döntően abból a célból, hogy a NATO felé orientálódó, s biztonságot kereső poszt-szocialista országok sürgető igényeire válaszoljanak. Az együttműködés a gyakorlatban azon eljárások kidolgozására irányult, amelyek a NATO-val konkrét együttműködést jelentették, s a részt venni kívánó államok megfogalmazhatták mindazon területeket és eljárásokat, amelyeket szerettek volna elsajátítani. A magyar Pfp-programot mind magyar, mind angol nyelven az SVKI tette közzé, elsőként a régió országai közül.

A Pfp-programhoz komoly amerikai támogatást kaptunk. Az amerikai National Defense University részéről Jeffrey Simon volt a felelős a régióért, s visszatekintve nehezen tudnám már megmondani, hogy hány közös rendezvényt szerveztünk. Sőt, amikor a NATO-bővülés továbbterjedt kelet felé, az NDU program részeként sorban vettünk részt romániai és ukrán rendezvényeken is.

Az SVKI-nak a '90-es évekbeli pályája nagyjából ebbe a három irányba ment, az intézeti kiadványokból – főként a Védelmi Tanulmányok címlistájából – ez jól nyomon követhető.

2000-ben elkerültem el az intézettől, a Külügyminisztériumba hívtak dolgozni, s a Fegyverzetellenőrzési és Biztonságpolitikai Főosztály vezetője lettem. A hivatalnoki munka ugyan formájában nagyon különbözik a kutatói tevékenységtől, de tartalmát tekintve korántsem volt ekkora a váltás. A biztonságpolitikát eddig kutattam, ekkortól a gyakorlatban csináltam.

A FEBIFO-hoz tartoztak a multilaterális leszerelési és fegyverkorlátozási egyezmények, illetve azok végrehajtása, következképp azon külképviseletek, amelyek nagyobb részben (Genf, New York), vagy kisebb mértékben (Hága) érintettek voltak. Ez a három év nem a könyvek írásának az időszaka

volt az életemben. Ugyanakkor olyan természetű tapasztalatokat szereztem, amelyek másként elérhetetlenek. Hogy csak egyet említsek, végig ülni az ENSZ Leszerelési Bizottságának ülését, látni a napirendek körüli tagállami kavalkádot, s például látni Erdős André magabiztos, poliglott elnöklését, a nagyon erős emlékeim közé tartoznak.

Még valami az intézet alap kutatásokból: Hogyan nyúltunk a biztonságpolitika fogalmához? Úgy is fogalmazhatunk, hogy mit tettünk hozzá ezen diszciplína hazai elterjesztéséhez?

A biztonságpolitika szisztematikus átgondolását és mások számára történő átadhatóságát először a '90-es évek végén kellett végiggondolnunk. Történt, hogy jómagam és a társadalomtudományi képzettséggel rendelkező kollégáim rendszeresen tartottunk előadásokat a Történelemtanárok Országos Konferenciáján. Szabolcs Ottó volt e konferenciák szervezője. Ezek során szembesültünk azzal, hogy egy rendkívül fontos ismeretközvetítő csoportnak, jelesül a középfokú oktatásban a történelmet tanító tanároknak felettébb hiányos ismereteik vannak erről a témáról. Szabolcs Ottóval, az ELTE akkori tanárával állapodtunk meg 1997-ben, hogy készítünk egy tanári segédanyagot számukra.

Hazai előzmények híján a vállalkozás nehezebbnek bizonyult, mint gondoltuk, s módszertanilag azt a megoldást választottuk, hogy a szerzőtársakkal mintegy „körberajzoljuk” a biztonságpolitika területét. Legalábbis azokat, amelyekhez volt kellő szakértelem. A szakterület politikatudományi illesztését a Haskó Katalin – Hülvély István szerzőpáros végezte el, a fegyveres erők és a társadalom kényes viszonyának értelmezését Szemerkenyi Réka („*Ki őrzi az őrzőket?*”), a biztonságpolitika koppenhágai iskola szerinti értelmezését és adaptálását Matus János és Ujj András.

A biztonságot fenyegető tényezők osztályozását, a kockázatok és a kihívások áttekinthető rendszerezését Fülöp Imre, a fegyverkezés és leszerelés négy évtizedes pályáivét Nagy László és Szentesi György, a magyar biztonságpolitika első évtizedének bemutatását pedig Dunay Pál vetette papírra. A kiadványnak nem várt népszerűsége lett, de ezt egyáltalán nem tudtuk kihasználni. A SVKI-nak nem volt joga, hogy kiadványokat forgalmazzon (nem tudtunk számlát kiállítani), így a *Biztonságpolitika* kötet első kiadása egyszerűen felszívódott az érdeklődők között. A második, kibővített és átdolgozott kötet 2001-ben jelent meg, ugyancsak a NATO Információs és Sajtóosztály támogatásával, utólagos köszönet Rábai Zsoltnak a hatékony közbenjárásért. Mind a szerzőgárda, mint a bemutatott témakörök jelentősen bővültek. Míg az első kiadás szerzői fele-fele arányban katonák (Fülöp Imre, Nagy László, Szentesi György és Ujj András) és civilek (Dunay Pál,

Haskó Katalin, Matus János és jómagam) voltak, ez esetben a szerzőgárda erőteljesen bővült a civil szerzők irányába: Kiss J. László, Kiszely Zoltán, Miletics Péter, Pirityi Sándor, N. Rózsa Erzsébet csatlakoztak a kötet szerzőgárdájához. A témakörök is bővültek: külön fejezetben tárgyalja a kötet a biztonságelméleteket, a védelemgazdaságot, a válságkezelést, a tömegpusztító fegyverek terjedését és korlátozását és a fegyveres erők szociológiai-társadalmi vonatkozásait. Ehhez a kötethez fóliacsomag is készült, a tanári munka könnyítésére.

A 2001-es kötet sem került könyvárusi forgalomba, de ugyanúgy elfogyott, mint az előző. Az okokat részint a Biztonságpolitika szak oktatási igényeiben, részint pedig abban kell keresni, hogy a Nemzetközi tanulmányok szakok szinte mindegyikében a Biztonságpolitika a kötelező tárgyak közé került. Valószínűleg itt keresendő az oka annak, hogy a könyvárusi forgalomban nem elérhető Biztonságpolitika kötetet illegálisan másolni kezdték. Szerencsémre, a bírósági szakaszig jutott ügy tárgyalásaira már nem nekem kellett járnom. A terjedelmében és témaköreiben tovább bővült harmadik kiadás már kifejezetten a biztonságpolitika mesterszak oktatási igényei szerint készült 2011-ben. A megváltoztatott cím („*Biztonsági tanulmányok – biztonságpolitika*”) arra a mind jobban érzékelhető feszültségre kívánt válasz lenni, amely a diszciplína (biztonsági tanulmányok) és a szakpolitika (biztonságpolitika) között feszült. Elég szerencsétlen módon, Magyarországon – a sajtónak köszönhetően – az utóbbi szóhasználat terjedt el, gondokat okozva a biztonsági tanulmányok akadémiai rendszertani elhelyezésében. A 2011-es kötet a biztonsági tanulmányokat a politikatudomány és a hadtudomány közötti határterületre pozicionálja, a társadalomtudomány ernyője alatt. Ezt a tudományterületi besorolást vette át a Magyar Akkreditációs Bizottság is.

Az SVKI immár Tóth Péter vezetésével folytatja a biztonsági tanulmányok szektorális elemzésének és bemutatásának gyakorlatát részint fordításokkal, részint saját kutatások eredményeinek publikálásával. Az előbbire kiváló példa az ENSZ Leszerelés kutató Intézetének kiadványa (*Coming to terms with Security. A Lexikon for Arms Control, Disarmament and Confidence-Building*), amit Steve Tulliu és Thomas Schmalberger állított össze. A magyar kiadásra 2003-ban került sor (*A biztonság megértése felé. Fegyverzet-ellenőrzési, leszerelési és bizalom erősítési kislexikon*), jómagam már a Külügyminisztériumból segítettém a kiadvány megszületését.

N. J. L.: Kiket tekint az adott korszak legjelentősebb szakembereinek és miért?

G. F.: Ismereteim szerint Magyarországon az SVKI volt (és maradt) az egyetlen, teljes állású civil és hivatásos katona kutatókkal biztonságpolitikai, védelempolitikai kutatásokat folytató intézet. A többi központ, egyesület, intézet, egyetemi tanszék vagy csak részigény alkalmazottakkal, vagy egy-egy témára összeverbuvált szakértőkkel dolgozott. Tevékenységi szélességében a BKNYK volt a legnagyobb, amely – Deák Péter vezetésével – jórészt alkalmazott kutatásokat és összeállításokat készített. A biztonságpolitika teoretikus vonatkozásaival nem nagyon foglalkoztak, a *Biztonságpolitikai kézikönyv* című összeállítás egy szakmailag gyenge produkció volt. Ide sorolom még a TIT HABE-t, amit Vámosi Zoltán szervezett össze, s legnagyobb fajsúlyú tagja a nyugdíjba vonulás előtt az MTI-nél dolgozó Pirityi Sándor volt. A Külügyi Intézetben Kiss László volt az, aki a nemzetközi biztonság folyamataival (ideértve a nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláihoz való illeszkedést is) a legtöbbet foglalkozott.

Talán említhetném még a Demokráciai Intézetet, amit Gyarmati István vezetett, de más lévén a hivatásuk, más területeken tevékenykedtek, bár ez semmit nem von le abból a tényből, hogy Gyarmati István a hazai biztonságpolitika legfajsúlyosabb szereplői közé tartozik. Az SVKI-nak továbbá nagyon jó volt az együttműködése a szegedi Tóth László-féle Szegedi Biztonsági Központtal. Ez a Központot az ún. „szegedi folyamathoz” keretében hívták életre, amely a volt jugoszláv országok irányába terjesztette a demokrácia értékeit. Tőlünk kutatási és oktatási javaslatokat kértek, ők pedig a NATO-támogatásokból rendezvényeket, továbbképzéseket valósítottak meg.

Szeretném még megemlíteni Meiszter Dávid nevét, aki külügyes tisztviselőként hajlandó volt időnként papírra vetni mondanivalóját. A *Biztonságpolitikai filozófia egy alternatív gyakorlathoz* című, 1993-ban megjelent kötete máig releváns mondanivalóval bír. Különösen azok a fejezetek, amelyek a biztonságon belül a gazdasági tényezők növekvő jelentőségét taglalják.

A hazai szakemberek között utoljára, de egyáltalán nem utolsó sorban, szeretném említeni Dunay Pált. Több kötetben dolgoztunk együtt, s mivel többnyire külföldön fejtette ki tevékenységét, a nemzetközileg legjobban ismert magyar szakértők közé tartozik.

Emlékeim szerint, a kilencvenes évek során, a hivatalban lévő vezetők közül a legtöbbet Joó Rudolfal, Siklósi Péterrel, Martinusz Zoltánnal, Tóth Tiborral és Gyarmati Istvánnal dolgoztam.

Évekig voltam tagja a honvédelmi miniszter (Hende Csaba) tanácsadó testületének

Még egy emlék: Kőszegvári Tibor az elődöm volt az SVKI élén. Katonaként azt jól gondolta, hogy a biztonság értelmezése más irányt fog venni a Szovjetunió összeomlása után, s azt is jól látta, hogy a kapcsolat-építésben a győztes országok irányába kell fordulni. De úgy gondolta, hogy akárhogy is alakul, a biztonságpolitikát a katonák kezében kell hagyni. Sohasem tudtam meggyőzni arról, hogy a katonai biztonságdominanciának vége van a világon. Nem abban az értelemben, hogy meg szabadna feledkezni a katonai képességekről. Ezek adják továbbra is a biztonságfogalom alapját. Hanem amiatt, hogy a szélesedő biztonságfogalomban egyre több nem katonai dimenzió lesz, s ezek némelyike közvetlenebb fenyegetést fog jelenteni egy ország szuverenitására, mint a háttérben található fegyveres erők. Gondoljunk csak arra, hogy a nemzetközi pénzügyi rendszeren keresztül milyen könnyedén változásra lehet szorítani egy ország politikáját.

Mindenesetre Kőszegvári kitartott álláspontja mellett, s mikor kineveztek az SVKI igazgatójának, az átadás-átvételnél a jegyzőkönyvbe beleírta, hogy veszélyben látja a magyar biztonságpolitikai kutatásoknak a sorsát Magyarországon. És a továbbiakban is erőteljesen amellet volt, hogy a Hadtudományi Doktori Iskolában a biztonságpolitikai témák kizárólag hadtudományi keretben szerepelhessenek. Én nem így gondolom, de a katonák összezártak ebben a kérdésben is.

Volt még egy bizarr esetünk is. Az SVKI kiadványát, a Védelmi Tanulmányokat igyekeztünk minél nagyobb arányban angol nyelven is elérhetővé tenni. Mikor a tiszteletpéldányokat elküldtük, az egyikre Borsits László, aki akkor a HM helyettes államtitkára volt, azt írta rá, hogy a Magyar Honvédségben a vezényleti nyelv a magyar, ezért kéretik magyarul publikálni. Valószínűleg nem tudta, hogy a Védelmi Tanulmányok angol nyelvű változatát a magyar követségeken terjesztik.

N. J. L.: Mely iratokról, dokumentumokról (esetleg tárgyi emlékekről) tud a hazai biztonságpolitikai gondolkodás 1989–1999 közötti időszakára vonatkozóan?

G. F.: Négy dologról mindenképp szólni kell. Nem a feltett kérdés értelmében (van-e ismeretem?), hanem abban az értelemben, hogy ezen dokumentumok kidolgozásában aktív szerepet játszottunk, ideértve a koncepcióalkotást, a vitákat, s a dokumentumok szövegezését is. Sőt, még hozzátennék egy negyedik elemet is: az én szerkesztésemben két kötetben meg is jelentettünk egy válogatást ezekből a dokumentumokból. (*Magyar biztonság- és védelempolitikai dokumentumok 1989–1998. Budapest, 1999.*) A Magyar Tudományos Akadémia akkori elnöke, Glatz Ferenc, hiánypótlónak

nevezte, és melegen üdvözölte az összeállítást. Az 1993-as és az 1998-as biztonság- és védelempolitikai alapelvek születéséről, tartalmáról és jelentőségéről a kiadvány előszavában írok – mindössze négy oldal, s bizonyára felhasználható ehhez a kutatáshoz is –, nem ismételném meg az ott leírtakat. Legfeljebb annyit tennék hozzá, hogy mindkét dokumentumot a Parlament fogadta el, s ennek az a jelentősége, hogy országgyűlési határozat lévén, kötelezte a mindenkori kormányokat. A kilencvenes évek folyamán még megvolt a magyar kül- és biztonságpolitikában a politikai pártok közötti konszenzus, amely formálisan majd 2004-ben foszlik szét véglegesen. Azóta a nemzeti biztonsági stratégiákat az egyes kormányok fogadják el és hajtják végre.

Az alapelveken kívül még két dokumentumot említenék. 2002-ben a Külügyminisztérium, azon belül a FEBIFO kapta az esedékes nemzeti biztonsági stratégia összeállításának feladatát. Az egész főosztály lázasan gyűjtötte a külföldi, elsősorban a szomszédos országok analóg koncepcióit, s utasításra valamennyi politikai párt elképzeléseit is bele kellett dolgozzuk a dokumentumba. Három évvel a NATO-tagság elnyerése után ez könnyűnek tűnt: minden politikai párt a megkönnyebbülés érzésétől hátra dőlve sajátjának is tekintette a sikeres csatlakozást, de nem nagyon akartak válaszolni arra a kérdésre, hogy merre van a továbblépés. Talán nem véletlen, hogy 2001 volt az egyetlen év, amikor a magyar védelmi költségvetés elérte a csatlakozási szerződésben vállalt 1,81%-os szintet. Ezután a mélyrepülés és a „free bee” NATO-tagság éveit következnek, folyamatosan csökkenő NATO-tehervállalással.

Mindenesetre, mikor a koncepciót a Siklósi Péterrel (HM) való egyeztetés után letettük Kőrösi Csaba asztalára, azzal tudtuk kiegészíteni, hogy a koncepció tartalmazza a politikai pártok kívánságait is. A dokumentum parlamenti egyeztetésén azonban az MSZP elutasította a szöveget, holott az szinte szó szerint tartalmazta a Gömbös János kabinetfőnök által tolmácsolt módosításokat. A kérdésemre, hogy az MSZP miért utasította el a dokumentumot, hiszen minden kívánsága tételesen szerepelt benne, csak annyi választ kaptam: csak. A nemzeti biztonsági stratégiát végül jó két év késéssel 2004-ben fogadta el az immár MSZP/SZDSZ-kormány.

Ebben a sorban az utolsó dokumentum a jobb sorsra érdemes 2008-as külkapcsolati stratégia volt. A 2006-os belpolitikai válság után, s a közelgő pénzügyi-gazdasági válság előtt Gyurcsány miniszterelnöktől indult a kezdeményezés – vélelmezem, hogy Göncz Kinga azért tudott róla – egy új külkapcsolati stratégia elkészítésére. A kormány mintegy 700 millió Ft-ot szánt a szükséges előtanulmányok elkészíttetésére, illetve az elérhető

szakmai-intézeti háttér biztosítására. Kutatóként (2003-tól a Külügyi Intézet munkatársa voltam) örültünk: végre egy „normális” előkészülettel készülő dokumentum fog születni. Előbb megkérdezik a témában érintett szakmai műhelyeket, azután a kialakított teoretikus vázlatokat odaadják a főhatóságoknak, majd a döntéshozók hozzáraják a politikai elemeket, s elfogadnak egy széles alapú, mindenki által elfogadható dokumentumot. Az első körben így is történt. A külkapcsolati rendszerhez kapcsolható intézetek és tanszékek sorát vonták be a Világgazdasági Kutató Intézettől, a BHKK-n keresztül a CEU-ig, illetve a Magyarországi Kutató Intézetig és a Magyar Külügyi Intézetig. Előtanulmányok sora született (mintegy 40-ről van tudomásom), amelyekről szakmai viták sora mondott véleményt. Az így összeállt koncepciót megkapta a Külügyminisztérium, s amikor a következő szakmai vitán visszakaptuk a minisztériumi változatot, azt konstatálhattuk, hogy az átdolgozás utáni dokumentum csak a külügyi apparátus elgondolásait tartalmazza, a szakértői kontribúciókat egyáltalán nem. A felkért szakértők egymás után álltak fel az asztaltól, elsőként Balázs Péter, aki a CEU-t képviselte, majd Inotai András is (VKI). A folyamat azonban nem állt le, s végül a Külügyminisztérium változata ment a kormányülésre, amelyet el is fogadtak. A pénzügyi és gazdasági világválság azonban nemcsak ennek a stratégiának a végrehajtását lehetetlenítette el, hanem gyakorlatilag térdre kényszerítette Magyarországot. Az összeomlástól az IMF-EU 25 milliárd dolláros gigahitele mentette meg az országot, azonban a válságkezelés kívülről diktált feltételei kényszerpályára terelték a magyar politikát.

A részvételemről még egy mondatot: miután a külkapcsolati stratégia előtanulmányainak készítéséhez felkérték a Külügyi Intézetet is, az akkori igazgató, Granasztói György, jelezte, hogy az MKI nem fog részt venni a stratégiakészítésben. Viszont megfigyelőként engem jelöltek ki, s valamilyeni előkészítő ülésen részt is vettem. Sőt, a dokumentum hivatalos bemutatására a Külügyminisztériumba – a külügyminiszter asszony – Göncz Kinga külön meghívott.

N. J. L.: De akkor itt érezhető az is (ezt a megfelelés szintjén mondom), hogy időről időre azok az anyagok, amelyek megszületnek a szakmai műhelyekben, azok nem mindig korrelálnak a politikai tartalommal, és ha így van, akkor ennek az oka miben rejlik?

G. F.: Amit én nagyon fontosnak tartok hozzátenni, hogy Magyarországon jókora félreértés van a háttérintézmények, a think tankek szerepét illetően. Főként külügyi vonatkozásban. A félreértés alapvetően abból adódik, hogy más eshetőségekkel dolgozik egy nagyhatalom és a kicsi ország. Egy

amerikai háttérintézmény, mint pl. a Rand Corporation, amennyiben elkészít egy irányváltást egy frissen megválasztott elnök számára, azzal a tudattal tudja azt ajánlani, hogy az új elnöknek ténylegesen módja is van a választásra. A világ legnagyobb hatalmának, a rendelkezésre álló képességek és a fennálló erőviszonyok alapján módja van eldönteni, hogy az egyik (mondjuk világcsendőr), vagy a másik (izolacionizmus) irányba kíván-e haladni. Egy kisállam esetében ilyen opció nem áll fenn. Magyarország kisállam. A kül- és biztonságpolitikában tevékenykedő háttérintézetek tehát legfeljebb abban fogalmazhatnak meg alternatívákat, hogy a magyar külpolitika miként tud a legcélszerűbben alkalmazkodni a nagy nemzetközi mozgásokhoz. A kisállami külpolitikák fő jellemzője ugyanis az alkalmazkodás, mércéje pedig a gyorsaság.

N. J. L.: Professzor Úr, van még pár kérdés hátra, a hetesnél tartanánk, a tárgyidőszakban a magyar biztonságpolitikai gondolkodás erősségének és gyengeségének mit tekintesz, amiben azt gondolod, hogy tényleg jól, eredményesen cselekedtél?

G. F.: Abban teljes konszenzus volt, hogy Magyarországnak a nyugati világhoz, annak intézményeihez kell csatlakozni. Még a Thürmer-párt sem merte nyíltan azt mondani, hogy inkább forduljunk Kelet felé. Az egymást váltó kormányoknak nem volt érdemi változtatásuk ebben az irányban. A hangsúlyok különbözhetnek, sőt különbözőképp képzeltek a kisebbségi politikát, illetve a szomszédos államokhoz való viszonyt. Főként azokhoz a szomszédos államokhoz való viszonyt, ahol magyar kisebbségek vannak. De a fő tendencián, az euroatlanti főirányon ez nem változtatott.

N. J. L.: Külső tényezőkről már részben beszéltünk (a külső hatásokat értem ez alatt, amit lebontunk kétoldalú kapcsolatokra, az amerikaitól kezdve a franciáig), van-e más külső hatás, ami fontos és nagyon markánsnak tekinthető?

G. F.: A jugoszláv háború az ilyen volt. Nem annyira a gondolkodásra volt hatással, hanem a gyakorlati kül- és védelempolitikára. A Magyar Honvédségnek tálcán kínálta az együttműködési lehetőséget és az együttműködési formákat az áhított szervezettel (NATO), ráadásul élesben. Középről látni, illetve részt venni az intervenciókban, a válságkezelésben, terhelés alatt tanulni meg a „host nation support” eljárások tömegét, mindezek emiatt módon felhasználhatók voltak később a NATO-tagsághoz. Egyébként sikerült az SVKI-t (szinte a teljes intézeti állományt) megismertetni a gyakorlati kivitelezés mikéntjével. Taszáron csatlakoztunk egy Németországból

Bosanski Brodiba tartó amerikai konvojhoz, s módunk volt látni a pusztítást, a szétlőtt falvakat, sőt a magyar egységek által helyreállított hidat is a Száván.

N. J. L.: Nagyon teoretikus a kérdés, csak a feltételezés szintjén: ha nincs egy balkáni háború, ha nincs egy balkáni összetűzés, akkor vajon a NATO-csatlakozásunk lassul később, mi erről a véleményed?

G. F.: Ez egy hipotetikus kérdés, de szerintem akkor későbbre halasztódott volna a csatlakozás.

N. J. L.: Akkor gyakorlatilag az utolsó kérdéshez érkeztünk. A Magyar Honvédségről úgy állapodtunk meg, hogy az átalakításokról nem beszélünk. Viszont, ami nagyon érdekes, és azt láttad, láttátok az SVKI részéről legalább, hogy megszületnek a szakmai anyagok, amelyek eljutnak technikailag, elméletileg a katonai vezetéshez és a politikai vezetéshez, vagy valamiféle szintig, ők ennek alapján, hogy működtek együtt, hogy érzékeltétek az együttműködést a katonai vezetők és a politikai vezetők között?

G. F.: Erre így rálátásunk nem volt.

N. J. L.: A megszületett szakmai eredmények, meg az, ami itt készült, eljutottak a döntéshozókig, és ha igen, akkor érkeztek-e visszajelzések, és milyen arányban?

G. F.: Ezt megint nagyon nehéz mérni. Az SVKI nem termelt a magyar piacra megvásárolható kiadványokat. Amit kiadtunk, azt más csatornákon terítettük. Ez annyit jelent, hogy eljutottak a minisztériumokba, eljutottak azokra a pontokra, amelyeket fontosnak tartottunk. Hogy mennyire használták fel őket, azt nagyon-nagyon nehéz bemérni, és nem is vállalkoznék rá.

„Emlékezetem szerint, a védelmi szektorban a katonapolitika fogalom használata dominált”

Prof. dr. Matus János, DSc.

Prof. Dr. Matus János 1993-tól 2008-ig dolgozott a védelmi szektor különböző területein, a Stratégiai és Védelmi Kutató Intézetben, a Honvédelmi Minisztériumban és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, ahol a Biztonság- és Védelempolitika szak egyik megalapítója és a tanszék első vezetője volt. 2005-ben szerezte meg az MTA doktora címet hadtudományból, a nemzetközi biztonsági elméletek témakörében írt disszertációjával. Részt vett a NATO-tagságunkat előkészítő elméleti és oktatási munkában. Képviselte Magyarországot az Európai Unió virtuális Biztonsági és Védelmi Oktatási Intézményében. Jelenleg nyugalmazott egyetemi tanár. A globális biztonsági és gazdasági folyamatok és kockázatok területén folytat kutatásokat, és publikál.

N. J. L.: Mi volt a helye/szerepe a hazai biztonságpolitikai döntés-előkészítésében és döntéshozatalban?

M. J.: Az 1980-as évek második felében a Magyar Külügyi Intézetben dolgoztam, ahol abban az időben a kutatók figyelme és érdeklődése erősödött a biztonság komplex problémái iránt. A kutatás eredményeit a Külpolitika című lap publikálta 1988-ban és 1989-ben. Én a humanitárius biztonság témakörében kutattam és következtetéseimet a Külpolitika 1988 évi második száma közölte *Az átfogó nemzetközi biztonság humanitárius aspektusai* címmel.

Témaválasztásomban szerepet játszottak azok a tapasztalatok, amelyeket 1981 és 1985 között New York-ban a magyar ENSZ-képviselőten szereztem. Feladatom volt a faji megkülönböztetéssel és a gyarmati rendszer összeomlásának hatásaival foglalkozó viták figyelemmel kísérése az ENSZ különböző fórumain, beleértve a Közgyűlést, a Biztonsági Tanácsot és az Apartheid Elleni Speciális Bizottságot. A viták egyik fő tanulsága az volt, hogy az emberi jogok megsértése feszültségekhez és nemzetközi konfliktusokhoz vezet. Ezek a konfliktusok abban az időben regionális konfliktusok szintjén maradtak. Ilyen régió volt abban az időben Afrika déli régiója, amelynek okozója a Dél-afrikai Köztársaság kormányának apartheid politikája volt.

Az említett két feszültségforráson túl a nyolcvanas évek első felében negatív hatást gyakorolt a világszervezet fórumainak atmoszférájára az Egyesült Államok és az akkori Szovjetunió közötti fegyverkezési verseny kiújulása, amely feszültségeket generált a nemzetközi kapcsolatokban, általános értelemben is. A két szuperhatalom viszonyának romlása hozzájárult – többek között – a konfliktusok kiéleződéséhez olyan régiókban, mint Közép-Amerika és Dél-Afrika. A nukleáris háború veszélyének felidézése azonban erősítette a józan gondolkodásra való hajlandóságot az államok kormányaiban, amelyek egy átmeneti feszült periódus után nagyobb hangsúly helyeztek a viták tárgyalások útján történő rendezésére. A nemzetközi kapcsolatok elméletével foglalkozó szakemberek viszont gondolkodni kezdtek arról, hogy a katonai dimenzió túl milyen további területek vehetők számításba egy biztonságosabb és békésebb világ megteremtésére irányuló erőfeszítések során. Röviden ezek voltak azok az előzmények, amelyek a biztonság gyakorlati és elméleti problémáinak megismerésére ösztönöztek.

A biztonság nem katonai dimenzióinak és eszközeinek tanulmányozása után – amelyre a Külügyi Intézetben adódott lehetőségem – úgy éreztem, hogy célszerű lenne a katonai dimenzió mélyebb megismerése, ezért 1993-ban az SVKI akkori vezetőjének, Kőszegvári Tibor tábornoknak,

kezdemenyezésére átkerültem a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem kutatóintézetébe.

N. J. L.: Mik voltak azok a további téma- vagy tárgykörök, amelyeket vizsgált a fentiekén túl?

M. J.: A szakirodalom tanulmányozása során találkoztam azzal a gondolattal, hogy az erőszakhoz vezető konfliktusok forrása az emberi gondolkodás, amely tükrözhet egy adott helyzetet és a benne rejlő fenyegetéseket pontosan, de akár tévesen is. Lekicsinyítheti vagy el is túlozhatja a mások szándékaiban rejlő fenyegetéseket. Ez a gondolat azért ragadta meg a figyelmemet, mert pszichológiai tanulmányaim során – a közgazdasági diploma mellett munkapszichológusi diplomát is szereztem az ELTE Bölcsészettudományi Karán – a valóság megismerésének folyamatát az egyik legalapvetőbb szakmai követelménynek tekintettem. Elolvastam Robert Jervis amerikai politológus *Perceptions and Misperceptions in International Politics* című könyvét, amely történelmi példák sorozatán keresztül mutatja be a téves észlelések szerepét a súlyos konfliktusok kitörésében. Seweryn Bialer, a Columbia Egyetem tanára, írásaiban és előadásaiban rámutatott a téves észlelések szerepére a szovjet–amerikai fegyverkezési verseny irracionális fejleményeiben az 1980-as évek során. A Külügyi Intézetben folytatott kutatásaim során a nemzetközi kapcsolatok pszichológiai eszközökkel történő vizsgálatára is kísérletet tettem. Kutatásaim eredményeit *A szovjet–amerikai kapcsolatok politikai-pszichológiai összetevői* című tanulmányomban foglaltam össze, amelyet a *Külpolitika* 1988. évi 3. száma közölt. Elméleti kutatásaim akkori magyar viszonyokra történő alkalmazási lehetőségét a *Külpolitika* 1989. évi 4. számában publikált, *Az állam biztonságától a nemzet biztonságáig* című írásomban elemeztem.

A nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláinak tanulmányozása – ebből témából védtem meg disszertációm a Magyar Tudományos Akadémián 2005-ben – tette lehetővé egy alapvető biztonságpolitikai összefüggés, a biztonsági dilemma megismerését.

Az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazására adott lehetőséget egy hét európai országban végzett nemzetközi kutatási program, amelyben a Külügyi Intézet majd később az SVKI képviselésében vettem részt. A kutatási programot az amerikai Brown Egyetem kezdeményezte az 1990-es évek elején azzal a céllal, hogy feltárja a biztonsággal kapcsolatos gondolkodás jellegzetességeit a közvélemény és a szakértők körében. A kutatás eredményei a – Richard Smoke által szerkesztett – *Perceptions of Security* című könyvben találhatóak.

1995 és 1997 között a Honvédelmi Minisztériumban dolgoztam, ahol egy kis létszámú nemzetközi elemző csoportot vezettem. Közben (1995 második felelében) egy stratégiai és védelempolitikai kurzuson vettem részt Garmisch-Partenkirchenben, a Marshall Központban. Az itt szerzett ismereteim nagy segítséget jelentettek számomra a NATO-tagsággal kapcsolatos felkészüléshez a Honvédelmi Minisztériumban, mindenekelőtt a stratégiai és védelempolitikai tervezés területén.

N. J. L.: A Honvédelmi Minisztériumban létrehozott elemző központ hogyan működött?

M. J.: 1995 nyarára a délszláv konfliktus lezárását célzó nemzetközi tárgyalások sikeresen befejeződtek, és a szembenálló felek az Egyesült Államokban, Dayton városában aláírták a megállapodást a fegyveres harcok befejezéséről. Egyik feladatomból volt a megállapodásban foglaltak elemzése és a várható következmények mérlegelése. Egy következő elemzési téma volt a NATO által vállalt feladatok bemutatása és a Magyar Honvédség esetleges szerepvállalásának lehetősége a megállapodások végrehajtásában. Ebben az időben Magyarország már készült a NATO-hoz való csatlakozásra, és a Honvédség konkrét lépésekkel is bizonyítani kívánta, hogy alkalmas a kollektív védelmi rendszerben való részvételre. A magyar műszaki dandár tevékenysége a polgári infrastruktúra helyreállításában Bosznia-Hercegovinában fontos lépés volt ebben a tekintetben.

Mint a NATO-bővítés első körében meghívásra számítható ország képviselője – számos katonai és civil szakértővel együtt – én is számos NATO által szervezett nemzetközi tanácskozással kaptam meghívást. Az egyik legtanulságosabb konferenciára 1996 novemberében került sor Tiranában, ahol a NATO keretében történő civil és katonai együttműködés koncepcionális aspektusairól cseréltek eszmét a résztvevők. A NATO Mons-i központjában szolgáló amerikai és brit tisztek tartották a bevezető előadásokat. Összehasonlították az akkorra már felbomlott Varsói Szerződésben és a NATO-ban alkalmazott civil és katonai biztonsági koncepciók rendszerét. Meglepően részletes ismeretekről tettek tanúbizonyosságot a Varsói Szerződés kapcsán, amelyben a szovjet katonai doktrína volt az irányadó. A NATO tagállamaiban a nemzeti biztonsági koncepcióknak háromszintű rendszerei léteznek: először nemzeti biztonsági stratégiák; másodsor nemzeti katonai stratégiák; harmadszor katonai doktrínák. Az előadók részletesen ismertették mindhárom szint elemeit. A tiranai NATO-konferencia alapvető tanulságokkal szolgált valamennyi tagjelölt állam képviselői számára. Hazatérésem után részletes jelentést készítettem albániai utam tapasztalatairól, amely

felkeltette Végh Ferenc tábornok, akkori vezérkari főnök érdeklődését is, aki kezdeményezte egy konferencia megszervezését a témáról. Az 1997. február 21-én megtartott tudományos konferencia anyagát a Hadtudományi Tájékoztató 1997/3-as száma tartalmazza. A következő években mind a gyakorlatban, mind az elméleti kutatásokban és az oktatásban elfogadottá vált a NATO-kompatibilis biztonságpolitikai gondolkodás.

A brüsszeli NATO-központ munkatársaival jó személyes kapcsolataim alakultak ki a következő években. Közülük is ki kell emelnem Christopher Donnelly személyét, aki Manfred Wörner akkori NATO-főtthkár tanácsadója volt azokban az években. Személyes beszélgetéseink alkalmával számos jó tanácsot adott a tagságra történő felkészüléssel kapcsolatban. Többek között abban is segített, hogy egy újságírókból, katonákból és diplomatákból szervezett magyar csoport meglátogathassa a NATO brüsszeli központját, évekkel Magyarország felvétele előtt.

A Honvédelmi Minisztériumban eltöltött két év arról győzött meg, hogy a NATO-tagságra irányuló politikai szándékokkal nem volt teljes összhangban az intellektuális és koncepcionális felkészülés. Jelentős volt a lemaradásunk a védelem- és biztonságpolitikában jártas civil szakértők képzése területén. Ezért, amikor felmerült egy biztonság- és védelempolitikai szak indításának gondolata a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, indíttatást éreztem arra, hogy szerepet vállaljak a tanszék és a szak megszervezésében, valamint az oktatás tematikájának kialakításában. A szak indításával kapcsolatos legfontosabb teendőket egy szakmai értekezlet vitatta meg a Honvédelmi Minisztériumban 1997. január 20-án.

N. J. L.: A HM-es időszak után következett a Nemzetvédelmi Egyetem, ott hogyan jelentkeztek a fő feladatok?

M. J.: 1997 nyarán megbízást kaptam az egyetem rektorától, Szabó Miklós tábornoktól a Biztoság- és Védelempolitika tanszék megszervezésére és a szak tematikájának kidolgozására. Helyettesemmel, Ruppert József alezredessel kezdtük el a munkát. Ruppert alezredes a szervezési feladatokra, én a tananyagok koncepcionális részére koncentráltam. A tematikákhoz kiindulásként szolgált a *Security Studies for the 1990s* című könyv, amelyet korábban egy washingtoni utam során vásároltam, és még a Honvédelmi Minisztériumban töltött két év során lefordítottam. Ezen túl felhasználtuk a különböző európai és amerikai egyetemekről beszerzett, a nemzetközi kapcsolatokkal és biztonságpolitikával foglalkozó kurzusleírásokat. Fontosnak tartottam, hogy a tematikák lehetőséget biztosítsanak jövőbeli hallgatóink számára – beleértve mind a civil, mind a katonai hallgatókat – a NATO,

mint civil nemzetközi intézmény és katonai szövetség, működésének megértéséhez. Ezért az oktatási tematika gerincét olyan diszciplínák képezték, mint a nemzetközi kapcsolatok elmélete, a biztonsági problémák szélesebb értelmezése, regionális biztonság és konfliktusok, stratégia, védelempolitika, nemzetközi intézmények és katonai műveletek. A tananyagok kidolgozásának folyamata szinte egyidőben zajlott az oktatással, amely 1997 szeptemberében megkezdődött. A jegyzetek és tananyagok elkészítése szintén az oktatással párhuzamosan történt. A nyugati (főleg angol nyelvű) szakirodalom beszerzése a könyvtár rendkívül segítőkész közreműködésével, több év leforgása alatt történt.

N. J. L.: Azóta gyarapodott, sok minden történt. Egy nagyon fontos kérdés a kutatásban és ez főleg a magyar forrásokra vonatkozik, Professzor úr – és természetesen, ha korrigálni kell a kérdést, akkor azt kérlek, tedd meg –, hogy a „biztonságpolitika” kifejezés (ugye, biztonságról beszéltünk) az átszivárog a magyar irodalomba, a szakirodalomba. De a „biztonságpolitika” kifejezéssel Magyarországon mikor találkoztál először emlékeid szerint? Tudom, hogy nagyon nehéz erre válaszolni, de mikor kerül elő egyben a fogalom, vagy ilyen megközelítésben, illetve az is fontos, hogy honnét eredeztetted ezt a kifejezést, mielőtt beérkezik Magyarországra?

M. J.: Nemzetközi konferenciákon általános volt a külpolitika és a biztonságpolitika fogalmak használata. Az akkori Külügyi Intézetben mi is használtuk őket. Az ENSZ-ben töltött éveim során azt tapasztaltam, hogy az international peace and security (nemzetközi béke és biztonság) az elhangzott beszédek leggyakoribb fordulatai közé tartozott. Emlékezetem szerint, a védelmi szektorban a katonapolitika fogalom használata dominált. A NATO-val való kapcsolatok egyre gyakoribbá válása következtében azonban általánossá vált a biztonságpolitika fogalom használata. Konkrét eseményhez vagy időponthoz nem tudnám kötni a fogalom elfogadottá válását.

N. J. L.: Köszönöm. Fontos kérdés (és megint a hazai gondolkodásra vonatkozik, hogy 1989–99-ről beszélünk, de megint léphetünk korábbi időszakra is akár, mert azért ugye van egy felvezetési időszak), hogy kiket tekintesz az adott korszak legjelentősebb szakembereinek és miért? És ebbe a körbe beleérthetjük akár a politikai szereplőket, a katonai vezetőket, és a szakmának a kutatóit, nem kötelező nevet mondani..., de jó lenne.

M. J.: Elsősorban azokat a munkatársaimat tudnám említeni, akikkel a Külügyi Intézetben dolgoztam együtt. Tolnai László a fegyverkezési verseny szakértője volt akkoriban. Szentesi György a nukleáris fegyverek és a

rakéatechnológia szakértője volt, és – mielőtt az elméleti kutatás területére lépett – a Magyar Honvédség egy rakétadandárjánál teljesített szolgálatot. Kiss J. László a német biztonságpolitika szakértője volt, és publikált a nemzetközi kapcsolatok elméletének témakörében is.

N. J. L.: A Honvédelmi Minisztériumban, vagy akár a Vezérkarnál (mert itt katonai vezetőkről van szó alapvetően) ki volt az, aki igazán nyitott volt és meghatározó is volt?

M. J.: Egyértelműen Végh Ferenc tábornok személyét szeretném kiemelni, aki többször fogadott és érdeklődött a nemzetközi konferenciákon szerzett tapasztalataim iránt.

N. J. L.: És a szakma?

M. J.: Biztonságpolitikával foglalkozó hazai és nemzetközi fórumokon gyakran találkoztam Gyarmati Istvánnal, aki jellemzően katonadiplomácia által befolyásolt nézetrendszeret képviselt a biztonságpolitikai ügyek tárgyalása során. Valki László és Dunai Pál – a nemzetközi jog szakértői – a jog szempontjait követve vizsgálták a nemzetközi biztonsági problémákat. A magam részéről én a nemzetközi kapcsolatok elmélete politikai realista iskolájának alaptételeiből kiindulva értelmeztem a nemzeti és a nemzetközi biztonsági problémákat. Gazdag Ferenc – az EU és Franciaország ismert szakértője – meglátásom szerint, a közös kül-és biztonságpolitikát tekintette a sarokkönek.

Ez a jellemzés szubjektívnek tűnhet, olyan következtetésekre épül, amelyekre csak hosszú évek tapasztalatai és spekulációi után juthat az ember. Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenem Deák Péter nevét, aki mögött hosszú katonai szolgálati évek voltak, amikor nyugdíjas katonaként megjelent a civil szakértők soraiban és meglepő nyíltsággal tudta képviselni a megújuló civil biztonságpolitikai gondolkodást. Valamennyien tanulhatunk tőle a fegyveres erőre alapozott biztonságfelfogás kritikájából. Külön is kiemelném Deák Péter újjító szellemét és kísérletező energiáját, amellyel létrehozott egy Biztonságpolitikai és Védelmi Kutatások Központja nevű kutatóintézetet, amely a védelem és a biztonságpolitika határterületeinek problémáit kutatta.

N. J. L.: A politika részéről nem fogalmazódott meg nagyon markáns érdeklődés a biztonságpolitika iránt, vagy ezt így nem szabad kijelentni?

M. J.: Volt érdeklődés a politika részéről, de én nem tudok olyan politikusról, aki elmélyült volna a szakma részleteiben, ezért az igények megfogalmazása is csak általános szinten történt. Generációm tagjai számára

jól ismert Egon Bahr, a Willy Brandt kormány államtitkárának, majd a nyugatnémet Bundestag tagjának neve, aki egyben kiváló biztonságpolitikai szakértő is volt. Ismereteim szerint hozzá hasonló magyar politikus nem volt.

N. J. L.: A következő kérdés az a tárgyidőszak dokumentumaira vonatkozik. Mely dokumentumokat tekintesz te a legfontosabbaknak, amelyek kiváló biztonságpolitikai kötődésűek, s hogyha ezeknek a kialakulásáról, létrehozásáról pár gondolatot mondanál Professzor Úr!

M. J.: Fontos dokumentumok voltak a Biztonságpolitikai Alapelvek, amelyek később iránymutatók voltak a Nemzeti Biztonsági Stratégia és azon keresztül a Nemzeti Katonai Doktrína számára. Ezek a dokumentumok a NATO-csatlakozás után – tartalmukat és felépítésüket tekintve – már tükrözték a szövetségi rendszerben elfogadott közös gondolkodást. Néhány esetben részt vettem a dokumentumok munkapéldányainak vitáin. Az volt a tapasztalatom, hogy a szerzők nem minden esetben igényelték a viták résztvevőinek javaslatait. 2008-ban a ZMNE-ről való távozásom után már nem volt lehetőségem a különböző dokumentumok alakulásának figyelemmel kísérésére.

N. J. L.: Ezzel gyakorlatilag átlépnénk a 7. kérdésre, ugyanis pont erre utalna, hogy a tárgyidőszokról beszélünk még mindig, hogy milyen tényezők és területek voltak tekinthetők a hazai, a magyar biztonságpolitikai gondolkodás erősségének és gyengeségének ebben az időszakban, amelyeket te láttál, tapasztaltál (mind pozitívumok, mind negatívumok).

M. J.: A biztonságelmélet és a biztonságpolitikai gyakorlat a kormányok rendelkezésére álló valamennyi eszköz integrált alkalmazására épít. Amíg ezt lehetőségem volt figyelemmel kísérni, bizonytalanságot tapasztaltam az érintett kormányzati szervezetek koordinálása területén. Az 1990-es években volt egy rövid ideig tartó kísérlet, amikor Gyuricza Béla tábornok vezetésével létrejött egy ilyen kormányzati intézmény, amely számomra ismeretlen okok miatt megszűnt. A szakirodalomból ismert jelenség, hogy a biztonságpolitika gyakorlati megvalósításáért felelős kormányzati szervek koordinációjának kezelése – a köztük lévő versengés miatt – nem könnyű. Mivel az elmúlt másfél évtizedben más területeken dolgoztam, a fejleményeket nem tudtam figyelemmel kísérni. A kül-és biztonságpolitika koordinációja kiemelkedő jelentőségűvé válik a nemzetközi intézményekben. Ennek alakulását azonban az elmúlt másfél évtizedben nem volt lehetőségem figyelemmel kísérni.

N. J. L.: És ezen felül, ami még probléma volt esetleg?

M. J.: Intellektuálisan megkésve reagáltunk az újszerű nemzetközi együttműködés kihívásaira. Ezen belül is nagy problémának tartom az idegen nyelvek ismeretének hiányosságait.

N. J. L.: A késés oka miben rejlett véleményed szerint?

M. J.: Alapvető szociológiai tény, hogy az intézmények hajlamosak lassan reagálni az őket körülvevő világ változásaira. Ha az intézmény dolgozói (főleg a vezetők) nem tekintik fontosnak a változásokhoz való alkalmazkodást, az adaptáció elhanyagolásának negatív következményei elkezdenek akkumulálódni. A fegyveres erők esetében különösen érzékeny probléma a tradíciók megőrzése és a változásokhoz való alkalmazkodás közötti egyensúly megteremtése. Ez minden ország esetében élő probléma, az érintett szereplők intellektuális kapacitásától függ a megoldása.

N. J. L.: Így van, erősségek szempontjából, hazai biztonságpolitikának erősségei, miben nyilvánultak meg?

M. J.: Két időszakot tekintek kiemelkedőnek a magyar biztonságpolitikai gondolkodás alakulásában, illetve a formálódását elősegítő széleskörű viták tekintetében. Az első az 1989 és 1991 közötti időszakra tehető, amikor Magyarország nemzetközi biztonságpolitikai orientációja szerepelt a napirenden. A vitához egy szovjet politikus, Bogomolov akadémikus, Gorbacsov egyik tanácsadójának nyilatkozata adta meg a kezdő impulzust egy 1989 februárjában tett nyilatkozatával. A magyar sajtónak adott interjújában kijelentette, hogy Magyarország késedelem nélkül kiléphet a Varsói Szerződésből, és a Szovjetunió nem ellenezné, hogy semleges országgá váljék. A semleges nemzetközi státusznak abban az időben sok támogatója volt az országban, ezért nagy szimpátiával és egyetértéssel fogadták Bogomolov felvetését, amelyet nyilvánvalóan a legfelső szovjet vezetés jóváhagyásával tett. A semlegességet ellenző politikusoknak és biztonságpolitikai szakértőknek erős ellenérvei voltak, amelyek szerint a semlegesség deklarálása megnehezíthetné Magyarország integrációját az euroatlanti intézményekbe, ezért nem lenne célszerű a szovjet javaslat követése.

A vita új lendületet kapott 1991 márciusában, amikor a *Pravda* című szovjet lapban cikket közölt Valerij Muszatov az SZKP Központi Bizottságának munkatársa. Írásának lényege egy javaslat volt, amely szerint Lengyelországnak, az akkor még egységes Csehszlovákiának és Magyarországnak a hidegháború alatti szovjet–finn együttműködés modelljét kellene követni, és ez – különösen gazdasági szempontból – előnyös

lenne valamennyi fél számára. Ez a javaslat lényegében logikus folytatása volt a két évvel korábbi Bogomolov-féle javaslatnak. Következtetés: a szovjet diplomácia a politikai változásokat követően egy semleges övezet létrehozásán munkálkodott Közép Európában. A kibontakozó sajtó vitában a Külügyi Intézet kutatójaként én is részt vettem. A Népszabadság 1991. április 25-i számában megjelent cikkemben a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozás mellett érveltem, a semlegességet a nemzeti érdekeinkkel ellentétes opcióként jellemeztem. Néhány évvel később Valerij Muszatov Oroszország nagyköveteként jelent meg Budapesten.

A második érdekes biztonságpolitikai vita a NATO-hoz való csatlakozásunkat megelőző években zajlott. Viszonylag kevés számú szakértő állt ki akkor már a semlegesség mellett, és a döntő többség támogatta a NATO-tagságot. Ugyanez volt tapasztalható a közvélemény körében is. A délszláv háború Magyarországra gyakorolt hatása minden bizonnyal hozzájárult a széleskörű támogatáshoz.

N. J. L.: Ez a felismerés ez erősségnek tekinthető?

M. J.: Ezek a viták lényeges biztonságpolitikai dilemmákról szóltak. Véleményem szerint összhangban voltak a politikusokat foglalkoztató problémákkal. Számos részletkérdés tisztázásával remélhetőleg hozzájárultak a helyes döntések meghozatalához.

N. J. L.: Azzal, hogy a biztonságpolitikával foglalkozók vitatkoztak?

M. J.: A korábban említett semlegesség vita nagyon tanulságos volt ilyen szempontból. Nemcsak egy magyar biztonságpolitikai orientáció tisztázásához járult hozzá, hanem segített annak megértésében is, hogy miért szorgalmazta a Szovjetunió Ausztria és Finnország semlegességét a második világháború után. A szovjet vezetés a nyugati integrációhoz való csatlakozás megakadályozásának lehetőségét látta benne akkor is, és 1989-ben és 1990-ben is.

Számos szakértő és a közvélemény egy része is úgy vélekedett még az ezredforduló után is, hogy a Szovjetunió a végsőkéig ragaszkodott a Varsói Szerződés fenntartásához és Magyarország tagságához. Abban az időben nyugati partnereinktől gyakrabban hallottunk logikus érveket a Varsói Szerződés elsietett felszámolása ellen. Az érvelés lényege az volt, hogy ameddig nem születik megállapodás az európai hagyományos fegyverzetek csökkentéséről a két katonai tömb között folytatott tárgyalásokon, addig fenn kell tartani a Varsói Szerződést. A hagyományos fegyverek csökkentése az európai biztonság egyik kulcsproblémája volt abban az időben. Szerencsére

valamennyi érintett kormány megértette ezt az összefüggést. A CFE szerződés 1990 novemberében történ aláírása után már nem volt akadálya a Varsói Szerződés felszámolásának, amely a katonai szervezet 1991 áprilisában, a politikai szervezet 1991 júliusában történt megszűnésével be is következett.

N. J. L.: Milyen külső tényező tekinthető álláspontod szerint a legjelentősebbnek a hazai biztonságfelfogás változásában?

M. J.: A magyar biztonságpercepcióra a legnagyobb hatást a délszláv válság gyakorolta. Nemcsak a kaotikus politikai helyzet okozott félelmeket, hanem a katonai fenyegetettség is megjelent, amikor a szerb légierő repülőgépei bombát dobtak le Barcs közelében. A déli szomszédságunkban zajló fegyveres konfliktus erősítette a NATO-tagságunk melletti érveket, ugyanakkor gyengítette a semlegesség támogatóinak pozícióját.

N. J. L.: Feltételezhető az, hogy a NATO-tagság iránti igény és annak megvalósulása időben jelentősen elhúzódott? Ha igen, akkor miben találhatjuk meg ennek okait?

M. J.: Antal József miniszterelnök már 1990 nyarán bejelentette Brüsszelben, hogy Magyarország a NATO tagjává kíván válni. Valamivel később ugyanezt tette a lengyel kormányfő és az akkori Csehszlovákia miniszterelnöke is. Nemzetközi konferenciákon nyugati partnereinktől származó visszajelzések szerint a bejelentések meglepetést okoztak a tagállamok körében, akkor még korainak tartották a kérdés napirendre tűzését. Az egyik fontos érv az volt, hogy Oroszország reakciója kockázatot jelenthet az európai biztonságra. Kétségek merültek fel abban a tekintetben is, hogy a tagságra aspiráló közép európai államok politikailag és katonailag felkészültek-e a NATO-tagságra. Ezek a visszajelzések csalódást okoztak a három államban. 1993 nyarán Jelcin orosz elnök egy beszédében utalt rá, hogy Oroszország nem venné jónéven a NATO keleti kibővítését. Ez további óvatosságra intette a szövetség tagállamait.

A Clinton-adminisztráció kezdeményezésére 1994 januárjában a NATO meghirdette a Békepartnerség programját, amely lehetővé tette valamennyi európai állam számára, hogy egyéni tervei és igényei szerint együttműködhessen a NATO-val. Egy évvel később megjelent a kibővítési dokumentum, amely pontosan meghatározta a tagsági viszony létesítésének követelmény rendszerét. Ettől az időponttól a tagsághoz vezető út és a felvétel körülményei világosabbá váltak.

N. J. L.: Milyen belső tényezők határozták meg a hazai biztonságpolitikai gondolkodást?

M. J.: Még annak idején az 1980-as évek végén a Külügyi Intézetben tapasztaltunk növekvő érdeklődést hazánk iránt. Két alkalommal is felkereste az intézetet Madeleine Albright (későbbi külügyminiszter Bill Clinton kormányában), aki abban az időben a washingtoni Georgetown Egyetem tanára volt. Mindkét alkalommal személyesen is beszéltem vele. William Perry a Stanford Egyetem tanára meghívta az intézet küldöttségét Palo Alto-ba egy kétoldalú konferenciára, ahol az európai biztonsági helyzet alakulása volt a fő téma. Perry a Clinton kormányban később védelmi miniszter lett. Emlékezetes volt Pjadisev orosz újságíró látogatása az intézetben, aki érzékelhetően egy finom diplomáciai üzenetet továbbított vélhetően Gorbacsov megbízásából, mivel köztudott volt róla, hogy a szovjet pártfőtitkár belső szakértői köréhez tartozott. A közép európai rendszerváltásokhoz való szovjet viszonyulást érintő kérdéseinkre adott kódolt üzenet ez volt: „Gorbacsov a Sinatra-doktrínát alkalmazza” (utalás a *My Way* dalra). Ez a beszélgetés 1988 szeptemberében történt, amikor még nagy volt a bizonytalanság a szovjet külpolitika várható alakulásával kapcsolatban.

A személyes kapcsolatokat illetően azt lehet mondani, hogy amerikai és szovjet kutatók és újságírók fordultak meg leggyakrabban konzultációk céljából a Külügyi Intézetben. Az érdeklődők sorában feltétlenül meg kell említenem Zhu Heling-et a kínai nagykövetség munkatársát, aki gyakran felkeresett, és érdeklődött az első szabad választások utáni helyzet alakulásáról.

Fontosnak tekintettük az 1990-es évek elején két amerikai egyetemmel, a Stanford Egyetemmel és a Brown Egyetemmel kialakult munkakapcsolatunkat.

N. J. L.: A különböző államok közül melyek érdeklődtek leginkább a magyar biztonságpolitikai folyamatok iránt?

M. J.: Érdekes összefüggést lehetett felfedezni az amerikai, a szovjet és az egyesítés előtti NSZK, majd (később) a közös német érdeklődés között az európai biztonság jövőjével kapcsolatban. Közvetett módon ez érintette Magyarországot is, nevezetesen mindhárom ország képviselői érdeklődést mutattak a magyar vélemények iránt. Hangsúlyozni szeretném, hogy ez a tapasztalat nem kormányzati, hanem kutatói szinteken jelentkezett. Feltételezem, hogy a kutatói szintekről a tapasztalatok eljutottak a kormányzati szintekre is.

Mindenesetre 1990 nyaráig központi kérdés volt a német egyesítés, amit a szovjetek határozottan elleneztek, majd Kohl kancellár határozott fellépése nyomán októberben gyors megoldás született. Amerikai kutatókat érdekelte Gorbacsov magatartása a volt szövetségesek külpolitikai orientációjának várható változásával kapcsolatban. A viták során elhangzott szovjet kutatói

megnyilatkozásokból azt a következtetést vonhatták le, hogy a szovjet vezetés a belső gazdasági problémák megoldására koncentrál, és szabad utat enged a külpolitikai mozgásokhoz, a közép-európai szövetségesek számára. A szovjet kutatókat az érdekelte, hogy a Nyugat elismeri-e a Szovjetunió biztonsági igényeit Közép- és Kelet-Európában. Véleményem szerint, erre a kérdésre pozitív választ kaptak. Az amerikai kutatók a volt szocialista országok álláspontját szerették volna megismerni az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének folytatásáról. A vélemények egyértelműen támogatóak voltak. Amerikai és szovjet kutatók közös tapasztalatait összefoglaló angol nyelvű kötet jelent meg Bush amerikai elnök és Gorbacsov szovjet elnök 1989 decemberi máltai csúcstalálkozója előtt. A két vezető máltai megállapodását abban az időben úgy értelmeztük, hogy szabad utat adott az európai politikai változásoknak. Feltételezhető, hogy a két nagyhatalom kutatóinak nem hivatalos konzultációin kialakított következtetések és javaslatok szerepet játszottak a két vezető megállapodásában.

N. J. L.: Nagyon érdekes.

M. J.: Az előzőket még azzal egészíteném ki, hogy a nemzetközi kapcsolatokban a bizonytalan átmenetek idején jó szolgálatot tehetnek a függetlenül gondolkodó kutatók, akik saját véleményüket felhasználva folytathatnak párbeszédet más államok ugyancsak saját véleményét képviselő kutatóival. A rendszerváltások idején nagy élmény volt azt tapasztalni, hogy a volt szocialista országok nem kormány szintű képviselői milyen őszintén és szabadon nyilvánítottak véleményt. A számtalan személyes tapasztalat közül csak egyet említenék. 1988 októberében – az akkori Szovjetunióban – részt vettem egy nemzetközi konferencián, ahol Vjacseszlav Dasicsev (a szovjet Világgazdasági Intézet közgazdász kutatója) előadásában kijelentette, hogy a szocialista gazdasági modell csődje végleg bebizonyosodott, és csak a kapitalista modell segíti ki a bajból a Szovjetuniót és szövetségeseit.

N. J. L.: Mi az, amit elmulasztott lehetőség volt a biztonságpolitikai gondolkodásunk terén?

M. J.: Az elmulasztott lehetőségekre van egy személyes példám is. 1992 őszén nyilvánosan is ismertté vált Csehszlovákia felbomlása. A Külügyi Intézetben tudomásunkra jutott, hogy Svetoszlav Bombik vezetésével megalkult az önálló Szlovák Külügyi Intézet. Maróth Miklós – a Külügyi Intézet akkori igazgatója – megbízott, hogy vegyem fel a kapcsolatot Bombikkal, és alakítsunk ki egy elképzelést a két intézet jövőbeni együttműködéséről. Megállapodtunk Bombikkal, hogy Pozsonyban szervezünk egy kétoldalú

konferenciát, amelyen mind magyar, mind szlovák részről nemzetközi kapcsolatok kutatói, közgazdászok, történészek és jogászok vesznek részt. A jó hangulatú konferencián a két ország történelmi kapcsolataira alapozott kutatási programban állapodtunk meg. A kezdetben kedvezően alakuló együttműködés a két intézet között – a Mečiar-kormány politikája miatt – rövid idő után nem volt folytatható. Ily módon a két ország kapcsolataira nem tudott hatást gyakorolni.

N. J. L.: Összességébe véve ezt a tíz évet ('89–99 között) hogyan értékel, Professor Úr?

M. J.: Az én érdeklődésem kezdettől fogva a nemzetközi kapcsolatok politikai, gazdasági és biztonsági aspektusaira irányult. A nemzeti biztonság- és védelempolitika, mint az elmélet alkalmazási területei, a rendszerváltások időszakában kerültek be az érdeklődési körömbe. Elméleti elemző munkámban (és később az oktatásban is) arra törekedtem, hogy a gyakorlati problémákat elméleti összefüggések segítségével tegyem érthetőbbé. Véleményem szerint a 20. században végérvényesen bebizonyosodott, hogy a nemzeti és a nemzetközi biztonság egymástól elválaszthatatlan. A 21. század első két évtizede pedig arról szolgált meggyőző bizonyítékokkal, hogy a klímaváltozás, a nemzetközi gazdaság és a nemzetközi pénzügyi rendszer növekvő instabilitása miatt a globális biztonság problémáival is foglalkozni kell.

N. J. L.: Hogyan jellemeznéd a nemzetközi gondolkodást általánosságban (ha két gondolattal kellene jellemezni erre a tíz évre vonatkozóan), mit mondanál, milyen volt '89–99 között?

M. J.: A 20. század utolsó évtizedére jellemző volt a tényekre alapozott gondolkodás, a problémák praktikus kezelése, miközben törekvés volt az összefüggések mélyebb megértésére. A biztonság két fontos összetevője egyrészt a tények objektív létezése, másrészt a tények percepciója, tükröződése az emberi tudatban. E kettősség miatt létezik a tévedés kockázata és – sajnálatos módon – a tények tudatosan hamis értelmezése és prezentálása, vagyis a manipuláció. A nemzetközi és biztonsági tanulmányokban ez még döntően feltáratlan terület. Ezen probléma létezésének még nem voltunk tudatában abban az időben, amikor megalapítottuk a biztonság- és védelempolitika szakot, 1997-ben. Az oktatásra való saját felkészülésünk és a hallgatókkal való munka közben azonban ez a felismerés elkerülhetetlen volt. Az elmúlt két évtizedben véleményem szerint visszalépés történt a tényekre alapozott politikai kommunikáció területén. Ezt jelzi a „fake news” és a „post-truth era” fogalmak megjelenése és gyors elterjedése.

A biztonságpolitikai gondolkodásmód kétarcú volt”

Prof. dr. Szenes Zoltán. ny. vezérezredes, professor emeritus

Prof. Dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes tanulmányait Budapesten (Katonai Műszaki Főiskola, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem), Szentpéterváron (Hadtáp és Közlekedési Katonai Akadémia – BATT) és Londonban (Védelmi Tanulmányok Királyi Intézete – RCDS) végezte. Okleveles hadtáptiszt (1979), szakközgazdász (1990), közgazdasági egyetemi doktor (1992) és a hadtudomány kandidátusa (1986) lett. 1982–2002 között katonai, valamint biztonság- és védelempolitikai tanulmányokat folytatott Varsóban (1983), Drezdában (1984), Szentpéterváron (1986), Budapesten (1993), Párizsban (1993), Ottawában (1994, 1997), Londonban (1995), Washingtonban (1996), Rómában (1997) és Krakkóban (2002). Katonai pályafutása során szolgált csapatoknál (Tata, Kaposvár), volt az MH hadtáp csoportfőnöke, irányította a HM Oktatási és Tudományos Főosztályát. Nemzetközi karrierje során képviselte Magyarországot a NATO (WEU) EU Katonai Bizottságánál, szolgált Nápolyban, az AFSOUTH parancsnokságon. 1999–2002 között öt balkáni NATO-békeművelet logisztikai támogatását koordinálta. 2002–2003-ban a HM védelmi felülvizsgálat projektigazgatója. 2003–2005 között a Honvéd Vezérkar főnöke, honvéd altábornagy, tagja a NATO és EU Katonai Bizottságának (MC). 2008. október 23.-án ny. vezérezredesi kinevezést kapott.

1987–1991 között a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadtáp Tanszékét vezette egyetemi docensként. 1989-ben főiskolai pedagógiai végzettséget szerzett. 1996-ban hadtudományból (katonai logisztika) habilitált. Számos tudományos társaság és szervezet tagja, az MTA Hadtudományi Bizottságának volt elnöke (2008–2014), a Magyar ENSZ Társaság elnökségi tagja (2015–2020), a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke (2019–). Négy magyar és három külföldi tudományos folyóirat szerkesztő bizottságának és tanácsadó testületének tagja. 2005-től 2009-ig a NATO transzformációs parancsnokságának (ACT) tanácsadója volt, 2006–2010 között a HM Oktatási és Tudományos Tanács tagjaként dolgozott. A korábbi években széleskörű tanácsadói tevékenységet végzett (MEH, HM, KÜM). Katonai szolgálati nyugdíjba vonulása óta intenzív előadói és publikációs tevékenységet végez

itthon és külföldön. 2009-től 2012-ig rendszeres előadója volt a NATO Védelmi Akadémiának (Róma, Kijev). 2007–2014 között a Balti Védelmi Akadémia (BDC) vendégprofesszora. 2013–2016 között a Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára, jelenleg pedig a Nemzetközi biztonság- és védelempolitikai szak (BA, MA) szakfelelős tanára. 2014. szeptember 1-jétől irányítja a Nemzetközi közigazgatási szak biztonsági tanulmányok szakirány oktatási feladatait is. 2021 nyaratól az NKE professzor emeritusa.

Munkásságát 30 kitüntetéssel ismerték el, többek között a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjével (katonai tagozat), valamint a Francia Becsületrend tiszti fokozatával. Az Andrássy Gyula-díj (2001), a Tanárky Sándor-díj (2006), a Baltic Defence College Medal of Merit (2010), az NKE Egyetemi Emlékérem (2017), az NKE Aranyérem (2020), az NKE HHK Hadtudományért Emlékplakett (2018), valamint az EMMI Apáczai Csere János-díj (2018) elismertje.

Szenes professzor Biztonsági tanulmányokat, Védelempolitikát (magyar és nemzetközi), Biztonságelméleteket, NATO-tanulmányokat tanít MSc és PhD szinten a NETK, HHK és NBI kurzusain, valamint a felsővezetői (vezérkari) tanfolyamon. Az NKE HHK Hadtudományi Doktori Iskola (HDI) törzstagja, a biztonsági tanulmányok kutatási terület vezetője (2008–), továbbá az NKE Biztonságpolitikai Szakkollégium mentor tanára (2005–). Vezetése alatt 7 fő (ebből egy fő külföldi) szerzett PhD-fokozatot.

N. J. L.: Amint az interjú kérdéssorán látható, három blokkra oszlik a kérdéssor. Az első a személyes szerepet hivatott feltárni, a második már átmegegy a biztonságpolitikai gondolkodás irányába, és a harmadik pedig konkrétan a Magyar Honvédségre vonatkozó átalakítási törekvéseket próbálja meg egy kicsit áttekinteni. Alapvetően a '89-99 a kutatási időszak, de hogyha előbbre, vagy '99 utánra kell nyúlnunk, azt nyugodtan meg lehet tenni, mert az már most látszik a kutatásból, hogy – bár ugye meghúztam ezt a vonalat –, de ez közel sem annyira stabil. Ez már sok helyen átjárhatóvá vált, ami szerintem jó, mert mutatja az előzményeket is.

Sz. Z.: Igen, mert folyamatok vannak, új folyamatok kezdődnek, de nagyon fontos a kontinuitás, illetve a változások, mozgások, iránymódosítások érthetősége. A kettes kérdéssel kezdeném, hogy „Mi volt az Ön helye, szerepe a hazai biztonságpolitikai döntéshozatal előkészítésében, a döntéshozatalban”?

Abban az időben, a rendszerváltozáskor, én ezredes voltam, itt dolgoztam a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián, tanszékvezető voltam. A rendszerváltozáskor nagyon nagy nyugdíjba vonulás volt a felsővezetésben, és engem '91-ben kiemeltek az akadémiáról, és kineveztek a Magyar Honvédség Parancsnokság, Anyagi-Technikai Főcsoportfőnökség hadtáp csoportfőnökének (főcsoportfőnök-helyettesnek), ami tábournoki beosztás volt... Ez egy nagy váltás volt az akadémiai élethez képest, hiszen a Magyar Honvédség teljes hadtápellátásáért voltam felelős. Élelmezés, ruházat, üzemanyag, üdültetés, illetve a szociális létesítmények tartoztak hozzám, akkor pl. sok óvodánk, bölcsődénk volt. De fél évig az egészségügyi szolgálat is hozzám tartozott, számos kórházzal, egészségügyi intézettel, mint pl. az idősök otthona Verőcemaroson, amit már bezártak... Utána az egészségügyi szolgálat az Anyagi-Technikai Főcsoportfőnökség önálló, főcsoportfőnök-közvetlen szolgálati ág lett.

A biztonságpolitikai döntéshozatalnál nagyon fontos beszélni arról, hogy a rendszerváltozás időszakában már 1989. december 1-jével a Németh-kormány meghirdette a haderőreformot. Ennek a haderőreformnak több lényeges pontja volt. Az egyik az, hogy csökkenteni kellett a 155 ezer fős honvédséget 100 ezer főre, meg kellett változtatni a vezetésirányítás rendjét, és az akkori minisztériumot szétválasztották a Honvédelmi Minisztériumra, illetve a Magyar Honvédség Parancsnokságára. Ezt a finn modell alapján végezték el, ami egyébként Kárpáti Ferenc rendszerváltó miniszter ötlete volt, amelynek az volt a célja, hogy a hadsereg intaktságát megőrizték, illetve a politikától távol tartásuk. Ez volt a hivatalos indok, amiért a minisztériumot tulajdonképpen kettéválasztották, és létrehozták a Magyar Honvédség

Parancsnokságát. Az első parancsnok Lőrincz Kálmán vezérezredes lett. Ebben persze azért benne volt az akkori politikai harc is, hiszen amikor ezt a döntést meghozták, még azt gondolta az MSZP (az MSZMP-utódpart), hogy Pozsgai Imre lesz a köztársasági elnök. A köztársasági elnöki funkció a rendszerváltozáskor jött létre, de a haderő vezetése és irányítása szempontjából korlátozott jog- és hatáskörrel rendelkezett, bár főparancsnoki titulus járt neki. Ez ma is így van. Akkor azt gondolták, hogy mégis egy baloldali „jó elvtárs” fogja a hadsereget felügyelni, a honvédelmi miniszteren kívül. Aztán ez a számítás nem jött be, mert az SZDSZ a négy igenel (gyakorlatilag mindenféle belső szövetségkötéssel) elérte, hogy Göncz Árpád legyen az első köztársasági elnök. A döntéshozatal itt azért érdekes, mert ezzel az új konstrukcióval teljesen megváltozott a korábbi döntési lánc, el kezdett kiépülni a haderő demokratikus irányítási rendszere. Ebben az időben az országgyűlésben hét párt ült, tehát megjelentek a különböző pártokhoz tartozó képviselők, és ők a Honvédelmi Bizottságban (ami 2006-ig önálló Honvédelmi Bizottság volt) kezdték a katonai biztonsággal és a Magyar Honvédséggel kapcsolatos ügyeket intézni. A miniszterelnök erős országvezetési pozíciója a német modell alapján alakult ki, és az első szabadon megválasztott kormány első honvédelmi minisztere Für Lajos, az MDF elnöke lett. Így a politikai döntéshozatal, illetve a minisztériumi döntéshozatal között erős kapcsolódás volt, de arra mondjuk nem volt elegendő az MDF-elnöki funkció, hogy megfelelő költségvetést tudjon kiharcolni a honvédségnek. Ebben az időszakban kezdtek kiépülni ('90–91-ben) a civil kontrollhoz szükséges intézmények: az Alkotmánybíróság, az ombudsmani rendszer, az Állami Számvevőszék. Később a miniszterelnökségen megjelentek a tanácsadók, főtanácsadók államtitkári rangban, megbecsült pozíciókban. A Külügyminisztériumnak nagyobb lett a szerepe, már a Varsói Szerződés kapcsolati rendszerében, de főleg a rendszerváltozáskor, elindult arról a gondolkodás, hogy miképpen alakítsák az ország biztonságát? A biztonsággal kapcsolatban több elméleti modell volt. A legrealisabb lehetőség az euro-atlanti szervezetekhez, ezen belül a NATO-hoz történő csatlakozás volt, amely a katonai biztonságot garantálja. Ez egyébként '92-től lett hivatalos kormányzati politika, de ez a folyamat már '90-től elkezdődött, Jeszenszky Géza külügyminiszter, majd Antall József miniszterelnök NATO-központba történő látogatásával. Ennek is volt előzménye, Horn Gyulának volt egy elhíresült kifejezése 1988-ban, amikor azt mondta az Észak-atlanti Közgyűlésen, hogy Magyarország valamikor tagja lehet a NATO politikai szervezetének. Tehát a NATO-t is felölelő euro-atlanti csatlakozás is egy folyamat eredménye volt, amely külpolitikai cél formálisan 1993-ban, az új

biztonsági és védelempolitikai alapelvekben (ez akkor két önálló dokumentum volt) fogalmazódott meg. A rendszerváltáskor az országgyűlés módosította a honvédelmi törvényt, persze nem volt még ez lényeges módosítás, de '93-ban már új honvédelmi törvényt fogadott el az Országgyűlés. Ez nagyon fontos, mert a biztonságpolitikai gondolkodásmód változása, a belső döntések meghozatala mindig leképeződik, kodifikálódik a törvényekben. Ez ma is látható. 2010-ben új kormány alakult, a FIDESZ- KDNP vezette koalíciós kormányzás tulajdonképpen az alkotmánytól kezdve nagyon sok törvényt megváltoztatott, így a honvédelmi törvényt és a szolgálati jogállási törvényt is.

A rendszerváltáskori döntéshozatalban az volt az új és nehéz, és ez napjainkban is érződik, hogy magunknak kellett kialakítani, hogy mi legyen, milyen koncepciót és stratégiát kövessünk. Mert mindenféle változat volt, mint például a semleges Magyarország létrehozása, amely még ma is, időről időre előkerülő téma, pedig Magyarországon csak egy kicsi civil szervezet (kb. 20 fő) van, amely a Semleges Magyarorszáért elnevezést viseli, és azért küzd, hogy Magyarország semleges legyen. A semlegesség nem attól van, hogy én, mint ország, semleges szeretnék lenni, hanem azért van, mert a nagyhatalmak ezt garantálják. Ennek sem a rendszerváltás után, se ma nincs semmi esélye. Volt olyan elméleti modell, hogy építsük a barátságot Oroszországgal, a széteső Szovjetunióval. Mint pl. a szlovákok csinálták a Mechwart-kormány idején. Nálunk ez a rendszerváltó értelmiségben egy erős cél volt, hogy vissza, a nyugathoz kapcsolódni, az euro-atlanti integrációhoz, ezért elindult ez az új biztonságpolitikai gondolkodás. Ez egyébként jót tett, a '90-es években sokkal aktívabb volt a biztonságpolitikai gondolkodás, tevékenység, azt mondanám aktivista biztonságpolitikai elmélet és gyakorlat volt, ha összehasonlítjuk mondjuk az elmúlt évtizeddel. Abban az időben az útkeresés miatt rengeteg olyan irányzat volt, vagy olyan plusz erőfeszítés, forrásbiztosítás, amely napjainkban már hiányzik.

A '90-es években pl. a Magyar Hadtudományi Társaság komoly támogatásokat kapott az Országos Társadalmi Kutatások Alap (OTKA) keretében a Honvédelmi Minisztériumtól kutatásokra, hogy önálló stratégiai doktrinális kutatásokat végezzen. Kovács Jenő altábornagy pl. ebben az időszakban OTKA-támogatással, nemzeti érdekek alapján és geopolitikai megközelítéssel vizsgálta a magyar biztonság helyzetét; ami egy bátor politikai megközelítés volt, hiszen korábban a VSZ miatt ez a munka egyértelműen szovjet alárendeltségben történt. Ebben a folyamatban nekem a szerepem alapvetően logisztikai területen volt. A Magyar Honvédség Parancsnokságán az Anyagi-Technikai Főcsoportfőnökség egy új integrált intézmény volt. Akkor

még nem neveztük logisztikának, de – teljesen a nyugati logisztikai modellek szerint – összevonták az anyagi ellátó ágazatot, a hadtápot és a technikai szolgálatokat, amely egy igazán nagy rendszer volt, mert abban az időben 17 ellátási ágazat tartozott az Anyagi-Technikai Főcsoportfőnökséghez. Az elhelyezés nem volt benne, de minden más terület benne volt. Az én szerepem akkor a szakpolitika alakításában volt, hogyan lehetett csökkenő költségvetéssel a haderő működőképességét fenntartani. A kormány döntésének megfelelően, fokozatosan le kellett menni 100 ezer főre, ezért az MHP-nek egyre kevesebb pénzt adtak, még annál is kevesebbet, mint amit jóváhagyott a parlament, azzal, hogy a felesleges eszközök és anyagok értékesítéséből kompenzálja a Honvédség a költségvetés-csökkentést. Ez 2010-ig így volt, hogy jóváhagytak x milliárdot, és adtak x–y milliárdot, a többit azt ki kellett gazdálkodnia a honvédségnek; tehát a felesleges infrastruktúrát, készleteket, eszközöket értékesíteni kellett. Ezért indult a '90-es évek elején a *Virágozzék száz szál Kft.*-szervezés: minden szakterület honvédségi tulajdonú, vagy részben MH-tulajdonú Kft.-ket hozott létre.

Ebben az időben jöttek létre – amik alakításában én is aktívan részt vettem – Honvédelmi Minisztériumhoz tartozó, állami tulajdonú részvénytársaságok. A Magyar Honvédség 155 ezer főről történő csökkentése azért volt relatíve egyszerű, mert akkor volt kb. 20 ezer fős nagy, központi tagozatban lévő ellátó, javító, kiszolgáló apparátus, amelyek aztán a privatizációban át lettek alakítva részvénytársaságokká. Ez a nagy javító, kiszolgáló, egészségügyi, hadtáp-apparátus azért volt a Magyar Honvédségben, mert a Varsói Szerződés stratégiája és doktrínája értelmében Magyarországról indult volna a délnyugati hadszíntér irányába a front támadó hadművelet, észak-olasz, vagy (esetleg) Duna-menti irányba. Ennek a támadó stratégiának a biztosítása érdekében Magyarországnak az volt a feladata, hogy – ma úgy hívjuk – befogadó nemzeti támogatás nyújtson az első hadsereg-hadművelet logisztikai biztosítása, illetve a felvonuló másodlépcső-szovjet csapatok részére. Ezért mi minden kapacitást úgy építettük fel a Varsói Szerződés-érában, ami ezt a követelményt teljesítette volna. Nagyon fejlett katonai kórházhálózatunk volt például, és ezt a szovjet (VSZ-) doktrína elképzelést szolgálta a mai állami kórház megépítése az 1980-as években, amelynek messze több volt a képessége, nagysága, mérete, mint ami a honvédség számára kellett (ma pedig polgári igényjogosultakat látnak el). Abban az időben minden autópálya építésénél követelmény volt, hogy le lehessen szállni repülőgéppel. Ezért volt nálunk öt műszaki alakulat, dandár, ezred, hogy biztosítsák a felvonuló szovjet erők átkelését a Tiszán és a Dunán. Az Ercsi pontonos ezred feladata volt például, hogy a vízi átkelőhelyeken tudjanak hidakat

létesíteni, mert a felvonulás miatt ez nagyon fontos feladat volt. Ezért voltak nekünk javítódandárjaink. A tervezett támadó hadművelet hadtápbiztosítását végezte az ún. Központ Hadtáp Előretolt Lépcső (KHEL), amelyhez javítóműhelyek, ellátóbázisok, raktárak, kórházak, hadtápalakulatok stb. tartoztak. Közlekedési rendszer, híradó rendszer, minden úgy volt felépítve, hogy biztosítani kellett a szovjet első lépcsőben lévő tábori hadsereg logisztikai támogatását. Mindezen erők fokozatosan megszűntek, vagy amire szükség volt, az át lett alakítva részvénytársaságokká. Ezzel kb. 15–20 ezer fős létszámot le lehetett venni a honvédség összlétszámából. A csökkentés másik része a sorállomány létszámcsökkentése volt, de így is azért jelentős, legalább 5–6 ezer tiszt, tiszthelyettesekkel együtt pedig mintegy 10 ezres nagyszámú visszavágást kellett a hadseregnek elviselni.

Hadtápcsoportfőnökként én abban az időben a haderő-átalakítás logisztikai rendszerének átszervezésében vettem részt, ami egy nagyon nehéz időszakban történt. Egyrészt állandóan küzdeni kellett a pénztelenséggel, másrészt pedig a privatizációnak is voltak árnyoldalai, emlékezzünk például '93-ban az üzemanyagbotrányra, amely akkor az egész országban zajló, az „üzemanyag-szökítés” hadseregen belüli leágazása volt. Az „olajezredesek” néven elhíresült ügy annak a döntésnek a negatív következménye lett, hogy a Magyar Honvédséget rákényszerítették az üzletelésre. Abban az időben indult pl. az egészségügynek az átszervezése, hogy a társadalombiztosításhoz tartozzon, '92-től. Azóta a Honvédkórház működése állandó pénzügyi nehézségekkel küzd, mert a TB-finanszírozása elégtelen, így sokszor a HM-nek kell zsebbe nyúlnia, hogy kiegészítse a kórházat. Emlékszem, csoportfőnök koromban a hadtáp szolgálatoktól minden évben félmilliárdot, 800 millió forintot elvettek, és átcsoportosítottak a Honvéd Kórház javára, egyrészt, hogy az egészségügyi ellátás megfelelően működjön, mert mindent nem fizetett meg a TB akkor sem; másrészt, hogy a katonai egészségügyi feladatok is teljesítve legyenek. A harmadik kérdéshez tartozó témakör az MH átalakításához kapcsolódik, hiszen a rendszerváltozás után „kiszakadtunk” a VSZ-ből, de nem voltunk még NATO-tagok, az akkori politikai vezetés kitalálta a területvédelmi koncepciót (az ország fegyveres védelmének terve), amit napjainkban a mostani kormányzat is erősíteni próbál. Ez gyakorlatban akkor azt jelentette, hogy minden irányba védelmi tervezést folytattunk, leszámítva Ausztriát, és próbáltuk meghatározni az ország védelméhez szükséges katonai erő- és eszközszükségletet. Én abban az időben a háborús tervezéssel foglalkozó bizottság tagja voltam, a hadtáp albizottságot vezettem. Próbáltuk megtervezni az anyagi-technikai biztosítás további integrációját, illetve a következő fejlesztési szakasz logisztikáját, ami a '90-es évek második felében meg is valósult.

Gyakorlatilag '94-ig az országvédelmi koncepcióban, illetve a katonai védelmi terv kidolgozásában vettem részt. Erre a feladatára abban az időben nagyon nagy hatást gyakorolt a délszláv válság. Az akkori miniszterünk, Für Lajos, már '92-ben felismerte, hogy nem kell rohanni a létszámcsökkentéssel, hiszen szükség lehet a honvédség katonai erejére. Ez a kalkuláció azonban csak lassította a leépítést, sőt bizonyos képességfejlesztési elemek is megjelentek (pl. honvédelmi dandárok létrehozása), a folyamat folytatódott, a költségvetés csökkentésével a vezetés elérte, hogy 1994-re már csak egy 90 ezer fős létszámú haderővel rendelkezünk.

A délszláv válság számos módon befolyásolta a döntéshozatalt. 1991. októberben a politika szembesült azzal ('91 október – Barcs bombázása), hogy délen baj van. Ma sem tudjuk, hogy Barcs bombázása véletlen vagy szándékos volt-e. Voltak berepülő gépek, voltak átsodródások, ami akkor egy nagyon intenzív, kemény helyzet volt. Aztán akkor elindultak a tárgyalások a két ország között, 15 km-es berepülési zóna alakult ki, ami állandó feladatot adott a légvédelemnek. Akkor ügyeletes tábornoki beosztást adtam, minden heti szolgálat egy kihívás volt, volt-e berepülés, riadó, kapcsolatfelvétel a szerb féllel. Akkor még hiányzott a repülőgépekből az ellenség-barát felismerőrendszer (IFF), aminek pótlására volt egy képviselői javaslat (Horváth Lajos MDF-es képviselő részéről), hogy az Országgyűlés 1,1 milliárd forintot pluszban szavazzon meg a honvédségnek, hogy a repülőgépekbe be tudják építeni az IFF-eszközt. Azóta sem történt ilyen, hogy plenáris ülésen a honvédség javára plusz pénzt szavazzanak meg. A politikai elit felkészítését szolgálta még a NATO '91-es római stratégiai koncepciójának elfogadása után a NATO-parlamentben elnyert tagság, amikor tőlünk is meghívták a külügyi és honvédelmi bizottság tagjait a politikai szervezetbe, és elindult egyfajta politikai rendszer és konzultáció, ami segítette a NATO-csatlakozási felkészülést. Ennek a folyamatnak a csúcsa volt a Biztonságpolitikai Alapelvek és a Honvédelmi alapelvek jóváhagyása, illetve a honvédelmi törvény módosítása '93-ban. A Biztonság- és védelempolitikai alapelvek (immár egy dokumentumban) véglegesítése a '98-ban megtörtént, ma is Országgyűlés által jóváhagyott dokumentum, amely rögzítette, hogy Magyarország védelmét a jövőben ne csak az önerőre, hanem a NATO-ra is építsük. Ez az a kétpilléres védelmi koncepció, amely jelenleg is működik. Az első időszakból még van egy érdekes momentum, ez pedig a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség Parancsnokságának szétválasztási kísérlete. Ezt a koncepciót még a rendszerváltó kormány dolgozta ki finn mintára, de ez Magyarországon nem működött, amit az MDF-kormány hamar felismert, és meg akart változtatni (én '94. január-februárban benne

voltam abban a HM-tervezőcsoportban, amely az integrált minisztériumot tervezte (Joó Rudolf, akkori államtitkár, vezetésével a HM III-ban). Megvolt a terv, de '94-ben, a választások után viszont a szocialista kormány lesöpörte ezt a tervet az asztalról. De ez állandó probléma volt, és így jutottunk el odáig, hogy 2001 nyarán végül is az akkori politikai konszenzussal ismét összevonták a Magyar Honvédség Parancsnokságát, akkor már a Honvéd Vezérkart a Honvédelmi Minisztériummal. Kialakult az az integrált minisztériumi struktúra, ami egyébként a szocialista rendszerben is volt, és nagyon sok helyen – főleg az angolszász NATO-világban – működik. Ehhez képest nagy meglepetés volt, hogy a mostani FIDESZ-kormány 2019. január 1-jével ismét visszahozta az elkülönült HM és MHP dezintegrált struktúrát.

Ehhez az időszakhoz tartozik, bár még elemi formában jelent meg, a NATO-hoz kapcsolódás szakpolitikája. '94 február 8-án aláírtuk a PFP-szerződést, '97 júliusában meghívtak bennünket Madridba, hogy csatlakozzunk a NATO-hoz, így '94-től gyakorlatilag elindult egy nagy felzárkózás, vagy – ahogy abban az időben hívtuk – egy kompatibilitási feladatrendszer megvalósítása Magyarországon. Akkor én (mivel angolt tanultam az aspirantúra alatt, és '86-ban felsőfokú nyelvizsgát szereztem) már részt vettem a NATO-dokumentumok feldolgozásában, fordításában. '95-ben kerültem Londonba tanulni, a Royal College of Defence Studies-ba, amely – a nyelvi előképzéssel együtt – több mint egyéves tanulás volt.

A döntéshozatal megváltozott rendszere tehát jelentős mértékben befolyásolta a NATO-csatlakozásunkat. A biztonságfelfogásunk folyamatosan fejlődött, ha megnézed a dokumentumokat, lényegében a buzani öt kategóriás, szektoros felfogást tükrözik, mert ez van a szövetségi dokumentumokban is. Tehát már a NATO- '91-es stratégiai koncepcióban, de különösen a '99-es stratégiai koncepcióban ez az ötszektoros megközelítés volt, és ez került át hozzánk is a biztonságpolitikai alapelvekbe. Ebben a folyamatban nagy szerepet töltöttek be az adott korszak biztonsággal foglalkozó kutatói, az 1990-ben megalakult HM Stratégiai és Honvédelmi Kutatások Intézete, valamint Magyar Hadtudományi Társaság szakértői. '97-ben hoztuk létre a NATO-missziót Brüsszelben, '98-ban pedig a katonai képviselői hivatalt. Abban az időben kezdtük kiépíteni a NATO-parancsnoksági rendszerben a magyar képviseletet, ami összefüggött azzal, hogy a NATO meghívott bennünket Madridban, hogy legyünk a szövetség tagjai. Azután pedig a politika teljes súllyal – volt kampány, a társadalom felkészítése, volt népszavazás 49,2%-os részvétellel, akiknek 85,3%-a pozitív választ adott – támogatta a tagságot, csak egy dolgot nem tudtak hozzá adni, a szükséges nagyságú védelmi költségvetést. A mindenkori kormányok nagyon sokáig nem adtak

elég pénzt a honvédelemre, csak az 5. kollektív védelmi cikkekre figyeltek, és figyelmen kívül hagyták a 3. cikket, amely a NATO katonai erejét a tagországok egyéni, illetve a szövetség közös erőfeszítéseire építi. Ez a gondolkodás csak 2017 után változott meg, amikor Magyarország is vállalta, hogy az ukrán válság miatt 2024-ig eléri a GDP a 2%-os védelmi költségvetési arányt, és a modern haderő létrehozása érdekében elindította a Zrínyi 2026 honvédelmi és haderőfejlesztési programot.

A honvédelmi gondolkodás és döntéshozatal fejlődése tetten érhető a stratégiai dokumentumok fejlődésével is. Ezzel a témakörrel, mint a HM Oktatási és Tudományszervezési Főosztályának a vezetője találkoztam először, '96-ban. A probléma összetettségével egy nagy konferencián szembesültem, amikor egy kétnapos konferenciát szerveztünk a Stefánia Palotában, amelyen politikusok is részt vettek. A sok-sok eltérő vélemény segített megérteni, hogy miért nehéz általános érvényű stratégiákat megalkotni hazánkban, annak ellenére, hogy már voltak politikai alapok, az Országgyűlés által elfogadott biztonság- és védelempolitikai alapelvek. A tárca irányába az Országgyűlés mindig támasztott követelményeket az ún. hosszú távú fejlesztési irányok megjelölésével, amelyek sajnos azonban már megszűntek, 2017-ben. Később bejött a létszámlimit, tehát az Országgyűlés meghatározta, hogy mennyi lehet a maximális honvédségi létszám, és azon belül mennyi tiszt, altiszt, legénység, honvédelmi alkalmazott vagy tartalékos. Ezeket mindig a tárca készítette elő, de az Országgyűlés határozta meg. Viszont nem jutott el a kormány egészen 2002-ig, addig, hogy egy önálló nemzeti biztonsági stratégiát alkosson. 2002-ben volt az első nemzeti biztonsági stratégia, ezt módosították 2004-ben, és az első katonai stratégia pedig 2008-ban volt. Minden ciklusban gyakorlatilag készen volt a katonai stratégia valamilyen változata, de valamiért soha nem fogadták el. Ennek véleményem szerint két oka volt: az egyik az, hogy igazából nem volt politikai konszenzus, '98 óta nem volt teljes politikai konszenzus az országgyűlésben a honvédelem részletkérdéseit illetően; kettő, hogy nem voltak erőforrások. Gyakorlatilag hiába folyt komoly munka, a dokumentumok jóváhagyása nem született meg. Tehát a biztonságpolitikai gondolkodásmód kétarcú volt: volt egy politikai – nagyon általános – konszenzus, és amikor a mélyebb rétegekbe mentünk, volt egy pártpolitikai. Ez pedig (nagyon egyszerűen azt mondanám, mivel tanítom a biztonsági tanulmányokat) lényegében attól függően, hogy a kormány a politikai realizmusnak vagy a politikai liberalizmusnak volt-e a híve, attól függően különféleképpen látta a világot, és eltérő biztonság- és védelempolitikai gyakorlatot folytatott. Most egy nagyon erősen realista, a parlamentben kétharmados többséggel rendelkező kormányunk van, ami a stratégia-alkotásban is megmutatkozik: 2011 után 2020-ban

új biztonságpolitikai stratégiát, 2012 után pedig 2021-ben új nemzeti katonai stratégiát hagyott jóvá a kormány.

N. J. L.: Ehhez a blokkhoz szeretnék két kérdést feltenni: az első, visszanyúl a '80-as évekhez. Mondottad volt, hogy a hadsereg intaktségének megőrzése nagyon fontos volt. Ez azért nagyon érdekes kérdés, többször is felmerült a kutatásban, hogy tulajdonképpen miért marad a néphadsereg, honvédség érintetlen a rendszerváltoztatás időszakában? Csak példaként említve: Románia a másik szélsőség, ahol a hadsereg gyakorlatilag rendszerváltó erő volt.

Sz. Z.: Közép-Kelet-Európában ezek a váltások – van, aki ezt forradalomnak is hívja – különféle módon, különbözőképpen valósultak meg. Volt, hogy véres volt, mint pl. Romániában, volt, ahol (pl. a cseheknél) békés, de rendkívül radikális volt. Nálunk Magyarországon igazából ez attól függött, hogy az ellenzéki kerekasztalnál az „alapító atyák” hogyan döntötték el a kérdéseket. Tulajdonképpen a politikai elit döntött, nem az emberek döntötték el, hogy hogyan legyen. Ez vonatkozik például a köztársasági elnök megválasztási módjára, aki egyben az MH főparancsnoka, vagy a haderő civil kontrolljára, amely hazánkban szintén speciálisan alakult.

N. J. L.: És a haderőn belül a '80-as években nem volt olyan érzet, hogy nem jók a változások?

Sz. Z.: A haderőn belül is, mint ahogyan az állampárt MSZMP-ben is, elindult egy reformirányzat, amely változásokat akart. Amikor az MSZMP-ből létrejött az MSZP, az MSZP kongresszuson – a Néphadseregben kvázi kötelező volt, hogy párttag legyél –, ott voltak a Magyar Honvédség reformszárnyának képviselői, akiknek egyik vezetője Gyuricza Béla vezérőrnagy volt, aki aztán '90-94 között a szárazföldi parancsnok volt, és '94-ben pedig a Fidesz képviselője lett. Régen a hadsereg-elit az MSZMP tagja volt, '89-ben megszűnt a pártszervezet a hadseregben, és megszűnt '90-ben a volt pártpolitikai apparátus. A Magyar Néphadsereg (MN) időszakában a pártvezetés két csatornán valósult meg. Az egyik a pártbizottsági rendszer, mindenhol, nálunk például az Akadémián is, és a csapatoknál is voltak pártbizottságok, a pártbizottság vezetője, első titkára formálisan nem volt alárendelve az aktuális szervezet parancsnokának. A pártban volt egy központi bizottság, ahol a felelős KB-titkár ellenőrizte a hadsereget, rendőrséget, a biztonsági erőket; és volt egy ún. Adminisztratív osztály, amely foglalkozott az egyenruhások ügyeivel. Az adminisztratív osztályon belül külön csoport foglalkozott a hadsereg ügyeivel.

A politikai és pártszervezeteket a rendszerváláskor megszüntették, az új honvédelmi politika megkezdte a nemzeti jelleg erősítését, a magyar hagyományok újragondolását. A Néphadsereg Napja sokáig mindig szeptember 29-e volt, ezt ünnepeltük, de ezt is megváltoztatták, és Buda visszafoglalásának napja lett az MH napja. '93-ben létesítették a lelkészi szolgálatokat, akkor hozták be a hadseregbe a katonalelkészi szolgálati ágat. Ez is politikai döntés alapján született, ma is van három lelkészi szolgálat. Rendszerváltozáskor még lehetett a laktanyán kívül pártpolitizálni, de ezt '94 január 1-jével egy alkotmánymódosítással megszüntették, mert mind a hét párt rájött, nagyon kontraszelektívvé tette a minisztériumokban a munkát. Én is csak kapkodtam a fejem, ezredes voltam, többé-kevésbé ismertem a hadsereget, de olyan emberek lettek a HM-ben osztályvezetők, főosztályvezetők, akiket nem is ismertem. És ők mind politikai hullámokon, politikai kapcsolatok révén jutottak be a HM-be, esetleg az MHP-ba, lettek ezredek, tábornokok.

A lényeg az, hogy az „új kiválasztottak” politikai döntések alapján jöttek be, ami összefügg azzal, hogy a korábbi ellenzéki értelmiségi csoportok kormányalakító erőként (pl. Magyar Demokrata Front) kerültek hatalomra, és az új kormány próbálta az ellenzéki elképzeléseket (a személyügyi politika területén is) a honvédelmi politika részeként megvalósítani. Ami a gazdasági vonalat érinti, ott viszonylag nagy volt az egység, a régi MSZMP nomenklátúra egy része az átmentette magát a gazdasági területre, az ún. spontán privatizáció gyorsan lezajlott, amelyről még ma is vannak viták, hogy mennyire jó megoldás volt. Visszatérve a kérdéshez, ez attól függ, hogy az adott országban hogyan zajlott le a rendszerváltás. Nálunk egy békés megegyezés volt tulajdonképpen, amiben benne volt az MSZMP, ott ült a tárgyalóasztalnál, mindenbe beleegyezett. Felismerték, hogy nem működik a szocializmus, a Szovjetunió Gorbacsov politikájával gyakorlatilag szétesett, a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületében pedig már mi (Antall József miniszterelnök) javasoltuk, hogy szűnjön meg a Varsó Szerződés (a VSZ) katonai szervezete – amelyről éppen Budapesten döntöttek – már 1991. április 1-jével megszűnt, míg a PTT 1991. július 1-jével fejezte be működését. Magyarország ilyen szempontból aktív volt, de még egyszer mondom, ez azért lehetett, mert a nemzetközi politikai konstelláció ezt megengedte, Gorbacsov-féle reformpolitika ezt a folyamatot támogatta, vagy legalábbis nem akadályozta.

N. J. L.: A biztonságpolitikával, mint fogalommal vagy kifejezéssel mikor találkozott először?

Sz. Z.: A biztonságpolitika mint fogalom nyugatról került be hozzánk a '80-as években, a ZMKA Tudományos Tanácsa 1986-ban határozott egy biztonságpolitikával foglalkozó kutatócsoport felújításáról. Ha elolvasod Mórocz Lajos és Bognár Károly: *Biztonságpolitika a többpártrendszerben 1990* című könyvét, abból látható, korábban ezt a fogalmat nem használták, katonapolitika, katonai stratégia, doktrína kifejezések használata dominált, a szovjet terminológiának megfelelően. Lényegében a biztonságpolitika olyan diszciplína volt, mint a szociológia, amely a '70-es években jelent meg Magyarországon, úgy tekintettek rá, mint egy nyugati elméletre. Még ma is, pedig eltelt azóta sok idő, a biztonságpolitikai tanulmányokat alapvetően a nyugati világban tanítják. Az utóbbi években már Kína és Oroszország is átvette a biztonságpolitikai megközelítést, egyre több nyugati értelemben vett biztonsággal foglalkozó könyv, folyóirat jelenik meg a keleti országokban is.

Magyarországon a biztonságpolitika akkor lett elfogadott, amikor hazánkban is elindult egy nemzeti reformirányzat a politikában és a kormányzatban, amely megjelent a hadseregben is. Ennek gondolkodásnak az emblematis megjelölése volt az ezred-hadosztályról dandár-hadtest struktúrára való áttérés 1987-ben, amely magyar újítás volt akkoriban a VSZ-ben. Kádár János is a nemzeti irányvonalat képviselte a PTT-ben, elment mindazon határokig, ami lehetséges volt, hiszen akkoriban (is) Magyarország a katonai kiadásokat tekintve potyautasnak számított. Ha nézed, hogy a szovjet technika hogyan került be hozzánk, látható volt, hogy nem mindig vettük meg az új fegyvertípusokat. Nem vettünk sosem T-62-es harckocsit, vagy megvásároltuk a MiG 21-es vadászgépet, de MIG 25-öst nem vettünk. Így igazából fegyvercsaládok estek ki a Magyar Néphadsereg arzenáljából, mert nem voltunk hajlandók minden típust megvenni. Ment a politikai harc, ment a bruszta, és a nyomás hatására mindig egy kicsit engedtünk, de sosem annyit, mint amennyit elsőre felajánlottak, aminek elfogadása kvázi kötelező volt.

Ezt a helyzetet alaposan értékelte Dr. Szabó Miklós altábornagy a ZMKA-ról írt hatkötetes könyvsorozatában, mivel minden kötet tartalmazott egy általános védelempolitikai leírást, amely általában a *Hogyan hatott a Magyar Honvédség átszervezése a Magyar Néphadsereg átszervezése az akadémiai oktatásra* címet viselte. Jól lehetett követni írásaiban, hogyan működött a VSZ a magyar belső szempontok szerint. Nagy különbség volt a haderő – abban az időben úgy hívták hadrafoghatósága, harckészültsége – állapotában a mi minőségünk (amit mi jónak értékeltünk) és a szovjet értékelések között (akik mindig gyenge és rossz osztályzatot állítottak ki

nekünk). De gondolom, hogy dr. Deák János vezérezredes is beszélt ezekről a dolgokról.

N. J. L.: Említettük.

Sz. Z.: A biztonságpolitikának a rendszerváltás után fontos kérdése volt a haderő demokratikus irányítása, röviden csak civil kontrollnak szoktuk nevezni, amely egyúttal a NATO-csatlakozási követelmények között is hangsúlyosan szerepelt. A katonák és a politikusok viszonya nagyon ellentmondásos volt a 90'-es években, állandó viták, konfliktusok jellemezték. Minden kormányváltásnál bejött egy politikai kinevezetti kör is a HM-be, akik politikai párttársak vagy politikai szimpatizánsok voltak, de mindig akadtak nyugdíjas katonák is, akik az egyik vagy a másik politikai erő mellett kötelezték el magukat. A minisztériumi struktúra kettéválasztása '89-ben nem tette lehetővé, hogy direkt érvényesítse a miniszter az elvárásait, követelményeit, ezért az összes nagy ügy mindig konfliktusosan valósult meg. Ez így ment 2001-ig, a HM és a HVK újbóli egyesítéséig. A '90-es években szerintem a katonai tervezést (beleértve a stratégiaalkotást, országvédelmi tervet) honvédelmi törvényeket, igazából a katonai konzervativizmus vitte előre. Ezek a tervek, koncepciók mindig a vezérkarnál vagy a Magyar Honvédség Parancsnokságán születtek.

Az első nagy változás a '98-99-es stratégiai védelmi felülvizsgálatnál volt, amikor a koncepció kialakítását Wachslér Tamás államtitkár vezényelte, akinek politikai üzleti felfogása nagyon komoly nyomot hagyott a védelmi felülvizsgálatban, beleértve a katonai részt is, de főleg a védelemgazdasági szférát. Pl. Wachslér Tamás akkori közigazgatási államtitkár azt mondta, hogy abba kell hagyni a védelmi költségvetéssel kapcsolatos kettős beszédet, hogy én, a Kormány, adok x milliárdot a költségvetésből, de az Országgyűlés csak xy-t hagy jóvá, a többit gazdálkodik ki a hadsereg. Wachslér azt kérte – és ezt el is fogadták, és ez ma is majdnem így van –, hogy a HM kapja meg azt a támogatást, amit az Országgyűlés jóváhagy a költségvetési törvényben, cserébe az MH abbahagyja az üzletelést. Ha van bevétele, azt meg fizesse be a kincstárnak. A kincstár meg segítse abban, hogy a felesleges ingatlanokat, készleteket, technikai eszközöket eladják. Ez jól működött 2004-2005-ig, de akkor megint elkezdődött ez az inkurrenciá-értékesítés, mindig voltak benne politikai szempontok, politikai ügyek. Ez csak egy példa arra, hogy a haderő irányítása és vezetése mennyire összefüggött a szélesebb értelemben vett védelmi szektor problémáival.

Amikor pedig egy-egy nagyobb változásról döntött a Kormány (haderőcsökkentés, haderő-átstrukturizálás, haderőreform), akkor a nagy változások

miatt mindig történt egy-egy nagyobb visszalépés a NATO-vállalásainkban. A NATO már '98-ban bevont minket a PfP-tervezés védelmi tervezési ágába. Abban az időben az volt a politika, hogy minél előbb tagok legyünk, és mi mindent beígértünk, ami később nagy hibának bizonyult. Gyakorlatilag akkor három kategóriája volt a NATO-nak: volt a gyorsreagáló erő (egy lövészászlóalj, egy helikopter-zászlóalj és több más hadrendi elemet ajánlottunk fel a NATO-nak), főerők (ahová az MH 80%-át felajánlottuk), és alacsonyabb készenléti erők (ahová a haderő maradék része került). De akkor még nem tudtuk a felajánlások mélységi követelményeit, nem ismertük a szabványokat, fogalmunk sem volt róla, hogy mit jelent egy dandárfelajánlás. Felajánlottuk a tatai dandárt '98-ban 2005-ös határidővel. Ma már ez a debreceni dandár, amelynek készenléti ideje 2023-ra lett bevállalva. Időközben, a 2014-es ukrán válság után, amit tovább erősít 2022-ben az Ukrajnában zajló orosz háború, már egy nehéz dandár-felajánlást is kellett tenni, amelynek céldátuma 2028. A 2017-ben kezdődött Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program döntő része ezen dandár létrehozását szolgálja. Tehát gyakorlatilag a felajánlások túl erősek voltak, és mindig voltak időszakok, amikor visszaléptünk, amihez a kormányváltások is hozzájárultak. Az első ilyen nagy válság a civil-katonai kapcsolatokban '98-99-ben volt, amikor az új kormány menesztette Gyarmati István védelempolitikáért és haderőintegrációért felelős helyettes államtitkárt. Azon hatalmi kérdés miatt, hogy most a civilek vagy a katonák vezessenek, nagy vita bontakozott ki a két „oldal” között, ami odáig vezetett, hogy gyakorlatilag menesztették Végh Ferenc vezérezredest, az MH Parancsnokát és vezérkari főnökét. Később, talán 2001-ben, menesztették Martinusz Zoltán helyettes államtitkárt, mert akkor is visszaléptünk egy nagyot a vállalásokból, és ilyenkor valakinek el kell vinnie a balhét. De volt erre példa a szocialista érából is: mivel a HVK elmulasztotta felterjeszteni az Országgyűlésnek a külföldi éves gyakorlatok tervét, nagy politikai botrány robbant ki a baltikumi éles légvédelmi gyakorlat engedélyeztetési hiánya miatt. Akkor Borsits László katonai ügyekért felelős helyettes államtitkárt menesztették. A haderő feletti civil kontrol eléggé konfliktusos folyamat, amit nem mindig sikerül moderált keretek között egyensúlyban tartani. Mi a demokratikus irányítás-ellenőrzés rendszerében először a német „egyenruhás állampolgár” modellt vettük át, ami aztán a NATO-csatlakozás időszakában folyamatosan angol-szász rendszerré alakult át. Az csak a történelem fintora, hogy ez a modell 2019-ben ismét visszaalakult skandináv (finn) mintává, amikor ismét szétválasztották a HM-t és a HVK-t, és újra megalakult a Magyar Honvédség Parancsnoksága (MHP).

N. J. L.: Tehát a 13-as kérdés...

Sz. Z.: Arra a kérdésre, hogy mennyire veszi a HM-vezetés figyelembe a civil szakértők véleményét, azt lehet felelni, hogy odafigyelnek rá. 2005 után azonban volt egy változás, mert ekkora megszűnt a külföldi katonai szakértői támogató tevékenység (amerikai Cubic cég, brit tanácsadók), a mindenkori aktuális vezetés csak a magyar szakértőkre, elemzőkre tudott támaszkodni. 2010 után még nehezebb lett a helyzet, mert minden fejlesztési munka, stratégiakészítés zártkörűen zajlott, a független szakértők csak a kész munkaanyagok véleményezésébe tudtak részt venni, amennyiben ezt központilag akarták. Ez meg is látszik a ma még működő think tankok mai helyzetén, állapotán, ha megnézed a Magyar Atlanti Tanács, a Magyar ENSZ Társaság, a Magyar Hadtudományi Társaság, a BHKK jelenlegi működését. Ami a '90-es években egy nagyon jó kis kormánypolitika volt, hogy támogatni kell, feladatokat kell adni a kutatással foglalkozó szervezeteknek, az ma hiányzik. Mindig azt mondják, hogy a hadsereget, honvédséget, a társadalmi kapcsolatokat erősíteni kell, de alapkérdésekben nincs diskurzus Magyarországon. Itt csak a szenzációs hírek jelennek meg, vagy egy-egy blikkfangos újságcikk, egyebekben pedig a kormányzati média kommunikál, többnyire pozitív kontextusban.

N. J. L.: Kicsit mélyebbre ásunk: hogy nem voltak meg azok a csatornák?

Sz. Z.: A probléma az, hogy a mindenkori politikai vezetés dominál e területeken is, és csak azokat a kérdéseket tematizálja, rendeli meg, ami politikai szinten érdekes, vagy amihez kompetenciája van, ha van. Katonai szinten pedig minden információ nem nyilvános, így nehéz kutatásokat végezni.

N. J. L.: Pedig pont a felkészületlenség okán kellene erősíteni...

Sz. Z.: Igen, a felkészültség javítása egy igen fontos kérdés, különösen a HM felső vezetésében, beleértve a főosztályvezetői szintet is. 2017-ben azért indítottuk a nemzetközi Biztonság- és védelempolitikai szakot, hogy legyenek kellő számban hozzáértő civil szakemberek a HM-ben, sőt az MH parancsnoki szerveiben és egyes szervezeteiben is. E téren vannak jó eredmények, több mint százán dolgoznak a honvédelmi szféra különböző területein. Büszkék vagyunk arra, hogy az elmúlt három évben a védelempolitika legfőbb szakpolitikai irányítója végzett diákunk, Dr. Németh Gergely volt.

„A biztonságpolitika katonapolitika részének a végrehajtása volt az én valós feladatom”

dr. Végh Ferenc. ny. vezérezredes

1948. december 10-én, Hajdúszoboszlón született. Az általános és középiskolai tanulmányait is ott végezte. 1967-ben vették fel a Kossuth Lajos Katonai Főiskola páncélos parancsnoki, nevelőtanári szakára. 1971-ben avatták páncélos parancsnoki tisztté. Csapatszolgálatát Baján, a 108. gépesített lövészezred harcokosi zászlóaljánál kezdte, harcokosi szakaszparancsnokként. 1973–75 között harcokosi századparancsnok, 1975–77 között pedig harcokosiszászlóalj-törzsfőnök volt Baján, főhadnagyi rendfokozatban. 1977–78-ban orosz nyelvi előkészítőn tanult a ZMKA Nyelvi Tanszékén. 1978–81 között Moszkvában elvégezte a Malinovszkij Páncélos Csapatok Akadémiáját, és szerzett középszintű katonai képesítést, harcászait-hadművelési oklevelet. Őrnagyként Kalocsán a 24. harcokosiezred törzsfőnökeként folytatta szolgálatát. Majd 1982–85 között az 5. gépesített lövészezred parancsnokhelyettese volt Mezőtúron. 1985-ben nevezték ki a 145. harcokosiezred parancsnokává, és léptették elő alezredesi rendfokozatba. 1987–89 között a 145. önálló harcokosi dandár parancsnoka volt Szabadszálláson. 1989-ben elvégezte a ZMKA-n a hadművelési tanfolyamot, és 1990-ben kinevezték a 3. Gépesített Hadtest törzsfőnökének, és előléptették ezredesi rendfokozatba. 1991–92-ben az USA-ban a Texas állambeli San Antonióban angol nyelvtanfolyamon vett részt, majd 1992–93-ban Carlisle Pennszilvániában elvégezte az USA Szárazföldi Csapatok Vezérkari Akadémiáját. 1993-ban kinevezték a 3. Katonai Kerület Parancsnokává és vezérőrnaggyá, Cegléden.

1995-ben a Magyar Honvédség Parancsnokságán megalakította az euro-atlanti munkacsoportot, és azt vezette 1995 decemberéig. 1995 decemberében kinevezték a vezérkari főnök I. helyettesének. 1996. június 06-án a köztársasági elnök kinevezte a Magyar Honvédség parancsnokává, vezérkari főnökké. Előléptették altábornaggyá. Fontosabb tevékenységei az MH átalakítása, a NATO-csatlakozás előkészítése, a nemzetközi kapcsolatok építése és a délszláv válság kezelése volt. 1998-ban vezérezredessé léptették elő. 1999-ben a Külügyminisztérium állományába került. 2000-ben kinevezték

hazánk ankarai rendkívüli és meghatalmazott nagykövetévé. 2002-ben súlyos gépkocsibalesete miatt felmentették, és nyugállományba került. 2004 óta a BEOSZ Tanácsadó Testületének elnöke. Rendszeresen publikál, és könyveket is írt. Legmagasabb kitüntetései a Magyarország középkeresztje a csillaggal és az USA becsületrendje, Franciaország becsületrendje és az osztrák nagykereszt.

N. J. L.: Mit tart elsőként hangsúlyosnak, Tábornok úr?

V. F.: Köszönöm szépen a bizalmat és a megtiszteltetést, hogy gondolt rám a kérdések megválaszolásakor! Én úgy gondolom – és előrebocsájtom, hogy nem vagyok biztonságpolitikai szakértő, de –, volt hivatásos katonaként és tábornokként rálátásom volt erre a területre. A kérdések megválaszolásakor igyekszem kronológiai sorrendben haladni.

N. J. L.: Mi volt az Ön helye, szerepe a hazai biztonságpolitikai döntés előkészítésben és a döntéshozatalban?

V. F.: Nos – katonai beosztásaimnál fogva –, a biztonságpolitikával kapcsolatos döntés előkészítésben volt leginkább szerepem, különös tekintettel a haderőátalakítás elméleti és gyakorlati megvalósítására. Főképp viszont a biztonságpolitika katonapolitika részének a végrehajtása volt az én valós feladatomban, és akkor kezdjük sorban:

1989-ben harcoksidandár-parancsnokként szolgáltam, és az egyoldalú haderőcsökkentés keretében felszámoltam az akkor létező 145. Önálló Harcoksidandárt Szabadszálláson. Akkor egyoldalú haderőcsökkentésre szánta rá magát a magyar kormány, hogy ezzel is a kibontakozó nemzetközi enyhülés szándékát jelezze. Csökkenteni kívánták abban az időben a Varsói Szerződés – köztük a Magyar Néphadsereg – erői és harcokcsijai számát, ezzel is jelezve a strukturális támadóképeség visszafogását. Ennek megfelelően számolták fel az én harcoksidandáromat és még más csapatot is, így ez egy egyoldalú, 9%-os csapatcsökkentésnek felelt meg. Németh Miklós akkori miniszterelnök szavait idézem: „Magyarországnak, mint szuverén országnak, a körülményeknek megfelelő, az ország védelmét ellátni képes, a jelenleginél kisebb, de szervezetében, fegyverzetében, felkészítettségében korszerűbb hadsereg van szükségére”. Ebből a felfogásból indult ki tulajdonképpen a 9%-os egyoldalú fegyverzetcsökkentés, és ezt tényleg ki kell emelni, mert ez volt az első védelempolitikai vagy biztonságpolitikai megnyilvánulása a kormánynak, ami aztán nyomon követhető lesz majd a következő 10 évben, és mindig felhívom a figyelmet a változásokra. Tehát itt fogalmazódott meg elsőként a hadsereg átalakításának az a távlati célja, hogy a tömeghadseregből, a támadóképes tömeghadseregből egy kisebb, korszerűbb és bevethetőbb hadsereg van szükségünk.

1989 májusában, a gyorsan és a dinamikusan zajló események közepette került sor a Néphadsereg egy vezetői értekezletére. Azon az értekezleten a Néphadsereg irányításának a megváltoztatásáról is szó volt, miszerint egy létszámában kisebb Honvédelmi Minisztériumot kell létrehozni, és különállóan a Magyar Honvédség Parancsnokságát is; tehát szétválasztották az

államigazgatási, nemzetközi feladatokat és a hadsereg vezetésének a napi kérdéseit; így erősítették a katonai vezetést, illetve a parancsnokságok szerepét. Egyébként erre az eseményre az eligazodás miatt is szükség volt. Ugye, a rendszerváltás küszöbén jártunk, nem tudtuk, hogy „merre van előre”, nem tudtuk a helyes irányt, éppen ezért az akkori honvédelmi miniszter, Kárpáti Ferenc kifejtette, hogy a néphadsereg a megújulás, a reformok híve, és mi részesei vagyunk a mélyreható, komoly, mindenre kiterjedő reformfolyamatnak. Őt idézve, egy gondolat erejéig, azt mondta, hogy „a Néphadsereg tekintetében az új biztonságpolitikai felfogást fogjuk érvényre juttatni”, majd azzal folytatta, hogy „a Berlinben elfogadott védelmi doktrína alapján, hadseregünk a maihoz viszonyítva nagyságrendileg jóval kisebb lesz, de megbízható honi légvédelemmel és a maihoz viszonyítva védelmi feladatokra felkészített, korszerű, mélyen lépcsőzött, szárazföldi hadsereggel”. Tehát, itt volt a másik paradigmaváltás, azaz új biztonsági felfogásról van szó: kisebb hadseregről, de azért figyelmeztetett, hogy egy nagyon fontos, megbízható, honi légvédelmünk legyen, és meg is határozza, hogy egy mélyen lépcsőzött, szárazföldi hadsereg lesz szükségünk. Ez irányt mutatott a katonák számára. Ennek a hadseregnek, ennek a típusú hadseregnek, amiről ő álmodott, megváltozott a dízlokációja, a feltöltöttsége, tehát arányosan oszlott el a hadsereg az ország területén, nem úgy, mint korábban, amikor az ország nyugati részén összpontosult több mint kétharmada a támadó jellegnek megfelelően. Aztán még egy nagyon fontos esemény volt, 1989-ben, nevezetesen december 3-án, amikor lezajlott a máltai csúcstalálkozó, ahol Mihail Gorbacsov és George Bush egy hajó fedélzetén jelentették be, pontosan december 3-án déli 12.45 perckor, hogy a hidegháború véget ért. Tehát, ha úgy tetszik, innen lehet számítani az új időszámítást, a hidegháború végét és egy új kor kezdetét, és hát nagyon sok köze van ennek a magyar rendszerváltáshoz.

1990-ben aztán Horn Gyula és Eduard Sevardnadze, szovjet külügyminiszter tárgyalásával folytatódott a Varsói Szerződés gyakorlati felbomlása, hiszen aláírták a szovjet csapatok Magyarországból történő kivonásáról az egyezményt, és a megállapodás értelmében '91. június 30-áig kivonták a teljes személyi állományt, beleértve a szovjet állampolgárságú személyeket, fegyverzetet, haditechnikát, anyagi eszközöket... És – ennek megfelelően – az utolsó katonavonat aztán 1991. július 16-án el is hagyta az országot, és az utolsó szovjet katona, Silov altábornagy (a déli hadseregcsoport akkori parancsnoka) pedig július 19-én 15.01 perckor Záhonynál gyalog elhagyta Magyarországot területét. Itt azért szeretném megemlíteni a volt mentoromnak, Annus Antal altábornagynak a szerepét, aki búcsúztatta az

altábornagyot, hiszen Annus tábornok oroszánrészt vállalt a csapatkivonás megtervezésében és lebonyolításában, és ezzel a momentummal tulajdonképpen visszanyerte az ország kvázi a függetlenségét, és mi pedig ennek a független országnak a katonáivá váltunk. 1991-ben megszűnt a KGST és – valamivel később – a Varsói Szerződés is. Az erőviszonyok teljesen átrendeződtek, és az életünkben pedig óriási változások történtek. A Varsói Szerződés felbomlásának azért van nagy jelentősége, mert onnantól kezdve a biztonságunk szavatolásában teljesen az önerőnkre kellett támaszkodunk, tehát ez egy következő lépés. Szövetségi jelleg helyett önerőre támaszkodással kellett megoldani a védelmet. A korábbi Varsói Szerződés dominanciára egyébként jellemző volt a szovjet dominancia, és a szövetség doktrínáját követtük minden tekintetben, és gyakorlatilag azt átvettük és alkalmaztuk, tehát itt is fontos szerepe lesz aztán a nemzeti jelleg megteremtésének.

S hogy mit tettem én ebben az időszakban személyesen? 1990–91-ben, mint a 3. Gépesített Hadtest törzsfőnöke, részt vettem az új díszlokáció kialakításában, hiszen az akkor hadtestnek keleten, az ország keleti részén, Cegléden működött a parancsnoksága, de a csapatai is az ország keleti részén voltak. A díszlokáció következtében részt vettem az új katonai kerület megalkotásában, hiszen a hadtest helyett az jött létre, továbbá az új területvédelmi rendszer megszervezésében, ami akkor jött létre először Nyíregyházán, aztán az első honvédelmi dandár, illetve – az új kor követelményeinek megfelelően – a légi mozgékonyaságú zászlóalj megteremtésében, valamint a dél-szláv válság kapcsán kialakult helyzet kezelésében, konkrétan a válságkezelés módjainak kialakításában és annak begyakorlásában. És tevélegesen is részt vettem a szovjetcsapat-kivonás biztosításában, majd én kiváltam, mert tanulmányokat folytattam az Egyesült Államokban. Ebben az időszakban elérkezett az ideje annak, hogy az ország kezébe vegye a honvédség ügyeit, és saját erőből szervezze meg azt, közben bevezettük a 12 hónapos katonai szolgálatot, és – a kétpólusú világrend felbomlásával – tulajdonképpen megváltozott a teljes védelmi filozófiánk. Ebből a filozófiából az következett, hogy egy önálló nemzeti, katonai identitás megteremtésére törekedtünk. Ezzel együtt zajlott a nemzeti haderő legitimitásának a megteremtése, ami-be beletartozott a depolitizálás, a hagyományok ápolása, a haderő demokratikus irányításának, az úgynevezett civil kontrollnak a megteremtése, a régi és az új értékeknek a visszaállítása. Alapvetően megváltozott a hadsereg léggömbje. A korábbi szigorúan zárt rendszer után a nyitottság, a civil kontroll, a társadalom felé nyitás jellemezte a hadsereget, és ennek következtében a társadalom is magáénak (ha úgy tetszik: nemzeti ügynek) tekintette a honvédelmet. Aztán visszatértem az Egyesült Államokból, és 1993–1995

között a III. katonai kerület parancsnokaként tevékenykedtem. Önálló katonai stratégiával rendelkezünk, nemzeti alapon szervezet védelemmel. Az új helyzetben, a délszláv válság kezelésével kapcsolatban megkövetelte tőlünk a helyzet, hogy a határbiztosítással, a határvédelem megszervezésével, megtervezésével a szokásosnál többet foglalkozunk. Ezt meg is terveztük, és csapatszinten be is gyakoroltuk. Erre konkrét példát adott a helyzet, így a barcsi események és a határ biztosítása, hisz emlékezzünk vissza, hogy a horvát és a szerb fél – kedvező manőverek céljából – igénybe vette a harmadik ország területét nem egyszer, sőt, a légtérünket is megsértették, ez komoly problémát jelentett. A formálódó biztonságpolitikai koncepciónak megfelelően, a hadsereg védelmi jellege kezdett kidomborodni, ami a védelmi hadműveletek tervezésével, megszervezésével és a megvívásával foglalkozott. A határvédelem és határbiztosítás is ebből a védelmi hadműveletből eredt tulajdonképpen. Aztán volt egy érdekes probléma, ugyanis nem voltak szabályozók ebben az időszakban. Nem voltak olyan törvények, olyan szabályozók, amelyek a hadsereg tevékenységéhez utat mutattak volna, ilyen volt például a határbiztosítás vagy a válságkezelés. És a mi gyakorlati tevékenységünk kapcsán teremtődött meg aztán a jogalkotói munka kapcsán a szükséges törvénykezés, például az Alkotmány, az akkori Alkotmány 19/e paragrafusa, ami az idegen hatalom váratlan támadására és a légtér védelmére hozott meg aztán megfelelő szabályokat, törvényeket. Tehát, ebből is látszik az, hogy a hadsereg sokszor élen járt, törvények nélkül is, a saját leleményességével megtalálta mindig az utat, amit járnia kellett.

Egy további nagyon fontos dologgal találtuk szembe magunkat: azzal a ténnyel, hogy a haderő fenntartása és megfelelő finanszírozása – egy kibontakozó demokrácia viszonyai között – igen bonyolult feladatnak tűnik. Már akkor láttuk, hogy a nemzetközi helyzet tendenciái és az új politikai felfogás, kisebb méretű haderő fenntartását fogja eredményezni. Ugyanakkor a kisebb méretű, de modern fegyverzetű, professzionális jellegű hadsereg fenntartása egyre költségesebbé vált, és itt szeretném jelezni, hogy már 1995-től az elképzelt és a vágyott modernizáció a költségvetés rabja lett, és ez folyamatosan fenn is maradt, és sokszor felülírta a biztonságpolitikai szükségleteket is, de erre még majd később is ki fogok térni. Aztán 1994-ben az Észak Atlanti Tanács elfogadta a partnerség a békéért elnevezésű keretdokumentumot, amellyel a csatlakozást célul kitűző országok számára – a konkrét tagsági felajánlás helyett – egy együttműködési keretet biztosított, úgynevezett esz-közt arra, hogy felkészülhessünk a későbbi NATO-tagságra. A NATO ebben a formulában látta megvalósíthatónak a biztonság megszilárdítását, és a programban résztvevő országok teljes védelmi spektrumainak, szektorainak

az átalakítását, és ezen kívül pedig a bevonását a NATO közös védelmi békeműveleteibe. 1994-ben volt egy érdekes esemény Magyarországon, még a Partnerség a békéért program (PfP) nyitányán, közvetlen nyitánya előtt. Kétoldalú békepartnerségi program keretében nemzetközi kiképzésre fogadtuk a brit Coldstream Guard 7. századát, vagyis az ún. „medvekucsmás” fiúkat Hódmezővásárhelyen, egy 2 hetes kiképzés keretében. Ez nagyon izgalmas volt a lakosság számára és a sorkatonáink számára, hiszen láttuk azt, hogy hogyan tevékenykedik egy igazán elkötelezett hivatásos hadsereg, ráadásul az, amely a világ szeme előtt tevékenykedik nap mint nap. De hát ezen a gyakorlaton is bizonyítottuk, hogy igenis képesek vagyunk egy NATO-ország katonáival rövid gyakorlás után együttműködni. Aztán ennek következtében 1995-ben már (azt hiszem) 6 NATO, PfP-gyakorlaton, és több száz békepartnerségi programban vettünk részt. Megindult egy pezsgés a hadseregben, egy változásra való hajlam, egy szándék, és ez (azt hiszem) feldobta, egy kicsit euforikus állapotba hozta a hadsereg hivatásos állományát. Tehát, ebben az időszakban már eltávolodtunk a Varsói Szerződéstől, és szép lassan, fokozatosan közeledtünk a NATO felé. A régi megrögzött beidegződések, szokások lassan feledésbe mentek, az újak csírái megjelentek. A megszűnt katonai rendszert, annak működését, követelményrendszerét még jól ismerte a hivatásos állomány, az újat viszont, még nem tudtuk, és ebben a programban közelítettük aztán az együttműködést, és szép lassan kopogtattunk a NATO ajtaján, az előszobába értünk ezzel a programmal. Sok más ország is részt vett ebben, és igyekeztünk megszerezni a szükséges interoperabilitást, hiszen ebben az időszakban ezek voltak a kulcsszavak: „interoperabilitás”, „kompatibilitás”. És képessé váltunk a béketámogató műveletekben, illetve humanitárius segélyakciókban részt vállalni. Tehát, alternatívaként megjelent az országban egy kisebb, egy kisebb képességorientált, hatékonyabb haderő létrehozása, de ennek a verzióknak a megvalósítása még nem volt bizonyos, csak lehetőségként szerepelt, hiszen nem volt semmiféle szövetségi garanciánk a biztonság garantálása érdekében. Arra persze nem tudtunk választ adni, hogy mit hoz majd a távoli jövő, és néha bizonytalan, komplex, ellentmondásos döntéseket is hoztunk, mivel sokszor mi magunk se tudtuk, mi lenne a legjobb megoldás az adott helyzetben. Így ez a dilemma és a problémamegoldó készség került előtérbe.

A megoldandó problémák egyre tornyosultak előttünk, miközben a működési feltételeink, ahogy már korábban említettem, egyre nehezebbek lettek. És ebben az időszakban, érdekes módon még megfigyeltem azt, hogy az országban uralkodóvá vált a pacifista szemlélet. Megszűnt az ellenségkép, a korábbi ellenségkép, aminek következtében aztán egyesek azt mondták,

hogy: „Nincs is ellenségünk, akkor minek a hadsereg?” – és próbáltak példákat felhozni, hogy mely országok azok, ahol hadsereg nélkül is megvanak. Ez nem tett jót természetesen a haderőépítésnek, főleg nem a katonai költségvetésnek, ami egyre mérsékeltebb lett, bár abban az időszakban, még nem panaszkodhattunk. Aztán figyelmébe ajánlom majd a *Gamma* fedőnevű dokumentumot, ebben a dokumentumban a kormány döntése alapján csökkentettük a haderőt, főleg a sorállomány rendszeresített létszámát, és ez a dokumentum – újabb strigulaként – meghatározta a magyar haderő fejlesztésének és átalakításának új alapokra történő helyezését, tehát ez már a harmadik biztonságpolitikai változás 1989 óta. Ebben a programban követelményként fogalmazódott meg, hogy a megváltozott biztonsági környezethez illeszkedő; az ország gazdasági teherbíró képességének jobban megfelelő; kisebb és hatékonyabb fegyveres erőt kell kialakítani. Tehát egyre szűkül a koncepció, és konkrétabb tartalommal jelenik meg, itt már nincs szó arról, hogy hadsereg méretű legyen, nincs szó arról, hogy milyen méretű legyen, hanem inkább a költségvetéshez és a megváltozott biztonságpolitikai körhöz, követelményekhez igazította a gondolkodást. Ebben az időszakban elkezdődött a NATO-orientáció, és megkezdődött egy haderőreform közép- és hosszú távú terveinek a kidolgozása, ugye most már láttuk, tudtuk az irányt, ennek megfelelően könnyebb volt ezt a feladatot elvégezni. 1995-ben aztán az én életemben is változás történt, arra kért a Magyar Honvédség parancsnoka, Deák János vezérezredes, hogy vegyem magamhoz a *Partnerség a békéért* program összes dokumentumát, tanulmányozzam azokat, és szeptember végéig hozzak létre szakértőkből egy Euroatlanti Integrációs Munkacsoportot.

N. J. L.: Miért volt erre szükség?

V. F.: Azért, mert késésben voltunk. Bár 1994-ben megkezdődött a partnerségi program, de nagyon lassan reagáltunk. Ennek egyik oka volt a nyelvismeret hiánya, angolul érkeztek a dokumentumok; bekerültek fiókokba, és feledésbe merültek, másodsorban pedig bizonyos gondolkodásbéli problémák miatt nem is tartottunk ezeket nagy jelentőségűnek. Én kidolgoztam ennek a munkacsoportnak a feladatait, szervezési és működési szabályait, munkavégzés-rendszerét és a költségvetését; és alapvetően első feladatként a szemléletváltás, és a szellemi kompatibilitás megteremtését jelöltem meg. Első feladatok között számba vettük azokat a NATO-eljárásokat, -szabályzatokat, -sztenderdeket, amelyeket nélkülözhetetlen, szükségszerű átvenni, és amelyekhez feltehetően szükségünk lesz már a Partnerség a békéért program folyamán is, de a majdani NATO-tagság után is. Tehát szabványokat, eljárásokat, haderő alkalmazási elveket vettünk át, és próbáltuk ezeket

nemcsak lefordítani, hanem adaptálni a munkánk során. Akkor kezdődött az intenzív nyelvoktatás, a helyi nyelvoktatás a helyőrségekben és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, illetve akkor vezettük be a kétnormás oktatást, tehát még a régi elveket is figyelembe vettük, mert hisz a védelmi terveink még arra alapozódtak, de már megkezdtuk a NATO-orientált oktatást is a tanintézetekben, és a csapatoknál is. Orientációs tanfolyamokat tartottunk. 1995-ben Magyarországon rendeztünk meg a „Cooperative Light” első nagyszabású partnerségi gyakorlatot, amelyben szintén részt vett ez a munkacsoport, és megteremtette a kereteit annak a gyakorlatnak. Ezen a gyakorlaton már angol nyelven folyt a kommunikáció, tehát a magyar tisztek, tiszthelyettesek, törzstisztek is angol nyelven kommunikáltak, és a békefenntartás NATO által elfogadott, nemzetközi elvei alapján és szabályrendszere alapján történt ez a gyakorlat és a döntéshozatal. Aztán ebben az időszakban volt még egy folyamat, amire oda kellett figyelnie a biztonságpolitikának, az a délszláv válság. A ’91–’95-ig tartó válság a daytoni megállapodással lezárult; így megteremtődött a béke, a békekötés feltétele. A béketervet aláírók felhatalmazást adtak egy nemzetközi haderő felállítására, amit, ugye, ismert nevén IFOR-nak (Implementation Force) nevezünk, és ennek az IFOR-nak volt a feladata a béketerv tulajdonképpeni végrehajtása és elősegítése. Közben az én életemben egy olyan változás következett be, hogy 1995. december 01-jén a vezérkarfőnök első helyettese lettem, átadtam a munkacsoport vezetését, de a fő feladataim közé tartozott annak további irányítása. A parlament akkor december 2-án döntött a délszláv válság békés rendezését végrehajtó biztonsági erőknek a Magyarországon történő átvonulásáról, az átmeneti állomásoztatásról és a légtérhasználatról, a légtér igénybevételéről is. Úgy, hogy felajánlottunk akkor egy korlátozott számú magyar műszaki kontingenst, ami 500 fős volt. Közben a NATO valós bővítésének a folyamata is elindult, ami 1995 őszen, a NATO-bővítési tanulmánnyal vette kezdetét. Ez a tanulmány célul tűzte ki az egész euroatlanti térség stabilitásának megteremtését. Úgy akarták a bővítési tanulmányban foglaltakat elképzelni, hogy ne csökkenjen a szövetség hatékonysága. A tanulmány felvázolta az új leendő tagoknak a kötelezettségeit és a bővítés legmegfelelőbb módszereit. És ebből a tanulmányból tudhattuk meg azt, hogy mi a feladatunk. Ez az jelentette, hogy hozzá kell járulnunk a szövetség kollektív védelmi képességeihez, fel kellett készülnünk a szövetség más feladataiban való részvételre, ez azt jelentette, hogy részt kellett vennünk a NATO-gyakorlatokon, be kellett illeszkednünk a NATO különböző parancsnoki struktúráiba, és további erőfeszítéseket kellett tenni az interoperabilitás szintjeinek javítására, hogy eredményesen integrálódhassunk majd a katonai

struktúrákba. A NATO egy érdekes javaslatot tett akkor, ami kihatással volt a további biztonságpolitikai gondolkodásunkra. Azt javasolták, hogy egyes katonai alakulatainkat az átlagnál jobban készítsünk fel a szervezettel való együttműködésre, és ezek – a már NATO-kompatibilissé vált alakulatok – köré építsük fel a haderő további részét. Tehát itt már a NATO lereagálta azt, hogy a költségvetési problémák miatt nem tudjuk az egész haderőt egységesen fejleszteni, ki kell emelni bizonyos csapatokat, azokat fejleszteni, csatlakoztatni, és a későbbiek folyamán, amikor lehetőségünk van, akkor kell majd a többit hozzáfejleszteni. Na, innen indult el az a fogalom, hogy „képességorientált hadsereg”. Csakhogy ennek a lényege sokat módosult a későbbiek folyamán. Konkrét gyakorlati példát említve: A tatai dandárt ajánlottuk fel, hogy ezt a dandárt fejlesztjük leginkább, egy nehézgépesített dandárrá, és felajánlottuk az Európában állomásozó, első amerikai páncélos hadosztály kötelékébe. Aztán a hódmezővásárhelyi gépesített lövészdandár egy zászlóalját felajánlottuk az azonnal reagáló európai erők számára, a debreceni gépesített lövészdandár részeit felajánlottuk az olasz–magyar együttműködésre, a szentesi műszakiakat, a brit–magyar műszaki kötelékbe, a brit–magyar együttműködésre, a ceglédi hadosztálytörzset pedig, mint vezető törzset felajánlottuk egy leendő, akár NATO-szintű parancsnokság létrehozására is.

Közben, 1995–1999 között a hadsereget az jellemezte, hogy létszáma és nagyságrendje drasztikusan csökkent, 1995-ben a rendszeresített létszám már 100 ezer fő alá ment, 89 ezer fő körül volt. Az Országgyűlés határozatot hozott, és így nyomatékosan megfogalmazást nyert a honvédség átalakításának újabb célja. Ez ismét egy új lépést jelentett a biztonságpolitikai gondolkodásban, hogy a gazdasági teherbíróképességgel arányos és a NATO-csatlakozás szándékával összhangban álló haderőt alakítsunk ki. Tehát, itt bővült még eggyel a feladatok száma, mégpedig itt fogalmazódott meg, hogy most már a NATO-csatlakozás szándékával összhangban álló haderőt alakítsunk ki. Az előbbieken mondtam, hogy hogyan képeltük el ezt a képességorientáció kapcsán. Akkor a létszám 89 ezer főről a határozat szerint 98 végére 60 ezer főre kellett, hogy csökkenjen, tehát azt majd 30 ezer fővel kellett tovább csökkenteni, és ez meg is történt. Ebben az időszakban aztán nem csak nálunk történtek változások, ugye, a magyar biztonságpolitikában egy bizonyos hadügyi forradalom zajlott le, de a NATO számára is megszűnt az ellenségkép, és egy teljesen új biztonságpolitikai átstrukturálódás folyt a világon, új biztonságpolitikai védelmi kezdeményezések jelentek meg, új biztonságpolitikai kockázatokra kellett reagálni, miközben a régiek visszavonhatatlanul elsüllyedtek. Tehát ezek új kihívásokat generáltak nemcsak

Magyarország, hanem mindenki számára. A bővítési tanulmány mellett, amit már említettem, bekapcsolódtunk (ha jól emlékszem, szintén '95 körül) a tervezési és felülvizsgálati folyamatba, amit angolul „planning review process”-nek nevezünk. A folyamat célja az volt, hogy a partnerek megte-remtsék a konkrét katonai együttműködés feltételeit, mégpedig a békefenntartás során és részben a kollektív védelem kategóriájában tartozó művele-tek végrehajtásakor is. Aztán 1996-ban egy nagyon fontos esemény történt Magyarországon: az év elején az, hogy elsőként a Varsói Szerződés korábbi tagállamai közül bejelentettük a NATO-hoz való csatlakozási szándékunkat, és akkor ezt meg is magyaráztuk, hogy miért szeretnénk. Úgy indokoltuk, hogy azért akarunk a NATO tagjai lenni, mert azonosak az érdekeink és az értékeink a nyugati demokratikus országokéval, és a NATO-tagországokkal, és nagyon kihangsúlyoztuk, hogy nemcsak fogyasztói, hanem hozzájárulói is akarunk lenni a közös biztonságnak. Egy kicsit gyanakodva is néztek ránk már abban az időben is, hogy ne csak fogyasztóként szerepeljünk, és gyen-gítsük a közös védelmi képességeket, hanem járuljunk tevőlegesen is hozzá a közös védelemhez. És azt is kinyilvánítottuk, hogy nem csupán értékeink azonosak, hanem közösek a célkitűzéseink és közösek a feladataink is.

Ebben az időszakban említenek még egy dokumentumot, a „Szektor” fedőnevű átszervezési dokumentumot a hadseregben, ami, ha jól tudom, 9 ütemben foglalja magába a további haderő átalakítási feladatait, és ebben az időszakban, mikor ez a dokumentum megfogalmazódott, akkor én már a Magyar Honvédség parancsnoka, vezérkari főnöke lettem. Tehát az 1996 és 1999 közötti időről van szó. Elsőként azt javasoltam, hogy változtassuk meg az átalakítás középtávú tervét, ugyanis túl hosszúra nyúlt. Mivel jól halad-tunk a végrehajtással, azt is javasoltam, hogy '97 végére hajtsuk végre ezt a tervet: csökkentsük le a haderőt 60 ezer főre; és teremtjük meg a feltételeket egy kicsit nagyobb ütemben a NATO-csatlakozásra. És be is igazolódott ez az előrelátás, hisz gondoljunk csak bele, hogy '98-ban országgyűlési válasz-tások voltak, amikor tudvalévő, hogy lelassulnak a döntéshozatali folyama-tok, és 1999-ben meg ünnepeltük a NATO megalakulásának 50. évfordu-lóját. Tehát lehetett sejteni, hogy nagy események fognak történni, és erre a határidőre valamiféle kiegyensúlyozott, konszolidált helyzetet szerettem volna látni a hadseregben. Ennek megfelelően dolgoztunk egy új struktú-ra, új katonai képességek megalkotásán. Tulajdonképpen ebben a folyamat-ban a NATO-csatlakozásra sikerült is felkészülnünk. Egy kormányhatározat alapján megkezdtuk az új felső vezetési szerv létrehozását, így létrehoztunk egy teljesen új honvéd vezérkart, továbbá a haderőnemi vezérkarokat, vala-mint a logisztikai főigazgatóságot, aminek kapcsán 20% -kal csökkentettük

az úgynevezett „vízfejet” (amit annak idején így hívtak); és közben arra törekedtünk, hogy a csapataink legyenek képesek a honi légvédelmi képességekre és – ezzel párhuzamosan – a védelemre, illetve a békefenntartói feladatokban való részvételre. Zavaró körülmény volt ebben a helyzetben, hogy a sorkatonák csak önkéntes alapon vehettek részt a békefenntartó feladatokban. Éppen ezért, célul tűztük ki a haderő hivatásos jellegének az erősítését. Ez azt jelentette, hogy ezekben az években a különböző kulcspozíciókba körülbelül 4 ezer szerződéses katonát vettünk fel, és ezzel párhuzamosan a sorkatonák szolgálati idejét is 9 hónapra csökkentettük. Egyébként a sorkatonai szolgálatot én fontosnak tartottam, egyrészt a férfivá válás, az önállóság, a fegyelem, a fizikai állóképesség, az alkalmazkodóképesség megszerzése szempontjából, és a sorkatonai szolgálatnak nagy szerepe van a tartalékképzésben is.

Tudtam és tudtuk viszont azt is, hogy piaci viszonyok között, demokratikus viszonyok között meg kell reformálni a sorkatonaságot, és két út állt előttünk: vagy megreformáljunk, megtisztítjuk a kontraszelektióktól, vagy fel lehet függeszteni a sorkatonaságot. Ma már tudjuk az eredményt, és végül is megszűnt, vagy felfüggesztésre került. Az expedíciós képességeink kialakításánál is gondok jelentkeztek, hiszen még nem születtek meg a szükséges jogi keretek, valamint különböző pénzügyi és nemzetközi együttműködési szerződések, amiket folyamatosan a tevékenység során kellett kidolgozni a megfelelő minisztériumi szervezeteknek. Ebben az időszakban terveztük meg az új típusú kiképző központokat: egyet az Alföldre, egyet a Dunántúlra. Létrehozásuknak az volt a célja, hogy a sorkatonák lakóhelyükhöz közelebbi központban kapjanak egy három hónapos nagyon szigorú és nagyon intenzív alapkiképzést, és a fennmaradó 6 hónapot pedig csapatoknál, harci kötelékben tudják leszolgálni, és ezt követően kerüljenek majd tartalékállományba. Ebben az időszakban a szárazföldi alakulatoknak a belső struktúráját NATO-kompatibilissé tettük. Négykocsis szakaszokat szerveztünk, megpróbáltuk azokat a harceljárásokat követni, amelyeket NATO-országokban már honosok voltak, ugyanez zajlott a légierőnél és a légvédelmi haderőnél és a logisztikai szervezeteknél. Tehát gőzerővel folytattuk a csatlakozási előkészületeket. A tervezést és a kiképzést már NATO-elvek alapján végeztük, a fő figyelmet itt a kisalegységek kiképzésére fordítottuk. Zászlóalj-, század-, szakaszerő kiképzésre koncentráltunk; tudtuk, hogy csak erre van lehetőségünk, és ez is a hasznos. Rugalmas szerkezetű alegységeket hoztunk létre, amelyek képesek voltak egymás megerősítésére, illetve a megerősítők befogadására. Aztán 1997-ben létrehoztuk az új vezérkart, ezt a NATO is elismerte, itt volt a NATO európai erőinek

főparancsnok-helyettese is, csapatzászlót kaptunk a köztársasági elnöktől. A honvéd vezérkar felépítése 1997. szeptember 01-jén megfelelt a NATO katonai struktúrájában működő katonai vezérkaroknak a "J-struktúrának", mindenki tudta a NATO-n belül, hogyha felveszi ezt a telefont, akkor kívül beszél Magyarországon, és ez nagyon-nagyon fontos volt 2 évvel a NATO-csatlakozás előtt. Ebben élen jártunk az új csatlakozó országok közül is, és ezt a NATO-berkekben ki is jelentették. Tehát elsőként vállalkoztunk ennek a bátor feladatnak a végrehajtására.

Aztán csapatszinten is folyt a felkészülés, például 1997 nyarán „Delta '97” fedőnéven hadgyakorlatot tartottunk, ahol – már az új biztonságpolitikai helyzetnek megfelelően – bemutattuk a változásokat. Ez a gyakorlat, és az ezt követő gyakorlatok 2 részből álltak. Az egyik részében demonstráltuk az országvédelmi képességeinket, Itt egy megerősített gépesített lövészászlóalj védelmi harcát mutattuk be, egy éles lövéssel egybekötve, míg a másik oldala ennek a gyakorlatnak pedig teljesen újszerű volt; a nemzetközi békeműveletekben való részvételt gyakoroltuk, immár NATO-szabványoknak megfelelően. Ekkor elérte végleges formáját a vezérkari struktúra, a csapatoknál is újszerű dolgok történtek, új alegységek, új harccsoportok jelentek meg, közben a létszám lecsökkent 53 ezer főre, továbbá 1997 végére jelenthettem azt, hogy befejeztük a középtávú terv feladatait, és a hadsereg létszáma nem haladja meg a 60 ezer főt, a minisztériummal együtt. 1998-ra egyfajta stabilitást is terveztem, tehát nemcsak a politikai körülmények kényszerítették ki, hogy hamarabb befejezzük a középtávú tervet, hanem (ezt szerintem mindenki tudja) aki reformokkal foglalkozik, hogy csak bizonyos számú lépéseket lehet egyszerre végrehajtani, és ezek végrehajtása után meg kell győződni azok a hatékonyságáról, éppen ezért stabilitásra van szüksége a végrehajtóknak. A '98-as évet erre szántuk.

Sokan megkérdezték tőlem, hogy miért vesztegettünk el 1 évet, miért tétováztunk. Ez nem tétovázás, mert a stabilitás megtervezése, megszervezése nagyon fontos folyamat a működőképesség feltételének biztosításához, hogy aztán újra el tudjunk majd rugaszkodni. Meg kellett vizsgálnunk, hogy a változtatások hogyan hatnak a tervezett képességeinkre, és akkor ez a '98-as év lehetőséget adott arra is, hogy visszacsatoljunk, és egy újabb középtávú terv alapjait dolgozzuk ki, Ennek az új középtávú tervnek a kidolgozásában már nemzetközi segítséget kaptunk, mert „Cubik”-csoport érkezett Amerikából Magyarországra, és a további vízióink megfogalmazásakor alapvetően a képességeken alapuló haderő megteremtését; a NATO-integrációt; és a befogadó nemzeti támogatás kiépítését, valamint az új tartalékos és területvédelmi rendszer kialakítását terveztük meg. Tehát ez is egy újabb biztonságpolitikai

strigula volt, mert itt megjelent az integráció mellett a befogadó nemzeti támogatás fogalma, erre pedig Taszár volt a jó példa. Az új területvédelmi és tartalékos rendszert pedig teljesen át kellett tekintenünk; és bizonyos technikai korszerűsítést is terveztünk. Valamint folytattuk a hivatásos és szerződéses haderő kialakítását, fejlesztését, és ekkor már hiteles NATO-kompatibilis képességekkel rendelkezünk. Én akkor úgy láttam ezekben az években, 1998-ban, hogy – a költségvetési feltételeket és a biztonsági kockázatokat is figyelembe véve – Magyarország maximum 3-4 összefegyvernemi dandárnyi szárazföldi erő fenntartására képes hosszú távon. És ez az erő még hiteles katonai erőt jelent, és ez egy hadosztály típusú kötelék alárendeltségébe beszervezhető. Ugyanilyen elvek alapján kellett csökkenteni a légi erő állományát is, mi akkor úgy terveztünk, hogy hosszabb távon megtartjuk a MIG-29 repülőgépeket, azoknak az üzemidejét fogjuk majd meghosszabbítani, később terveztük akkor még egy nyugati típusú repülőgép beszerzését. Ezután 1997-ben volt a NATO madridi csúcstalálkozója, ami nagyon fontos mérföldkő volt a szövetség bővítésében. Ahhoz, hogy mi is bekerültünk a bővítési körbe, nagyban hozzájárult a délszláv válság kezelésében vállalt aktív szerepünk, és az, hogy a szomszédainkkal (Romániával, Ukrajnával) alapszerződéseket kötöttünk. A madridi csúcs egyébként megfogalmazott különböző célkitűzéseket a haderőfejlesztéssel kapcsolatban is tehát, és ez segítette a középtávú tervünk kidolgozását, ugyanis az volt a követelmény, hogy koncentráljunk a vezetésirányítási képességek kialakítására, a légvédelemre, a légi irányítás és az ellenőrzési rendszer fejlesztésére, valamint a csapatmegerősítéseket szolgáló infrastruktúrára és a kiképzési rendszer megerősítésére. Mikor ezt áttekintettük, akkor úgy láttuk, hogy azonnali fontos lépéseket kell megtenni ezek érdekében. Később, a csatlakozásig hátralévő 1 évben, figyelembe vettük a NATO tervezési folyamatot, és megtettük az első felajánlásunkat, erről Gyarmati nagykövet úr tud sokkal többet mondani, mert ő volt ennek a felelőse. Ebben az új tervezési folyamatban (és ennek megfelelően) került levezetésre a „Vértes '98” fedőnevű parancsnoki és törzsvezetésű gyakorlat. Itt került sor először a NATO-hadseregekben alkalmazott törzsmunka módszereinek és jelrendszerének a feldolgozására, a 3. Gépesített Hadosztály végezte ezt a feladatot. Tulajdonképpen ez az időszak az, amikor a tagsághoz szükséges minimális katonai követelményeket teljesítettük, és úgy láttuk, hogy ezeknek a követelményeknek a teljesítéséhez elegendő lesz a finanszírozás is, még akkor is, ha a katonai költségvetésünk jóval alacsonyabb volt, mint a bővítés előtti években, vagy a hidegháború utolsó éveiben.

Aztán volt egy népszavazás, 1997. november 16-án, a NATO-csatlakozás kérdéséről, amikor megerősített az ország lakossága ebben a

törekvésünkben. Ez meg is megváltoztatta a Magyar Honvédség előtt álló feladatok körét. Úgy láttuk, hogy az előttünk álló években továbbra is a válságmegelőzés, a válságkezelés, a béketámogatás, a kutató-mentő tevékenység, a humanitárius segélynyújtás, a katasztrófaelhárítás azok a feladatok, amelyek a lehetséges működési formánkat képezik majd, és azokkal kell szembenézni az előttünk álló években. A NATO is kereste ezekben az években a csatlakozás előtt a saját identitását, mégpedig, a közös védelem mellett, az expedíciós képességek irányába mozdult el. És azt fogalmazta meg, hogy kisebb, hatékonyabb, szélesebb körben alkalmazható, technológiailag fejlettebb haderőket hozzunk létre. Ez megint egy adalék a biztonságpolitikai gondolkodáshoz. Ennek a változásához, hogyha a Kárpáti-idézettől indulunk ki, nagyon fontos volt, hogy a kollektív védelem mellett, a NATO megfogalmazta (először a történelmében) a felelősségi területen kívülség elvét, és ennek megfelelően, tehát a kollektív védelem és a területen kívüli feladatok végrehajtására egyaránt alkalmas katonai erőket kellett létrehozni. Ezt az 1999-es washingtoni csúcson jelentették be, ott fogadták el az új stratégiai koncepciót. Aztán a washingtoni csúcson még a védelmi képességek kezdeményezés programot is jóváhagyták: ebben pedig öt fontos képességre hívták fel a figyelmet: Egyik volt a mozgékonyság és telepíthetőség, a másik a fenntarthatóság, a harmadik a hatékony harci alkalmazás, negyedik a túlélőképesség és végül a hatékony kommunikáció. Az előbb említettek a középtávú terveink kidolgozásához is adalékkul szolgáltak. Tehát szépen összejött az új középtávú terv kidolgozásának a koncepciója. 1998-ban történt egy kormányváltás, az új politikai vezetés – a haderőátalakítás tekintetében – eleinte vállalhatónak vélte az előző kormány időszakában megkezdett reformokat, folytatásakor azonban (a napi munka folyamán) már eltérések, véleménymódosulások fogalmazódtak meg; és ez oda vezetett, hogy egy védelmi felülvizsgálattal egy más koncepció fogalmazódott meg, de ez már a vizsgált időszak utánra tehető. Tehát '98-ban a haderőátalakítás folyamata sikeresen lezárult. Itt említeném, hogy az új, „Mistral” légvédelmi technikai eszközt sikerült beszerezni, és alapvetően teljesítettük azokat a követelményeket, amelyeket meghatároztunk. Megkezdődött közben a felajánlott csapataink (amiket már korábban említettem) felkészítése. Tehát, a tatai dandárt példaként említve, megkezdődött a dandár parancsnoki állományának felkészítése, közös gyakorlatok végrehajtása. Abból egy olyan cél formálódott meg amerikai szakemberekkel tárgyalva, hogy ezt a dandárt integráljuk az első páncélos hadosztály állományába, mint a közös védelemnél szükséges erőt, és a későbbiek során azt reméltük, hogy egy teljes átfegyverzést sikerül amerikai segítséggel végrehajtani. Tehát nyugati

harcokocsikat, szállítójárműveket kap ez a dandár, így teljesen azonos értékű lesz, mint az első páncélos hadosztály többi részre, tehát ez volt az az elképzelés, amiből aztán nem lett valóság, de nagyon jó képességorientált elgondolás volt, véleményem szerint. Az euroatlanti csatlakozás alapvető stratégiai céljai szerintem '99-ig megvalósultak, s ezt csak a koszovói válság zavarta meg az utolsó periódusban. Már akkor, már a bővítés előtti utolsó hónapokban megkezdődött ennek a válságkezelésnek a katonai tervezése, aminek részleteibe engem is bevontak, az Amerikai Egyesült Államok is egy preventív beavatkozásra készültek, és ez a konfliktus odáig is eszkalálódott. Bár ENSZ-felhatalmazás nélkül, a jugoszláv katonai képesség meggyengítését célozta, illetve a jugoszláv katonai infrastruktúrális célpontok rombolását tervezte. És úgy látszott, hogy Magyarország hamar, már a gyakorlatban bizonyíthatja tagságra való érettségét, hisz 1999. március 12-én a NATO teljes jogú tagjai lettünk, és 1999. március 24-én 19.00 órakor megkezdődött a NATO jugoszláviai légicsapása, viszont, ha úgy tetszik, akkor átestünk a tűzkeresztségen, és hadban álltunk. A koszovói válságkezeléshez viszont szükség volt újra a légterünkre, a repülőtereinkre, bázisainkra; ezért mi itthon – a válságkezelésben már korábban felkészített erőink számára – a szárazföldi és légi erő meghatározott kötelékeinél szigorítottuk a kiképzést, az éles lövészetek gyakoriságát; és a törzskiképzésen – kimondottan a déli országhatárnál – bekövetkező katonai lépésekre készültünk fel. Tehát egy nagyon jól megtervezett válságkezelői programunk volt. Március 24-én aztán megkezdődött a NATO 78 napig tartó légi hadművelete, és ennek lezárása után – és a békekötés után – a KFOR-hoz tartozó erővel vettünk részt, amely ENSZ-mandátum alatt koalíciós jellegű volt a további békefenntartásban. Itt egy 350 fős ör és biztosítószázadot jelöltünk ki. Nos, ez volt az a 10 éves folyamat, amit egy kicsit hosszban én áttekintettem annak minden vetületével együtt, és a következő 10 év már egy védelmi felülvizsgálattal indult el.

Térjünk át a második kérdésre! Erre már egy kicsit rövidebben fogok válaszolni.

N. J. L.: Melyek voltak az Ön pályájának hazai biztonságpolitikai gondolkodással kapcsolatos főbb vonásai, eredményei, problémái?

V. F.: Ha gondosan jegyezte az előbbi mondanivalót, akkor én azt tudom mondani, hogy azok voltak a főbb vonások és eredmények, amelyek azt a pár gondolatot, tartalmazzák, és ezek adták az eredményt. Néhány ismétlésre azért hagyatkozom. A '89–'90 közötti időszakot vizsgálja, akkor mindenképpen kicsit tekintsünk előrébb, mégpedig 1987-ig, azt javasolom.

Akkor történt a Magyar Néphadseregben egy kardinális változás, amit a „Rubin” fedőnevű átszervezési feladat tartalmazott. Ekkor tértünk át a hadosztályezred struktúráról, a hadtest–dandár–zászlóalj struktúrára, egyedülálló módon a Varsói Szerződésben. Új biztonságpolitikai változás volt ez is, követte volna a fegyverzetváltás, ami az előtte való években, időszakban 15-20 évenként megtörtént. Tehát, ahogy megtörtént az új hadrend felállítása, valamikor a '90-es évektől, megtörtént volna a fegyverzetváltás is. Ezt csak onnan tudom, hogy ekkor már én Szabadszálláson építettem az új telephelyeknek az alapjait, és készültünk az új típusú technika fogadására. Ez végül elmaradt, és ez súlyosan érintette a technikai korszerűsítés folyamatát. Ez egy kiemelkedő reform volt egyébként, csak Magyarország hajtotta végre a Varsói Szerződésen belül. Aztán akkor röviden, '89-ben történt a rendszerváltozás, a dandárok megszüntetése, az egyoldalú haderősökkentés. Csökkentett létszámú gyakorlatot hajtottunk végre a Varsói Szerződés keretein belül, ezzel is bizonyítani akartuk, hogy nem lépünk fel támadólag, sőt nem keletről nyugatra támadtunk a dunántúli gyakorlótéren, hanem nyugatról keletre hajtottuk végre a gyakorlatokat. Megfigyelők vettek részt a gyakorlatainkon, és csatlakoztunk a CFE-szerződéshez is. Aztán megszűnt a Varsói Szerződés, létrejött a nemzeti haderő, elértük a strukturális támadóképtelenséget, létrehoztuk az önálló nemzeti védelmet, megtörtént a diszlokációs átrendeződés, megnövekedett, kiterjedési normák jöttek létre. Ez katonailag fontos volt, hisz egy szélesebb harcvonalon nagyobb mélységben kellett végrehajtani a feladatainkat. Éppen ezért erre reagálni kellett, azért is hoztuk létre a légi mozgékonyasági erőket; a különböző harccsoportokat, hogy az így keletkezett réseket ki tudjuk tölteni a védelemben. Ugye változott, megszűnt az ellenségkép ebben az időszakban, javult a szomszédságpolitika és az alapszerződések, ennek keretében, ugye, román–magyar, ukrán–magyar határmenti katonai találkozókra, csapatlátogatásokra került sor. '94-ben már említettem, hogy a partnerségi program indult az útjára.

A békefenntartás, mint fő feladat kapcsolódott be az alap feladataink közé, közben folyt a haderősökkentés, kezdtük az együttműködést a különböző NATO-országok hadseregeivel és a semleges országokkal. Erre csak egy példát említek: a „Hexagant” gyakorlatot, azt pedig az osztrák kezdeményezésre a válságkezelés témájában folytattuk a környező országok – Szlovákia, Csehország, Szlovénia (ugye, a szétválásuk után, de előtte) Csehszlovákia, Horvátország, Magyarország, Szlovénia, Svájc és Ausztria – részvételével. Ez is fontos volt, érdekes volt abban az időszakban, az osztrákok kezdték ezt.

Aztán, '95-től, számítjuk a NATO-orientációt, kompatibilitás, interoperabilitás, ahogy mondtam. Folytattuk a haderőcsökkentést és a minimális katonai követelmények teljesítését; lezárult a délszláv válság '95-ben; folytatódott a válságkezeléssel, itt az amerikai–magyar együttműködésre hívom fel a figyelmet, (Taszár), a nemzeti befogadó képesség megteremtésére, a légtér átengedésére. Itt teremtettük meg az „Air Operation Centert”, a légi irányítási központot Veszprémben, amit aztán már kapcsoltunk is azonnal a déli európai parancsnokság állományába, tehát, megteremtettük a korszerű légi irányítás rendszerét. De itt volt a „Nordic Brigade” is Pécsen, tehát semleges és más NATO-országokkal is együttműködtünk.

Aztán beszéltem az IFOR-kontingensről. Már a kezdet kezdetén megjelent egy félelem, a döntéselőkészítés során. Ha felajánlottunk erőt, elsőként az IFOR-t, de a későbbiekben is. Amikor felajánlottuk az erőt, tele voltak az újságok azzal, hogy nem adunk harcoló erőket. Tehát ezzel máris egy bizonytalansági tényezőt fogalmaztunk meg, egy vonakodást, holott ezt nagyon jól tudja mindenki, aki alapvető katonai ismeretekkel rendelkezik, hogy a békefenntartás nem a harcról szól, hanem pontosan a harc megelőzéséről, tehát nem idevaló kategória a harcoló erő, nem a békefenntartásra. Holott, ugye, kategória szerint, nyilván, hogyha egy lövészzakaszt küldünk, akkor az egy harcoló erőnek minősül, de hát ott békefenntartásban nem harcoló a lövészzakasz sem, hanem békét tart fenn, az adott eszközeivel. És ez a magatartás aztán végig kísért bennünket hosszú időszakon keresztül.

Aztán a madridi csúcsról beszéltem, szintén az első pontban, az eredményes haderőreformról úgy szintén, és sorban a védelmi, tervezési folyamat, a Vértes gyakorlatot, tehát mindet említettem, csak vissza kell utalnom az első pontra. Én azt gondolom, hogy az elemzéseink azt bizonyították, hogy a meghatározott, minimális katonai követelményeket teljesítettük, és ezt akkor finanszírozni is tudtuk, bár a költségvetésünk jóval alacsonyabb volt, mint ahogy egy igazi reformhoz szükség lett volna. Aztán a népszavazás körül még előkerült a semlegesség kérdése Magyarországon, hogy mi lenne, ha... és akkor érveltünk, hogy miért akarunk a NATO tagjai lenni, meg érveltünk azzal, hogy egy semleges ország hadserege jóval nagyobb és jóval többbe kerül a fenntartása, mint hogyha egy szövetségi rendszeren belül oldjuk meg a feladatainkat. Milyen problémák voltak még ebben az időszakban? Mert arra is irányul a kérdés. Véleményem szerint a problémák elsősorban anyagi jellegűek voltak, azaz, úgy látom, hogy nem fordítottuk vissza a haderőcsökkentésből felszabadult költségeket és javakat a hadsereg fejlesztésére. A másik ilyen volt, hogy már a kezdetben csak részben teljesítettük a vállalásainkat. Tehát a továbbiakban mindig visszako-

kellett, ez azt jelezte, hogy nagyobb volt a tette készségünk, nagyobb volt az ambíciónk, mint a végrehajtás lehetőségei. Visszautalok megint, hogy elmaradt a technikai modernizáció. Csak részben történt ez meg. A költségvetés, a katonai költségvetés belső arányai is rosszak voltak, ugye a 40-30-30%-os arány az sokkal rosszabb volt, bár ez a 40-30-30%-os nagyon idealisztikus, rosszabb, amit én talán a nyugat hibájának, mulasztásának írok fel, elmaradt a Marshall-terv, a katonai Marshall-terv, én úgy fogalmazok. Lehetőség lett volna erre, hisz mind az Egyesült Államoknak, mind Nagy-Britanniának, vagy Németországnak, hogy csak a legnagyobbakat említsük, volt elegendő, kivont, de jó állapotban lévő haditechnikai eszköze, hogy azt szépen át tudta volna adni nekünk, és teljesen másként kezdett volna, kezdődött volna a NATO-tagságunk, sokkal sikeresebb lett volna a haderőreformunk, hogyha ezt megteszik. Ezt a nyugati országok szerintem elmulasztották megtenni.

N. J. L.: Mikor találkozott először a „biztonságpolitika” kifejezéssel, és honnan eredezteti ezt a kifejezést?

V. F.: Nos, én azt válaszolom rá, hogy a béke és a biztonság kifejezéssel én évtizedek óta találkoztam, hisz a biztonság széles körű fogalom, életünk minden szegmensét áthatja. A régmúlt időkből egy konkrét példát idézek, hogy 1975-ben az OSCE biztonsági konferenciát tartották Helsinkiben, ahol nagy súlyt fektettek a biztonságra, mégpedig ennek a konferenciának a célja a korai figyelmeztetés, a válságmegelőzés, a válságkezelés, a válság utáni rehabilitáció kérdései voltak. Aztán találkoztam még a katonai doktrína fogalmával, ami egy bizonyos ország politikai, katonai nézetét tartalmazta a háború, a haderő, a fegyveres erők szerepére vonatkozóan, ilyenekkel találkoztam pályafutásom alatt (csak kettőt megemlítve): a reális elrettentés, vagy a rugalmas reagálás doktrínái, de a kétpólusú világ szembenállása. Az volt a jellemző, hogy mindkét fél titkolódzott, és nem szívesen engedett senki betekintést a másiknak a dolgába, főleg nem a biztonságot érintő dokumentumokba. Én az amerikai tanulmányaim alatt, közvetlenül a rendszerváltás után, 1992-ben találkoztam konkrétan a biztonságpolitika kifejezésével, mint szóval. És akkor azt is megtanultam, hogy a biztonság nemcsak katonai fogalom, hanem jóval szélesebb annál, és nyilvánvaló volt, hogy a nemzetbiztonság és a külpolitika nagyon sok területen fedi egymást. Aztán a '90-es évektől kezdve, már gyakran használtuk a biztonságpolitikát, minden területre kiterjedt, azóta is, oszthatatlanná vált. Ez inkább a biztonsági hiányérzetet fejezte ki először, aztán napjainkban már széleskörűen, politikai, külpolitikai, gazdasági, katonai, humanitárius területekre, környezeti katasztrófa, sőt

manapság már a klímaváltozásra, az informatikára is kiterjed. Tehát, tényleg a társadalom minden dimenziójára. A biztonságpolitika véleményem szerint mindazt felöleli, ami a biztonsághoz, az ország biztonságához tartozik. Belőle vezethető le a honvédelmi politika is. Magyarországon 1995 körül jelentek meg a Biztonságpolitikai Alapelvek a parlamentben, amikor már használtuk ezt a fogalmat, ami, ugye, az ország területi egységének, gazdasági működőképességének a védelmére és a polgárok biztonságára koncentrált, még javaslom a figyelmébe a doktori értekezésemet, amit '99-ben írtam, ott részletesen foglalkozom mind a biztonságpolitikával mind pedig a hadsereg átszervezésével, reformjával. Aztán ezek a fogalmak megjelentek különböző törvényekben, nemzeti biztonsági stratégiában, nemzeti katonai stratégiában, ENSZ-, NATO-, EU-dokumentumokban, tehát lehetne sorolni végtelenségig a példát. Magyarország biztonságpolitikájának alapvető keretét a NATO- és az Európai Unió-tagsága jelenti tulajdonképpen.

N. J. L.: Kiket tekint az adott korszak legjelentősebb szakembereinek és miért?

V. F.: Én azt mondanám, hogy elsősorban a hazai szakemberekre gondolok, mert nemzetközileg nagyon-nagyon széles a paletta. Itt elsősorban névtelen szakértőkre gondolok, akik munkakörükből kifolyólag foglalkoznak a témával a Külügyminisztériumban, a Honvédelmi Minisztériumban, a Belügyminisztériumban, az Igazságügyi Minisztériumban, a Gazdasági Minisztériumban vagy a Parlament Honvédelmi és Külügyi Bizottságában, a különböző kutatóműhelyekben, egyetemeken, tanintézetekben, a külföldről érkezett szakértőkre, diplomatákra lehet gondolni. De nagy szerepe volt a volt miniszterelnököknek, Antall Józsefnek, Horn Gyulának ebben, a külügyminisztereknek, Jeszenszky Géának, Kovács Lászlónak, majd később Somogyi Ferencnek, Gyarmati Istvánnak, Tóth Tibor nagykövetnek, Simonyi András nagykövetnek, Nógrádi Györgynek, és volt egy katonai attasénk, Szurgyi Árpád, a magyar származású amerikai attasé, akinek szintén nagyon sokat köszönhetünk. És azért kis része van a vezérkari főnököknek is a katonai biztonsági kérdések formálásában, mert közvetlenül ők birkóztak a katonai feladatokkal.

N. J. L.: Mely iratokból, dokumentumokból tud a biztonságpolitikai gondolkodás '89–'99 közötti időszakára vonatkozóan?

V. F.: Nos, én megint csak konkrétumok nélkül Országgyűlési jegyzőkönyveket sorolnék ide, a Honvédelmi és Külügyi Bizottság jegyzőkönyveit, törvényeket, vezérkarfőnöki, honvédelmi miniszteri intézkedéseket,

akkor az éves feladatszabó értekezletekben szintén mind fellelhetők ezek, mind politikai, mind katonai értelmű vonatkozásban ezek a kérdések. Akkor a Honvédelem négy éve, kiadványok, úti jelentések, amelyek beszámolnak, aztán készülök én egy önéletrajzi könyv írásával, abban is sok minden fog szerepelni ebből az időszakból, újságcikkek sokasága, tv interjúk, tanulmányok, NATO roadshow-k, illetve számtalan konferencia anyaga, amiket még ide sorolnék.

N. J. L.: Ön szerint, mely tényezők és területek tekinthetők a hazai biztonságpolitikai gondolkodás erősségének, gyengeségének ebben az időszakban?

V. F.: Első ilyen gondolat a Varsói Szerződés megszüntetésének a magyar kezdeményezése. Bátor lépés volt, és fontos az átalakulás szempontjából. A másik ilyen, a korai NATO-integrációra való törekvés, hisz már, Horn Gyula, '91-ben, közvetlen a Varsói Szerződés megszűnésekor, bejelentette ezt a szándékot, és a kapcsolatfelvétel is megtörtént az Atlanti Tanáccsal ezt követően. A két-, és többoldalú találkozók gyakoribbá váltak ebben a témában, sok-sok konferenciát szerveztünk, a visegrádi hármas kezdeményezés ide tartozik, a szomszédság politikánk, a katonai együttműködés szerteágazóbbá vált, és közös aleggységeket hoztunk létre. Külföldi kutatóműhelyekkel vettük fel a kapcsolatot, létrehoztuk a magyar NATO-képviselőt Brüsszelben, a NATO-parancsnokságokat, mi katonák rendszeresen meglátogattuk, felvettük a kapcsolatot, magyar kezdeményezések történtek, Amerikába jártunk egy delegációval, egy roadshow-n, ahol megpróbáltuk az amerikai partnereket meggyőzni arról, hogy miért akarunk mi a NATO tagjai lenni. Milyen gyengeségekkel találkoztam. Első a PpP-re, a partnerségi programra való lassú reagálás, idővesztés. Második, a partnerségi dokumentumoknak késői feldolgozása, a harmadik, ami megint csak végig kíséri az életünket, a politikai döntéshozók egy részének katonai képzetlensége. Az uralkodó pacifista gondolkodás. Nem kell a hadsereg, nem kell a sorkatonaság stb. és a költségvetési visszavágások is rossz üzenetet hordoznak.

N. J. L.: Milyen külső tényezők határozzák meg a hazai biztonságpolitikai gondolkodást?

V. F.: Azt mondhatom, főleg a katonai aspektusokra koncentrálna, hogy az első és legfontosabb volt az USA segítségnyújtása ebben a tekintetben. Elindult már a '90-es években az IMET (International military Education and Training)-program, tehát a kiképzési program, a másik ugyanilyen az ASOK

Centernek a kialakítása Veszprémben. Akkor a NATO Pfp-központot megnyitottuk Mons-ban, Szalay ezredes volt az első képviselőnk, a britek rengetek segítséget adtak ebben az időszakban. Nekik köszönhetjük a Coldstream gárda hetedik századának látogatását, a németek óriási segítséget nyújtottak a légvédelem újjászervezésében, illetve használt eszközök átadásában, helikopterek, gépjárművek, híradóeszközök egyéb vonatkozásban. Hollandoktól jelentős elvi és gyakorlati segítséget kaptunk. Franciaországból eszközöket szereztünk be a Mistral révén. Az Észak-atlanti Tanács partnerségi dokumentuma segítette ezt a biztonságpolitikai gondolkodást. Hazai földön rendezett partnerségi gyakorlatok, magas szintű látogatások. Itt voltak Solana, Robertson NATO-főtitkárok. A NATO-bővítési dokumentum adott megfelelő irányt nekünk a gondolkodás alakítására. A Pfp Planning and Review Process tervezési és felülvizsgálati folyamat mind-mind tanítottak bennünket a gondolkodásra. A nyugati NATO-országok folyamatos és egyértelmű támogatása volt tetten érhető. Aztán a délszláv válság és annak hatásai befolyásolták nagyban a gondolkodásunkat.

N. J. L.: Milyen belső tényezők határozták meg a hazai biztonságpolitikai gondolkodásunkat?

V. F.: Hát, milyenek, az ország stratégiája, az eltökélt euroatlanti csatlakozásunk igénye. Ez volt a legfontosabb. Ennek rendeltük alá bel- és külpolitikánkat. A pártok közötti konszenzus megteremtése nagyon fontos volt, a döntés alapvető kérdésekben. A jogalkotás és a jogharmonizációra való törekvés tartozik még ide és az euroatlanti szervezetekben történő gyors integrálási szándék. A másik ilyen dolog a biztonságpolitikai aktivitásunk. Ide tartozik, nagyon fontos volt, hogy ebben az időszakban az országnak kiegyensúlyozott volt az állapota, a lakosságnak bizakodó volt a hangulata, a stabilitásra való törekvésünk határozta meg leginkább a biztonságpolitikai gondolkodást.

N. J. L.: Milyen lehetőségek rejtettek a biztonságpolitika hazai alkalmazásában?

V. F.: Elsősorban a fogékonyság, az alkalmazkodási készség, valamint az integrációs törekvések adtak lehetőséget a biztonságpolitika hazai alkalmazásában. Kibontakozási lehetőséget adott a téma kutatóinak, ugyanakkor megteremtette az elmélet gyakorlati életbe történő beillesztésének lehetőségeit. Felülvizsgálhattuk a korábbi döntéseinket, racionális, komplex gondolkodásra ösztönöztek. A biztonságpolitika függvényében indultak el a modernizációs és reform törekvések.

N. J. L.: Hogyan ítéli meg a politikai döntéshozók és a katonai vezetők közötti együttműködést a különböző biztonságpolitikai kérdések kapcsán a tárgydíszokban? Kérem pontozza!

V. F.: Nos, a politikai döntéshozók és döntéshozók között mindvégig folyamatos volt az együttműködés. A döntéshozók fontos kérdésekben kikérték a katonai vezetők véleményét, a katonai vezetők folyamatosan tájékoztatták a döntéshozókat a hadsereg helyzetéről, feladatairól. A döntéshozók részt vettek a hadsereg rendezvényén, az együttműködés nem jelenti azt, hogy mindenben egyetértés volt, például a taxis blokádnál, ahol, ugye, javaslatok voltak a hadsereg alkalmazását illetően, de ezt a köztársasági elnök – a hadsereg vezetőivel összhangban – ellenezte, vagy a miniszterelnök hatpárti értekezleten vetette el az ominózus albániai békefenntartói szerepvállalásunkat és a hadsereg ezzel kapcsolatos javaslatait. Felkértek egy *Napfelkelte* nevű hadműveletben, hogy Albániában vegyünk részt egy századerővel, NATO-körökből, és mi azt elvetettük, mert nem tartottuk nemzeti érdeknek. Volt egy érdekes az ominózus IFOR-fegyverzet, -felszerelés ügyében, hogy a döntéshozók nem engedélyezték (hosszú parlamenti vitán), hogy a BTR-ek a rendszeresített géppuskával vonuljanak ki a boszniai hercegovinai békefenntartásra. Ez egy kicsit nevetséges volt katonáim számára, hogy a rendszeresített géppuskát ki kellett szerelnünk a BTR-ekből, és anélkül mentünk el békét fenntartani, viszont ezt a véleményem szerint hibás, és katonák számára megmosolyogtató lépést a következő Parlament azonnal korigálta, tehát visszakerültek a géppuskák a nekik rendszeresített helyeikre. A kormányváltások után mindig valamiféle korrekció történt az eredeti katonai elképzelés megvalósításához. Tehát a folyamatosság nem volt 100%-ig biztosított, ami pedig nagyobb stabilitást jelentett volna a hadsereg számára. A vezérkar és a Honvédelmi Minisztérium integrációja kapcsán a vezérkar főnök lemondásra kényszerült, mivel egy NATO-kompatibilis vezérkar szétforgácsolásához nem járult hozzá. Vagy ott volt az altiszti akadémia létrehozása, ötlete, ami már 13 évvel ezelőtt megvolt. A politika akkor úgy látta, hogy nem időszerű ennek a létrehozása, elvetették, de ugyanerre az időszakban tehető a Honvédkórház hadrendi elemként történő kezelése, ezt is elvetették, és gondoljunk csak bele, hogy azóta, volt Állami Egészségügyi Központ, meg a jó ég tudja, mi, és most végül visszakerültünk nagy-nagy vargabetűk, sok-sok ráfordított pénz kapcsán az eredeti katonai elképzelés megvalósításához. Akkor volt a katonai rendőrség megvalósításának az ötlete, hisz a békefenntartásban a legfontosabb erőt a katonai rendőrök látják el. Elvetették, politikai megfontolások alapján, hát részt vesznek a rendészek a rendfenntartásban, büszkén hordják is, látom, a Military Police megnevezést

a karjukon, csakhogy a katonai rendész és a katonai rendőr feladatai között jócskán van, jogi értelemben is, eltérés. A repülőgép beszerzésre való szakmai javaslatunkat felülbírálták, de erre a döntésre már az én ciklusom után került sor. Értékelésem hetes.

N. J. L.: Milyen időszakokra osztaná fel a '89–'99 közötti időszakot a Magyar Honvédség átalakítását célzó erőfeszítések szempontjából?

V. F.: Ezt elmondtam az első kérdésnél, így csak pár gondolatban: 1989–94: önálló nemzeti haderő megteremtése, délszláv válságkezelés, haderőcsökkentés, diszlokációváltás. 1994–97: Partnerség a békéért program, interoperabilitás, kompatibilitás megteremtése, közös gyakorlatok, taszári légi bázis igénybevétele, IFOR-misszió, haderő mennyiségi és minőségi átalakítása. 1997–99: intenzív felkészülés a NATO-tagságra, NATO-normák alkalmazása, a haderőtervezési folyamatban való részvétel, erősödő kétoldalú kapcsolatok, a minimális katonai követelmények teljesítése, SFOR-, KFOR-missziókban való részvétel, valamint a nemzeti befogadóképességnek a megteremtésére való törekvés, és végül a koszovói válságkezelés és a NATO-kötelékben, a koszovói válság kezelésében való részvétel. A haderő átalakításának belső további folytatása, új középtávú terv megtervezése és bizonyos technikai korszerűsítés.

N. J. L.: A Honvédség átalakítását célzó törekvésekben Ön szerint mekkora szerepet játszottak a biztonságpolitikai megfontolások?

V. F.: Meghatározó szerepet játszottak. A Varsói Szerződés után, amikor még nem volt garancia a biztonságunkat illetően, törekedtünk az önerőből történő védelmi képesség fenntartására. Viszonylag magas létszámmal, 3 hadtesttel, egy légi hadtesttel, a stratégiai készletek beforgatásával, alacsony szinten sikerült megtartanunk ezt a stabilitást. Itt említeném még a háromlábú szék elméletét, én ezt Amerikában tanultam. Az egyik stratégiai előadónk mindig egy háromlábú kisszéket hozott az előadásaira, és mindig azt mondta, ennek a széknek az egyik lába a biztonságpolitika, a másik lába a költségvetés, a harmadik lába pedig a hadsereg feladatai. Na, most, ha ezek összhangban vannak a szék stabilan áll a lábán. Ha valamelyik lába rövidebb, akkor ez a szék felborul. Egyre jobban alkalmazható ez a példa hazai viszonyokra is, és egyre inkább érződött a finanszírozhatóság problematikája, ami megfordította a kérdést sokszor, nem a biztonságpolitikai szükségletek, hanem a költségvetés határozta meg a haderő összetételét és feladatait, és ennek rendeljük alá az összes további törekvésünket. A Partnerség a békéért és a NATO-tagság esélye, a szövetségi szemlélet, a közös védelem igénye

került előtérbe és a képességorientáció, úgy, ahogy én megfogalmaztam. A képességorientáció az én véleményem szerint nem azt jelenti, hogy megszüntetünk képességeket. Nincs tűzérés, vagy nincs harcokcsi, vagy nincsenek fontos képességek, amik szükségesek a védelemhez, hanem az, amit én a korábbi beszámolómban már említettem, azt hiszem az egyes pontnál. Akkor 1,6 volt a GDP felhasználható százaléka, ami, ha a mai viszonyokat tekintjük, akkor elég magas volt. A NATO-tárgyalásokon, ahol részt vettem, megígértük, hogy ezt 2 százalékra fogjuk emelni, és utána szinten fogjuk tartani a NATO átlagával. De hát ez az 1,6 GDP-s költségvetés sem oldotta meg a gondjainkat. A NATO több fontos értekezleten szólított fel bennünket a költségvetés rendbe tételére, a katonai költségvetés rendbe tételére. Ezt a szerepvállalással, az eredményes szerepvállalással egyébként ellensúlyozni tudtuk és egyensúlyozni tudtuk. Az értékelésem itt is hetes.

N. J. L.: Ön szerint mennyire vette figyelembe a politikai vezetés a biztonságpolitikai szakértők javaslatait a Honvédség átalakításában?

V. F.: Erre a kérdésre kimerítő választ nem tudok adni, mivel nem ismert előttem a szakértők konkrét javaslata. Mivel a szakértőket a kormányok kérték fel, az általuk tett javaslatokat bizonyára ők hasznosították. A kérdések megválaszolásához javaslom a biztonságpolitikai szakértők véleményének a kikérését és meghallgatását, éppen ezért az értékelésem egy nagy kérdőjel, mert nem tudom ezt konkretizálni.

N. J. L.: Mit tart, mit tekint az átalakítások pozitív eredményének?

V. F.: Nos, csak nagyon röviden, a legpozitívabb az, hogy az átalakítás eredményeként elértük a NATO-tagságot. Második, képessé váltunk a NATO-val való együttműködésre. Képesek voltunk az eredményes válságkezelésre. Szemléletváltás, teljes fokú szemléletváltás ment végbe, és megőriztük közben a haderő intaktságát, egységét. Megteremtettük a feltételeket a továbblépésre. Kezdeti lépéseinkkel a szövetségeseinkben nagyfokú bizalmat építettünk ki.

N. J. L.: Mit tekint az átalakítások negatív eredményének?

V. F.: Azt, amit már sokszor ismételttem az interjú során, hogy a költségvetéssel nem támasztották alá törekvéseinket, és megszüntették a vállalásainkat. A szovjet államadósságot, ami rendelkezésünkre állt az elején, nem használtuk fel például a helikopterek beszerzésére, ez ma visszaköszön... A beszerzések tekintetében nem használtuk ki a diplomáciai lehetőségeket, említettem azt a Marshall-tervet, vagy idézőjelbe tett Marshall-tervet, de például nem használtuk ki az együttműködő országok felajánlott lehetőségeit.

A közös biztonság szempontjából előnyös lenne a regionális együttműködés. Lassú és körülményes a parlamenti döntéshozatal. Az átfegyverzések kevés eredménnyel jártak és később a legköltségesebbel, a repülőgép beszerzésével kezdtük, ami aztán padlóra is tette a költségvetést. Nagyon nagy negatívumnak tartom a működő magyar hadiipar leépítését. Az inkurrens eszközök eladási költségét nem forgattuk vissza, illetve nem őriztük meg a legfontosabb eszközöket a tartalékok számára, ide tartozik az üres objektumok sorsa, mementóként állnak az országutak mellett 20 évvel a laktanyák kiürítése után. Már rég le kellett volna bontani, ha nem tudjuk értékesíteni. Aztán egy olyan szociális kérdés, hogy a hadseregből kivált sok ezer, sok tízezer ember további motiválására nagyon kevés gondot fordítottunk, pedig ők továbbra is a honvédelem támogatói.

N. J. L.: Az átalakítási folyamatok tervezésében, szervezésében és lebonyolításában milyen mértékben jelentek meg a vonatkozó aktuális szakmai tudományos eredmények?

V. F.: Szerintem a vonatkozó eredmények többnyire megjelentek a munkánk során, az egész átmenet új kihívásokat jelentett mindenki számára. Hasznosítottuk a külföldi és hazai tapasztalatot, ugyanakkor voltak ismeretlen, járatlan területek, ahol önmagunk kísérleteztük ki, vagy tártuk fel a lehetőségeinket, mint például a sokat említett válságkezelés is ilyen volt. Az én értékelésem e tekintetben hatos, és akkor a feltett kérdések megválaszolásának a végéhez értem. Összefoglalásként, csak annyit tudnék elmondani, hogy véleményem szerint, ez a '89-ben elindult biztonságpolitikai trend, még az évtized végéig, vagy az azt következő időszakra is fennmarad. Ugyanakkor, a biztonságpolitikai fejleményeket figyelembe véve úgy látom, hogy valamikor majd a '30-as évek környékén, 2025 környékén új biztonságpolitikai törésvonalak jelennek meg, amelynek a jelei már láthatók, Ázsiában, Kína, Japán, Korea vonatkozásában, a Csendes-óceán térségében, Oroszország vagy a muzulmán világ, vagy Európa vonatkozásában. Tehát ezek a biztonságpolitikai törésvonalak fel fognak erősödni, én úgy látom, hogy a kelet-közép-európai országok, mint Magyarország is, kikerülnek a kátyúból, és gazdaságilag megerősödnek, és új dimenziót kap a védelem és biztonságpolitika, új fejlődő feltörekvő országok jelennek meg a térségben, mint például Törökország, és ezek teljesen újra szabják majd az egész biztonságpolitikai gondolkodást.